

TIHANYI MIKLÓS

BŰN – HIT – SZABADULÁS

A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
BUDAPEST

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt
keretében készült el és jelent meg.

Szerző:

Tihanyi Miklós

A kézirat lezárásának dátuma:

2019. szeptember 20.

A kiadás éve: 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás,
terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása
nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek
felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható,
azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

1. ALAPVETÉSEK	5
1.1 Kutatási célok és kérdések	6
1.2 A fogalmi rendszer nehézségei a kutatási kérdések tükrében	6
2. A VALLÁS FŐBB JELLEMZŐI A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN	9
2.1 Egyházak büntetés-végrehajtásban betöltött szerepének teológiai aspektusai	9
2.2 Az egyházak börtönmissziós szerepéről	12
2.3 A börtönmisszió kulturális szerepe	15
3. A BÖRTÖNLELKÉSZI SZOLGÁLATRÓL	18
3.1 Szervezeti keretek	18
3.2 A Börtönlelkészi Szolgálat működése	19
3.2.1 Állami, vagy egyházi szolgálat?	19
3.2.2 A működés megismerésének eszközei	20
3.2.3 A működés jellemzői	21
4. AZ APAC ÉS MÁS VALLÁSI RÉSZLEGEKRŐL	30
4.1 Az APAC eredete, elterjedése és célkitűzései	30
4.2 Az APAC helye, szerepe a büntető igazságszolgáltatásban	33
4.3 Az APAC módszertan elméleti háttere	36
4.4 Az APAC módszerének alapkövei (alapelvei)	37
4.5 Az APAC és más vallási részlegek magyarországi megvalósítása	41
4.6 Az APAC és vallási részlegek működése Magyarországon	42
4.6.1 A működés alapjai	42
4.6.2 A részlegre helyezés	43
4.6.3 A vallási részlegeken folyó lelkigondozás eszközei	46
4.6.4 A részlegről kihelyezés	48
5. A VALLÁSI NEVELÉS EREDMÉNYEI	49
5.1 A vallási nevelés eredményei a nemzetközi szakirodalomban	49
5.2 A mérés elméleti alapjai	51
5.2.1 Az értékek fogalmáról	51
5.2.2 A börtönkultúra értékrendi sajátosságai	52

5.2.3 A börtönmissziók által közvetített keresztény értékek főbb jellemzői	56
5.2.4 Az értékek és a cselekvések kapcsolata	59
5.2.5 A vizsgált értékek jellemzői	61
5.2.6 A mintavétel	65
5.2.7 A mérés menete és eredménye	66
6. A KUTATÁS ÉRTÉKELÉSE	71
ABSTRACT	73
1. SZ. MELLÉKLET	74
IRODALOMJEGYZÉK	75
<i>Szakirodalom . . . . .</i>	75
<i>Jogi normák . . . . .</i>	79
<i>Internetes források (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.) . . . . .</i>	80

1. ALAPVETÉSEK

Az egyházak régtől fogva jelen vannak a büntetés-végrehajtásban. Korábban csak mint lelki vigaszt nyújtók, később az újkorban pedig mint nevelők. Most arra vállalkozom, hogy megvizsgáljam, hogy mi az a hozzáadott érték, amelyet a modern társadalmak büntetés-végrehajtásában az egyházak képesek nyújtani. Az egyházi szolgálatok érinthetősége folytán némely teológiai kérdést nem kerülhetek meg. Vizsgálódásaimat elsősorban a keresztény teológia területére szükséges kiterjesztenem, mert a hazai börtönkörülmények között ez a meghatározó vallási irányzat.

A mélyebb elemzések előtt idézek egy élményszerű beszámolóból, amely érzékelteti, hogy a börtönmisszió milyen mélyreható változásokat képes elérni a fogvatartottak életében. „1 évet voltam előzetesben és most vagyok Baracskán 1 év 6 hónapja. (...) Az életem tönkrement: kétszer volt öngyilkossági kísérletem, erősebbnél erősebb gyógyszereket szedtem. (...) Egy nap egy kedves barátommal találkoztam itt a bv-ben és elmondtam neki a bánatom. Ő azt mondta, csak Isten tud segíteni. (...) Én elmondtam az életem baját, hibáit, megvallottam Jézus Krisztust megváltómul. (...) Teljesen más ember lettem: megbocsátottam a volt élettársamnak, szeretettel vagyok az emberek felé és nincs lelki fájdalmam.”¹ A bizonyágtételek sora hosszan idézhető lenne. A pszichológusok minden bizonnyal jól magyarázható pszichikai okokat találnának a vázolt lelki folyamatok mögött, ennek ellenére a börtönmisszió eredményeit megfelelően illusztrálhatják az idézett sorok, mert kellően bemutatják, hogy a vallás az egyén teljes értékrendjét átható és azt meghatározó értékrendszert is feltételez, mely igen nagy valószínűséggel hozzá segíti az egyént a bűnismétlés elkerüléséhez.

Igyekszem feltárni a vallásgyakorlás lehetőségeit, szerepét és hatásait. Három megközelítési mód kínálkozik. Az egyik szerint a börtönökben zajló vallásgyakorlat nem más, mint a vallásszabadság gyakorlása egy speciális élethelyzetben. Ez az alkotmányos megközelítés. A másik megközelítési mód szerint a vallásgyakorlás a reintegrációval mutat szoros összefüggést. Végül pedig megragadható a téma az egyházak nézőpontjából is. Ez teológiai megközelítést tesz lehetővé számunkra. Minthogy az alkotmányos jellemzők feltárását már máshol elvégeztem,² ezért e munkában elsősorban a vallásgyakorlásnak a pönológiában betöltött szerepét vizsgálom. Ehhez a szükséges mértékben fordulok az egyházak teológiájában meglévő társadalmi tanítások felé.

Közelebről szemlélve a kérdéskört, az egyházak büntetés-végrehajtásban betöltött szerepének vizsgálatára három megközelítés kínálkozik.

- Az egyházak a kollektív vallásgyakorlás kereteit biztosítják és támogatják az egyéni vallásgyakorlást.
- Az egyházi önazonosság része a vallás tanítása, melynek a büntetés-végrehajtás egy sajátos terepe.
- Az egyházak a reintegráció aktív résztvevői.

E három szempont alapján vizsgálom meg az egyházak szerepét annak érdekében, hogy az egyházi szerepvállalás elméleti háttere és alapvonásai megismerhetőek legyenek.

---

¹ O. Z. anonim szerző Kedves Testvéreim! 2014, 89.

² TIHANYI 2016.

1.1 KUTATÁSI CÉLOK ÉS KÉRDÉSEK

A börtönökben folyó büntetés-végrehajtási munkáról és ennek hatásairól szóló szakirodalom egyik fókuszpontjában a visszaesővé válás, illetve a nevelési munka eredményeként annak megelőzése van. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL tv. (továbbiakban: Bv. tv.) szerint a szabadságvesztés büntetés célja egyfelől az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, másfelől annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba helyes módon viszállszkedjen és annak jogkövető tagjává váljon.³ A jogalkotó az elítélt személyiségének fejlesztésére irányuló tevékenységet elsődleges feladatként jelöli meg, mellyel szemben nem csak azt a követelményt fogalmazza meg, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt, hanem, hogy a társadalom hasznos tagjává is akarjon válni, mégpedig saját belső meggyőződéséből. Lényegében ebben foglalható össze az a büntetés-végrehajtási feladat, amelyet a reintegráció fogalmával szokás jelölni.

Most ennek a büntetés-végrehajtási feladatnak egy sajátos eszközére, a vallási nevelésre irányítom rá a figyelmet. Több szempontból is sajátosnak tekinthető a nevelésnek ez a formája. Egyfelől a nevelési eszközök közül talán a legrégebbi. Másfelől – és most erre fektetjük a hangsúlyt – abban a különbözik minden más büntetés-végrehajtási módszertől, eszköztől, programtól, hogy világnézetileg elkötelezett. Adott egy szekuláris állami büntetés-végrehajtási rendszer a maga úgyszintén szekuláris eszköztárával. Az itt dolgozó őrök, nevelők (reintegrációs tisztt), pszichológusok mind világnézetileg semleges munkamódszereket alkalmaznak. Ehhez képest a vallási nevelés természeténél fogva világnézetileg elkötelezett. Azt sem lehet titkolni, hogy hazai viszonyok között a keresztény világnézet a domináns. Az kívánom vizsgálni, hogy a vallási nevelésnek milyen hatásai, legfőképp milyen eredményei vannak a fogvatartottakra és a társadalomra nézve. A kutatási cél pontosabb meghatározására a következő fejezetben mutatok rá.

A főbb kutatási kérdések így foglalhatóak össze:

1. Mi a vallási nevelés és ennek legfőbb letéteményeseit képező egyházak szerepe a büntetés végrehajtásban?
2. Milyen mechanizmusok jellemzik Börtönlelkészi Szolgálat szervezetét működését?
3. Mi a börtönlelkész szerepe?
4. A legfontosabb, hogy melyek a vallási nevelés eredményeinek legfőbb jellemzői?

1.2 A FOGALMI RENDSZER NEHÉZSÉGEI A KUTATÁSI KÉRDÉSEK TÜKRÉBEN

Tisztázni szükséges azt, hogy *mit értünk vallási nevelés* alatt. Az állam a büntetés-végrehajtási célok elérése érdekében nem nélkülözi és talán nem is nélkülözheti a civil társadalom erejét. Legalábbis akkor nem, ha a kitűzött célok között komolyan szerepel a társadalomba való visszatérés elősegítése. Az együttműködő partnerek között megtaláljuk az egyházakat és azokat az egyházközi missziós szervezeteket is, amelyek zászlajukra tűzték a börtönmisszió

³ Bv. tv. 83. § (1) bek.

szolgáltatát. Az ő tevékenységük annyiban mindenképp különbözik a börtönökben zajló állami nevelés eszközeitől, hogy világnézetileg elkötelezett céljaik és ezek eléréséhez alkalmas eszközeik vannak. Ezek a célok és eszközök általában nem különböznek a közegeházak céljaitól és eszközeitől, ezért vallási nevelésnek e tanulmány keretei között tágan értelmezve az egyházi célok megvalósulására való törekvést tartom. Ezek között szerepel a vallás tanítása és a rítus. E tág értelmezés az egyén részéről magában foglalja a vallási szolgáltatások bármelyikének igénybevételét. Ez a megközelítés még nem tűnik alkalmasnak sem a büntetés-végrehajtási célok, sem az egyházi célok, sem pedig a közös célok eléréséhez. Ehhez nélkülözhetetlen a célmeghatározás és bizonyos fokú folyamatosság, illetve intenzitás. másként fogalmazva nem tartható vallási nevelésnek az, amikor az egyén ritkán és/vagy csak esetlegesen vesz igénybe egy-egy vallási szolgáltatást. Természetesen ilyenkor is vallási szolgáltatást vesz igénybe, ez azonban legfeljebb vallásgyakorlásnak tekinthető. Annak érdekében, hogy ez bármiféle hatás elérésére alkalmas nevelés legyen, szükséges valamiféle racionális célmeghatározás (ilyen lehet akár a pusztán ismeretszerzés is, nem szükséges semmiféle teológiai, vagy büntetés-végrehajtási cél), ennek eléréséhez szükséges program és bizonyos fokú – de egzakt módon nem meghatározható – folyamatosság. *Ennek megfelelően e kutatás keretei között szűkebb értelemben véve vallási nevelés alatt a vallási alkalmak egyházi és reintegrációs célok eléréséhez szükséges mértékű biztosítását és ezeken való rendszeres, aktív és motivált részvételt értem.* Kizárólag olyan intézetekben végeztem kutatásokat, ahol a vallási alkalmak kellő módon biztosítottak. Ennek feltétele volt a főállású börtönlelkész, a vallási alkalmak rendszeressége, ezek helyszínének és eszközeinek biztosítása, illetve a kívülről érkező vallási missziók aktív jelenléte. Kutatásom fókuszában azok állnak, akik vallási nevelésben vesznek részt a büntetés-végrehajtás keretei között. Az egyéni jelenlét teljes egészében önkéntes. Annak megítélését, hogy ki az, aki rendszeresen vesz részt vallási nevelésben a vizsgálatok során rábíztam a lelkészek értékítéletére. Akikről azt mondták, hogy rendszeresen, aktívan és motiváltan vannak jelen a vallási alkalmakon, azokat soroltam a vallási nevelésben részesülők közé. Ezzel kizártam annak lehetőségét, hogy bármely fogvatartott jobb színben akarja magát feltüntetni.

A vallási nevelés eredményességének mérésével kapcsolatban tisztázásra szoruló kérdések közül az egyik legfontosabb az, hogy *mit tekintünk eredménynek*. Előre utalok a börtönlelkészekkel felvett interjúkra, melyek alapján jól látható, hogy ennek a kérdésnek a megválaszolása igazán sok dimenzió mentén valósulhat meg. A lehetséges válaszoknak három fő irányvonala rajzolódik ki. Lehet adni egyházi választ, amely szerint a vallási nevelés eredménye egyfajta hitre jutás, avagy megtérés. A másik lehetséges irány a büntetés-végrehajtási célok felőli megközelítést teszi lehetővé. E szerint a vallási nevelés akkor eredményes, ha ennek révén, vagy legalábbis hozzájárulásával megvalósulnak a büntetés-végrehajtási célok. Így azt mondhatjuk, hogy annál eredményesebb a vallási nevelés minél nagyobb arányban járul hozzá ahhoz, hogy a fogvatartott ne váljon visszaesővé.

Végül pedig a harmadik lehetőségként kínálkozik az előző kettő szintézise. Ehhez le kell szögezni, hogy a börtönökben folyó vallási nevelés sem céljait, sem működési mechanizmusait tekintve nem izolálódik a büntetés-végrehajtás szervezeti keretei között zajló folyamatoktól. Másfelől pedig az egyházi célok és ezek eléréséhez rendelt eszközök nem különböznek a közegeházakétól. Az állami célok és az egyházi célok ott találkoznak, amikor az elkövető a vallási értékekkel való azonosulás révén nem válik visszaesővé. A visszaesés elkerülése kívánatos eredmény, de önmagában véve nem sokat árul el a vallási nevelés hatásáról. Minthogy a legfőbb kutatási célom a vallási nevelés eredményeinek megismerése, ezért ragaszkodnom kell ahhoz, hogy bármely eredményt a vallási nevelés kontextusában értelmezzek. E kutatási program időkorlátja miatt arra nem kínálkozott lehetőség, hogy utánkövetéses módszert alkalmazzak. Éppen ezért a kutatásban nem azt vizsgálom, hogy a vallási nevelésben résztvevők milyen mértékben válnak visszaesővé, és hogy ez mutat-e bármiféle eltérést a szekuláris nevelésben résztvevő társaikhoz

képest, *ehelyett az egyén értékrendjében beálló olyan mérvű változást tartom eredménynek, amely egyszerre tükrözi a vallási értékeket és alkalmassá teszi őt arra, hogy ezek mentén a társadalom számára hasznos életet éljen.* E meghatározás magában foglalja azt, hogy a vallásnak mint az egyén személyiségét leginkább meghatározó tényezőnek elméletileg abba az irányba kell hatnia, hogy az egyén számára felértékelődnek a társadalmilag pozitív értékek és ezzel együtt távolodik a kriminális értékektől. A keménynek tekinthető prediktív faktorok (lakhatás, jövedelem, családi viszonyok) helyett előtérbe helyezem az egyén személyiségét jellemző puha tényezőket. Nemzetközi szakirodalmi adatok alátámasztják a vallásosság és a kriminalitás közötti összefüggést.⁴ A vallásos meggyőződéshez kapcsolódó alacsonyabb fokú kriminalitás nem a vallásosság mértékével van összefüggésben, hanem azzal, hogy a vallásos emberek elutasítják azokat a magatartási mintákat, amelyek egyébként összefüggésben állnak a bűnelkövetéssel (például kábítószer fogyasztás).⁵ A jelenség mögött az áll, hogy a vallás befolyással bír az egyén személyiségére. Az értékelő személy az általa megtapasztalható valóságot saját – igen sokrétű – személyiségének megfelelően értékeli. Ez az értékelés közvetve, vagy közvetlenül, de befolyással van az egyénnek az értékelt jelenségekkel való viszonyára. Ezeket támogatásra méltónak, hasznosnak, elfogadhatónak, haszontalannak, károsnak, veszélyesnek ítélni. Értékelése alapján ezeket elfogadja, elutasítja, vagy velük szemben semleges marad. *Ennek a felismerésnek megfelelően a kutatási cél annak megismerése, hogy a vallási nevelés milyen hatással bír a fogvatartottak értékrendszerére.* Minthogy ez meghatározza a társadalomhoz, annak jelenségeihez és tagjaihoz fűződő viszonyát, ezért az értékrendszer változása alapján prognosztizáljuk a társadalomba való visszailleszkedés esélyeit. E cél eléréséhez – mint az később bemutatásra kerül – a legcélravezetőbb eszköz az egyén és a közösség értékrendszerének feltérképezése és összehasonlító elemzése.

---

⁴ JOHNSON – SCHROEDER 2014; JOHNSON at. al. 2000.

⁵ JOHNSON at. al 2001.

2. A VALLÁS FŐBB JELLEMZŐI A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN

2.1 EGYHÁZAK BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉNEK TEOLÓGIAI ASPEKTUSAI

Az egyházak szerepének vizsgálatakor legalább két problémakört kell körbejárni. Az egyik a teológiai álláspontok a bűnről, a bűnös emberről és a büntetésről, melyből levonható a következtetés arról, hogy az egyházak milyen módon viszonyulnak a vizsgált jelenségekhez. Nem szándékozom teológiai jellegű munkát készíteni, ezért csak a legfontosabb csomópontokra világítok rá, melyek értelmezésében többé-kevésbé konszenzus alakult ki a keresztény egyházak között. Másfelől pedig szükséges keresztény etikai aspektusból vizsgálni egyházaknak az állam büntető hatalmi igényével kapcsolatos álláspontját.

Az ember Isten saját képmására teremtett lény. A teremtő és a teremtett közötti viszonyból fakad az ember Istenel szembeni felelőssége. A teremtett embert kötelessége a teremtő akaratának teljesítése. A bűn ennek az erkölcsi elkötelezettségnek a megtagadása.⁶ Ennek következménye az embert körülvevő zavarok, maga a halál, végső soron pedig a kárhozat. Az ember bűne az engedetlenség, az hogy megszakította kapcsolatát Istennel. Az egyén bűnei pedig azok, amiket ebben az állapotában gondol, mulaszt, cselekszik, vagy éppen nem cselekszik. A bűn egy állapot, amelyben csak vétkezni tud az ember. A Szentírás egyik tétele, hogy az ember nem azért bűnös, mert vétkezik, hanem azért vétkezik, mert bűnössé lett.⁷ Vagyis maga a bűn mint emberi sajátosság, egyfajta kényszerítő ok, amely miatt az ember nem tud másként cselekedni, csak bűnösen. Minden, amit az ember Istentől elszakadva hit nélkül tesz, az bűn. A bűn tehát nem jogilag értelmezett valóság a Bibliában és is moralitás kérdése, hanem hitbeli engedetlenség.⁸

Istennel szembeni bizalmatlanság volt, hogy az első emberpár Isten tiltása és figyelmeztetése ellenére kipróbálta a tiltott fa gyümölcsét. Ebbe a bizalmatlanságon túl lázadás is vegyült, hiszen ha az ember olyanná válik, mint Isten, akkor nincs többé közöttük függés, nincs teremtő és teremtett közötti kapcsolat.⁹ A keresztény teológia szerint innen származik a bűn. Pál apostol kihangsúlyozza, hogy a bűn nem a törvényből fakad, a törvény legfeljebb csak a bűn felismerésére van.¹⁰ A klasszikus büntető anyagi és eljárásjogi elveken nevelkedett jogászok számára nehezen érthető, hogy minden ember bűnös, függetlenül attól, hogy vétett-e a törvények ellen.

A büntudat az Isten iránti elkötelezettség megsértéséből fakadó erkölcsi felelősség megjelenése az ember lelkiismeretében. A büntudat az ember erkölcsi lényéből ered. Már önmagában véve is büntetés, mert annak beisme-

---

⁶ BÉKÉS 1996, 146.

⁷ CSUKA 2003, 12.

⁸ CSUKA Uo.

⁹ CSUKA Uo.

¹⁰ RÓM. 3, 20.

rését jelenti, hogy amit az ember tett, az ellentétes az Isten rendelkezésével.¹¹ A bűnnek minden esetben következményei vannak, még akkor is, ha bűnbocsánatban részesül az ember. A cselekményeket nem lehet meg nem történné tenni, tehát következményeivel minden esetben számolni kell. A külső – tehát nem lelkiismereti – büntetés olyan teher, amelyet a bűnös ember azért hordoz el, mert büntudatával átfogja tettei súlyát. A bűnhődés annak a rendelenes életérzésnek a tudatos, de ellenérzéssel és önmegvetéssel járó elviselése, amit a bűn és annak lelkiismereti felismerése a büntudat teremt.¹² A bűn végső következménye a halál, az Istentől való elszakadás és annak végleges formája, a kárhozat. De nem a halálé az utolsó szó. Isten szereti a tőle elszakadó embert, ezért kínálja számára fiában, Jézusban a kegyelem lehetőségét. Jézus kereszthalálával magára vállalta az ember bűnét és büntetését. A kegyelem feloldozás a bűn terhe és legsúlyosabb következménye, a kárhozat alól. Ehhez azonban szükség van az ember aktív cselekvésére a bűnvallásra is.¹³ Isten bűnre adott válasza a kegyelem, melyet fia feláldozása árán nyert el az emberiség. A megváltott ember megszabadul a bűn terhe alól is, megtapasztalja az Isten közelségét, azt az állapotot, ahonnan a bűn folytán kiesett. Erre az állapotra vágyva és törekedve igyekszik bűneivel leszámolni. Törekszik arra, hogy a kegyelmet el ne vesztesse. Nem lehet azt mondani, hogy többet nem vétkeznek, de azt igen, hogy elhagyni törekszik. Ezáltal a bűn–büntudat–bűnvallás–kegyelem folyamata azt eredményezi, hogy erősödik az ember saját tetteivel szembeni erkölcsi felelősségvállalása. Az egyházak ezt az utat hirdetik az elítélteknek, azt közvetítik feléjük, hogy ha bűneikkel leszámolnak, akkor van más út is. Az egyházak a bűnözői karriertől kivezető útként az Istenhez tartó keskeny utat hirdetik.

A másik vizsgálatra szoruló kérdés az egyházaknak az állam büntetőjogi igényével, a büntetési céljaival és eszközeivel kapcsolatos etikai viszonya. A katolikus államelmélet szerint az államhatalom a nép egészében ölt testet. Ugyanakkor elismeri azt, hogy a néptömeg nem képes helyesen gyakorolni a hatalmat, ezért azt szükségképpen átruházza egy, vagy több személyre. Az így létrejövő politikai hatalom célja a közjó oltalma. A közjó nem azonosítható az egyes emberek érdekeinek összességével, ahhoz képest új értéktartalmat hordozó társadalmi rendet jelent. E célok eléréséhez a politikai hatalom gyakorlóinak rendelkeznie kell a szükséges hatalommal. A hatalom egyik eszköze az egyén jogainak korlátozása. Ennek célja, hogy a társadalom tagjai békésen, a maguk lehetőség szerinti teljességében tudják gyakorolni az őket megillető jogokat.¹⁴ Az állam céljának ez a meghatározása elénk vetíti a közbiztonság fogalmánk keresztény értelmezését is.¹⁵ A Katolikus Egyház Katekizmusa elismeri a közjó védelme érdekében az állam jogát és egyben kötelezettségét a büntetés kiszabására. Az arányossági mércét a vétkek súlya jelenti.¹⁶ Az államnak feladata kétirányú a büntetések kiszabása során. Egyrészt a társadalom védelme érdekében meg kell akadályoznia azokat a viselkedési formákat, amelyek az emberi jogokat, illetve a társadalmi együttélés szabályait megsértik, másrészt az okozott sérelem helyreállítása.¹⁷ A bűnös viselkedés megakadályozása sok tekin-

¹¹ BÉKÉS 1996, 147.

¹² BÉKÉS Uo.

¹³ BONHOEFFER 1999, 138.

¹⁴ HÖFFNER 234-241.

¹⁵ TIHANYI 2017.

¹⁶ Katolikus Egyház Katekizmusa 2266. és 2487.

¹⁷ Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa 2007.

tetben azonosítható a speciál-, illetve a generálprevencióval. Ezzel szemben az okozott sérelem helyreállítása messze túlmutat azokon a büntetési célokon, amelyek az állami büntetés-végrehajtást jellemzik. Azt a célt fogalmazza meg a katekizmus, hogy a bűnnel okozott sérelmet jóvá kell tenni lehetőleg a sértett helyzet helyreállításával, vagy ha ez nem lehetséges, akkor erkölcsi módon.¹⁸ A büntetésnek elsősorban a bűn által okozott rendzavarás helyreállítása a célja.¹⁹ A büntetés lelki értelemben vett célja szerint, amikor a vétkes önként elfogadja azt, abban az esetben a büntetés engesztelő értelmet is nyer. Ezáltal a büntetés egyben gyógyító célzatú is: amennyire lehetséges, hozzá kell járulnia a vétkes megjavulásához.²⁰ Ez megfontolás a börtönmisszió szempontjából fontos, mert azt az állítást is megfogalmazza, hogy a büntetés elhordozása egy új kezdet lehetősége, ha az egyén ez alatt bűnbánatra jut.

A büntetés protestáns teológiai alapjai Luther két birodalom elméletben jelenik meg. Isten országában az uralkodás eszköze a szeretet. Ettől eltérően a világi birodalomban a béke fenntartásához szükség van törvényre és kardra, a világi hatalomgyakorlás eszközeire. Ezért adja a világi felsőbbség kezébe a kardot a rend és a béke fenntartásáért.²¹ Luther elfogadja az uralkodó jogát a büntetés kiszabásához. Elismeri, hogy ez az egyesek érdekeit sérteti, ezért az uralkodó csak a nép érdekében alkalmazhat erőszakot, amellyel szemben védelemmel és segítséggel tartozik.²² A háborgatást elszenvedőket megilleti a jogos védelem, de a megtorlás már nem. Ez Isten terrénuma, ahol a fejedelem kardja csupán az Istentől kapott eszköz.²³ E helyütt Luther a békés, jogkövető társadalom védelmét fogalmazza meg. Egyúttal a rend fenntartásában kijelöli a büntetések célját is.

Luther az állami szerepvállalás legalább négy funkcióját érinti; a honvédelemre jellemző külső védelmet, a mai kor rendészetére jellemző védelmet és beavatkozást, az igazságszolgáltatást, végül pedig a büntetés-végrehajtást. Maga Luther ezt így foglalja össze: „*Mivel pedig a hatóság nagyon szükséges és hasznos az egész világra nézve, hogy a béke fenntartható, a bűn büntethető, s a gonoszok akadályozhatók legyenek.*”²⁴ Magyarázata szerint a „ne állj ellen a gonosznak” krisztusi parancsolat megengedi a gonosztevők elleni fegyveres állami szolgálatot, mert arra a keresztény ember nem a maga érdekében, hanem mások szolgálatára és mások szükségére vállalkozik. Maga személyére nézve a gonoszt eltűrni, mások személyére nézve pedig büntetni tartozik.²⁵ A büntetés joga a felsőbbiséget illeti meg, aki e jogával élve lényegében Isten büntető hatalmát gyakorolja.

Kálvinnál hangsúlyosabb szerepe van a rendnek, és a rendezettségnek, mely értékek fenntartásának lényeges eszköze a törvény.²⁶ Kálvin realista. Világosan rámutat, hogy a jogalkotás semmit nem ér jogalkalmazás nélkül. Elfogadja az állam bírói funkcióját. Ezért a fegyveres hatalom célját abban látja, hogy az uralkodó gondoskodjon országa nyugalmaról, fellépjen az erőszakot tevőkkel szemben és végül büntesse a gonosz tetteket. *Kálvin* a továb-

¹⁸ Katolikus Egyház Katekizmusa 2487.

¹⁹ Katolikus Egyház Katekizmusa Uo.

²⁰ Katolikus Egyház Katekizmusa 2266.

²¹ EBENSTEIN,– EBENSTEIN 1991, 338.

²² LUTHER 1906 1526 , 399-410.

²³ LUTHER UO. 367.

²⁴ LUTHER UO. 374.

²⁵ LUTHER UO. 374-376.

²⁶ KÁLVIN 1559 1910, 748-749.

biakban kifejezetten hivatkozik a törvényes rendre, melynek megbontása szükségszerűen vezet a fegyveres erő alkalmazására a rend helyreállítása érdekében.²⁷ Az Ezzel együtt járó erőszak miatt teszi fel Kálvin a kérdést, hogy miként lehet a hatalom gyakorlója egyszerre kegyes és vérengző is. A választ abban találja meg, hogy a hatalom gyakorlása, az ítélkezés és annak végrehajtása lényegében Isten rendelése.

Kálvin az ítélkezéssel szembeni mérceként az arányosságot és a méltányosságot állítja. E szerint tartózkodni kell a túlzott szigorától és a túlzott engedékenységtől. Míg az előbbi inkább sebez, mint sem gyógyít, addig az utóbbi pedig arra vezet, hogy sok ártatlan esik még áldozatul.²⁸ A legnagyobb problémát számára a büntetéssel okozott ártalom jelentette. A legsúlyosabb ártalom a halálbüntetés, ezért Kálvin ennek magyarázatával oldja fel a feszültséget. Abból indul ki, hogy Isten parancsolata tiltja az ölést. Csakhogy míg az emberi törvények szerint az ölés a másik életének tényleges kioltása, addig a teológiai értelemben vett ölés magában foglalja a másik ember megsértésétől, az ölés gondolatán át a tényleges ölési cselekményig terjedő nagyon széles skálát. Ezen megtalálhatóak olyan gondolati cselekmények is, amelyek a külvilág számára nem érzékelhetőek. Tehát az ítélkezés, és annak végrehajtásával szükségszerűen együtt járó sérelemokozás teológiai elfogadásának magyarázatát kiterjesztően kell értelmezni. Amikor Kálvin a „Ne ölj!” parancsolat alapján megfogalmazza a felsőbbtség büntetőhatalmát, akkor a halálbüntetésről is szól, amelyet csak a legsúlyosabb bűnök esetén tart alkalmazhatónak. Álláspontja szerint maga a törvényhozó, tehát Isten adott kardot (ítélkezési jogot) földi szolgálói kezébe. Ennek pedig oka az, hogy büntetni rendeli az ölést. Az ölés büntetése nem más, mint Isten rendelése. Amikor ennek alapján a földi hatalom gyakorolja az ítélkezést, akkor Isten rendelését hajtja végre.

Kálvinnál a büntetés célja a megtorlás. De ez nem öncélú fájdalom- vagy sérelemokozást jelent, hanem azt szolgálja, hogy az elkövetőt és másokat is visszatartsa az újabb bűntől (generál- és speciálprevenció). A büntetések mértékét és módját minden esetben ahhoz kell igazítani, hogy az adott társadalom, adott fejlődési szakaszában mi segíti elő leginkább a büntetési célok elérését.²⁹

2.2 AZ EGYHÁZAK BÖRTÖNMISSZIÓS SZEREPÉRŐL

A büntetés-végrehajtás állami feladat, amely egyszerre szolgálja a közbiztonság megteremtését és az állami büntetőhatalom érvényesülését.³⁰ Az uralkodó felfogás szerint a büntetés célja a speciál és a generál prevenció. Egyszerre kell érvényesülnie az elrettentésnek és a nevelésnek. Az elrettentés a büntetéssel járó hátrányok elkerülése attitűdjének kialakítását jelenti. Nevelési célként a Bv. tv. a reintegrációt jelöli meg, amely a társadalomba történő sikeres visszaailleszkedést jelenti.³¹ Olyan tevékenységrendszerrel jelent, amelynek célja, hogy az elítélt a társadalomba visszatérhessen. Ennek egyik eszköze az elítélt személyiségének, illetve felelősségérzetének fejlesztése. A cél az, hogy

²⁷ KÁLVIN UO. 294.

²⁸ KÁLVIN UO. 295.

²⁹ KÁLVIN UO 764.

³⁰ A szabadságvesztésen túli kiterjesztő meghatározást az indokolja, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtása fő szabály szerint büntetés-végrehajtási feladat.

³¹ BORBÍRÓ – SZABÓ 2012 160.

az elkövető saját belső meggyőződéséből akarjon változni.³² A büntetés-végrehajtás számos eszközt igyekszik bevetni a sikeres reintegráció érdekében. Ezek zászlóshajója az oktatás, melynek révén a szabadult piacképes munkát tud vállalni.³³ Jelen vannak azok a programok, amelyek elsősorban nem lexikális, vagy gyakorlati tudást nyújtanak, hanem kompetenciákat fejlesztenek. Ezek hatékonysága a szakirodalom számára erősen kétséges.³⁴ A legtöbb helyen elérhetőek azok a programok, amelyek az elítéltek személyiségfejlesztését tűzik ki célul. Tényleges módon az elkövetők értékrendszerében beálló változás, erkölcsi fejlődésük, felelősségtudatuk kialakítása lehet az, amely a jövőben távol tartja őket az újabb elkövetéstől.³⁵ Mindezek ellenére úgy tűnik, mintha e tanulmány készítésének idején a represszió reneszánszát élné, pedig a modern kutatások alátámasztják, hogy ennek a kívánatosnál kisebb a visszatartó ereje, amennyiben a bűnelkövetés prediktív faktorai továbbra is jelen vannak az egyén életében.³⁶

A szabadságvesztés büntetés alap-paradoxona az lett, hogy a büntetés-végrehajtás fő feladata épp attól a világtól való elzárás, amelybe ugyanakkor meghatározott idő elteltével vissza kell segítenie a fogvatartottakat.³⁷ A reintegráció kívánt eredményének elérését jelentősen megnehezíti az elzárásból eredő, fogvatartottakra jellemző szubkultúra. Rendkívüli visszahúzó erő a fogvatartottak antiszociális viselkedése, melynek része a külvilágtól eltérő mértékű agresszió, a gyűlölködés, a gyanakvás. A legtöbben problémás családi háttérrel rendelkeznek, ebből fakadnak a szocializációs hiányosságok. Jellemzően erős a különböző szenvedélybetegségek jelenléte. Tipikus attitűd az intézet munkatársaival való szembenállás. Ez kiterjed azokra is, akik a nevelő, segítő munkát végzik.³⁸ A fogvatartottak egy része jellemző módon a büntetés előtt sem volt kellően a társadalomba integrálva (például leszakadó, marginalizált népréteg tagjai), ezért esetükben nem annyira reintegrációról, mint inkább integrációról van szó.³⁹ A vázolt problémákból eredően a büntetési célok és az intézeti körülmények között számos ellentmondás mutatkozik. Minthogy ezek nehezen feloldhatóak, ezért a gyakorlati célok inkább a könnyen elérhető, gyakran a társadalomban jelentkező markáns, olykor populista elvárások felé fordulnak. Ilyen a megtorlás és a kontroll.

A börtönmisszió teológiai alapvetése ugyanaz, mint a „civil” egyházé: az egyház feladata Isten uralmának az öröm üzenetét hirdetni; tudtul adni mindenkinek az ítélet és a kegyelem evangéliumát, az Isten kiengesztelődését az embervilággal, ami kifejezésre jut a bűnbocsánatban. A börtönmisszió viszonyulása a bűnhöz, az emberhez, a bűnös emberhez, nem különbözik az alapvető teológiai tanításoktól. Pozitív üzenetként azt fejezi ki, hogy Isten előtt minden ember egyenlő, nincs különbség a „kicsit bűnös” és a „nagyon bűnös” között, hiába juttatják utóbbit a bűnei a rácsok mögé. Isten egyformán a kegyelmét kínálja mindkettőnek. Ennek az üzenetnek a gyakorlati „haszna” a fogvatartottak helyes önértékelésének kialakításában van. Ha valaki hiszi, hogy nincs különbség közte és a „kinti emberek” között, akkor lát kiutat a börtönkarrierből, akkor képes elhinni, hogy van más út is, mint amelyik visszavezet a börtönbe.

³² KATALÁN 2016.

³³ GÁL Uo. 34.

³⁴ GÁL Uo. 40.

³⁵ SZABÓ 1993.

³⁶ JONES – BROWN – ZAMBLE 2010.

³⁷ ALBERT 2015 8.

³⁸ GÁL 2015, 28.

³⁹ BÍRÓ – ALBERT 2016, 181.

A börtönön kívüli egyházi élet központi eleme az istentisztelet, amely jogi terminusban közösségi vallásgyakorlást jelent. Ugyancsak közösségi vallásgyakorlásként értelmezhetőek a Biblia órák és egyéb csoportalkalmak is. Az egyházak sajátos eszközének tekintett csoportos vallásgyakorlás a börtönben eltérő színezettel jelenik meg. Míg a civil életben a közösségi vallási alkalmak arra szolgálnak, hogy az egyén közösségben élje meg a hitét, addig a börtönön belül terápiás célokat is szolgál. A vallási közösségben a fogvatartott egyenrangúnak érezheti magát. Minden egyházi alkalom a büntetés-végrehajtásban a szabadabb ellenkultúrát is jelenti, mint olyan helyet, ahol az emberi méltóság helyreáll.⁴⁰ A vallási csoportban az elítéltek elsősorban érzelmi megértést, elfogadást, az alkalmazkodás kényszerétől és a megvetéstől mentes légkört keresnek. Igaz ez akkor is, ha a csoportmunka során véleménykülönbségek merülnek fel.⁴¹ Ezeknek a konfliktusoknak a megoldása a kölcsönös tiszteleten és szereteten alapul. A vallási csoport értékei azt közvetítik, hogy az ellenkező véleményen álló, nem ellenség, akit le kell győzni, vagy meg kell semmisíteni. A kölcsönös tisztelet előnyösen hat az önértékelésre. A börtön szubkultúrájával szemben a vallási közösség a kizártság helyett az elfogadást, az alázatosság helyett az egyenlő méltóságot, az élet értelmetlensége helyett az élet és az egyén értékét hirdeti. Eközben jutnak érvényre a misszió és az evangélium hirdetés szempontjai is. A bibliai kontextus sok-sok példát ad elénk ezeknek a céloknak az eléréséhez.⁴² A börtönmisszióknak segítséget kell nyújtania a büntetés eredményes feldolgozásához. *A bűn és a büntetés pozitív feldolgozásának teológiai alapja az, hogy az emberi ítélet nem esik egybe Isten ítéletével, hiszen Jézusban a kegyelmet kínálja a legbűnösebbnek is.* A büntetés értelmezése és feldolgozása kell ahhoz, hogy kialakuljon a bűntudat, a felelősségtudat, amelyben pedig megmutatkozik az egyén erkölcsi hozzáállása a bűnhöz.⁴³ Ez a hozzáállás a megbánás, az elutasítás, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szabadon bocsátott a későbbiekben ellen tudjon állni az élethelyzetéből adódó rizikótényezők visszahúzó erejének.

Annyi már előzetesen is megállapítható, hogy az egyházak szerepe túlmutat a vallásgyakorlás biztosításán, mint ahogyan az egyházak társadalmi szerepvállalása is meghaladja a szűken értelmezett vallás kereteit és kiterjed a társadalmi élet számos területére. Túl azon, hogy a lelkeszel való kapcsolattartás az egyéni vallásgyakorlás bevett módja, a börtönmisszióknak számtalan pozitív szerepe lehet a fogvatartottak életében. Csak a legfontosabbakat emelem ki hipotézisszerűen:

- A lelkész támogathatja a fogvatartottakat, abban hogy nézzenek szembe saját múltjukkal, hibáikkal, ezzel is segít elfogadni a büntetést és feldolgozni a vele járó traumát.
- Közreműködhetnek a szabadságelvonás ártalmas következményeinek lelki kivédésében.
- Spirituálisan igyekeznek felkészíteni a fogvatartottakat a szabadulás a szabadulás utáni életre.
- A börtönlelkési szolgálat hozzájárulhat a szociális újra beilleszkedéshez.
- A múlt spirituális feldolgozása és pozitív jövőkép kialakítása segíti a fogvatartott személyes életének megváltozását és erősítését.⁴⁴

⁴⁰ BÉKEFY 2004, 45.

⁴¹ VÁRI 2008. 53.

⁴² BÉKEFY 2004, 46.

⁴³ BÉKEFY 2004, 38.

⁴⁴ BÉKEFY 2004, 39.

Tény, hogy az egyházak sokoldalú börtönmissziós tevékenységet folytatnak. Sajnálatos, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv.-ben (továbbiakban: Ehtv) nem jelenik meg az egyházi tevékenységek között a börtönszolgálat. Indokolt volna ennek a szolgálati területnek annyi figyelmet szentelni, hogy itt is elismerést nyerjen.

2.3 A BÖRTÖNMISSZIÓ KULTURÁLIS SZEREPE

Az egyházak a börtönmissziót a missziói munka területének értelmezik.⁴⁵ Valamennyi misszió közös célja, hogy olyan emberek számára is elérhetővé, megismerhetővé tegye a vallási tanításokat, akik más módon aligha találkoztak volna ezekkel. A keresztény missziók egyben kultúrmissziót is jelentenek, mert a tanítást befogadók egyben elfogadják a vallást és a vallásos életet jellemző értékrendet is. Az eltérő kultúrák találkozása mindig izgalmas jelenség, mert ennek eredményeként valami új érték, valami olyan keletkezik, amely magán viseli az elődök nyomait, de attól mégis eltérő értéket képvisel. A különböző kultúrák egymásra gyakorolt hatásai többfélék lehetnek. Ezek egyike szerint valamely kultúra befogadja a másik értékeit, és így alakul ki valamiféle új értékrend. A keresztény kultúra esetében a vallás tanítását és a vallásos életforma átadását a misszió kifejezéssel lehet leírni. A némileg túlzóképpen kereszténynek mondott Európában irreálisan hangozhat keresztény misszióról beszélni. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy az a szocikulturális közeg, ahonnan a fogvatartottak jelentős része származik, nem teszi elérhetővé, megismerhetővé, értelmezhetővé a különböző vallási tanításokat. A káros börtönhatások által elért börtönkultúra, ha lehet, még tovább ront a helyzeten. Ezért a börtönmisszióknak vallási- és egyben kulturmissziós szerepet is be kell töltenie. *A kulturmisszió kifejezés arra utal, hogy az egyházaknak nem csupán a vallási tanításokat kell továbbadni, nem szorítkozhat a vallási rítusok gyakorlására, hanem mindezzel együtt az önző és kizsákmányoló börtöntörvények helyébe egy olyan értékrendet kell állítania, amely magában foglalva a „Ne ölj!” „Ne lopj!” „Ne paráználkodj!” „Szeresd felebarátodat mint önmagadat!” parancsolatokat, a békés és rendezett társadalmi viszonyok közötti együttélést és ezen keresztül a visszaesés elkerülését is szolgálja.*

A börtönmisszió ebben a folyamatban betöltött szerepének és kihívásainak megismerésére a kultúrák egymásra hatása, más szóval az inkulturáció elméletéhez fordulok. Az elmélet követői kezdetben történelmi léptékű kultúrák egymásra gyakorolt hatását vizsgálták. Többek között ilyen a hellenizmusban testet öltött Görög – Római kultúra, vagy a Spanyol közvetítéssel Dél-Amerikába került kereszténység és az Inka Birodalom egymásra gyakorolt hatása.⁴⁶ Az inkulturáció jelensége azonban közel sem csak a világtörténelmi léptékű kultúrák találkozásának, hanem egy adott társadalmon belüli többségi és az ettől eltérő kultúrák viszonyának leírására úgyszintén alkalmas, kivált, ha a kultúrák egymástól sokrétűen eltérnek. Így vált az inkulturáció a missziós szakirodalom által is elfogadott fogalomká.

A missziós területek egyik sajátja azok inkulturális vonása, közelebbről annak igénye, hogy az adott vallás tanítását „le kell fordítani”, érthetővé és elfogadhatóvá kell tenni a célközönség számára.⁴⁷ Az inkulturáció nem egy-

⁴⁵ Ennek egyik külső megnyilvánulása, hogy a Magyarországi Református Egyházon belül működik a Börtönmissziói Szolgálat, amely ugyan nem szervezeti egység, vagy szervezeti elem, ennek ellenére magában tömöríti a református börtönlelkészeket.

⁴⁶ BODA 1994.

⁴⁷ BARNÓCZKI 2012.

irányú folyamat: az egyház az általa sikeresen kommunikált üzenettel gazdagít egy kultúrát, mely a maga sajátos értékeivel gazdagítja az egyházat. Az egyházak képesek a fogvatartottak felé közvetíteni többek között a bűnök bocsánatának, és a másik ember fontosságának üzenetét, amely ebben az élethelyzetben az újrakezdés reményét hordozza. Az ember teológiai értelemben bűnös természete, az ebből eredő bűnök és az Istennek erre adott kegyelmi válasza az emberek közötti egyenlőséget is hirdeti, ami a méltóság alapja. Ezek az értékek a bűnöktől való szabadulás lehetőségét ígérk, amely egy lehetséges kiutat mutat a bűnözői karrierből. A börtöntapasztalatok gazdagítják az egyházakat is. A börtönben lévők, akik vallási gyakorlatot folytatnak lényegét tekintve egy missziói gyülekezetet alkotnak. E gyülekezet kulturális jellege, sajátosságai különböznek a külvilág gyülekezeteitől.⁴⁸ A teljesség igény nélkül az alábbi különbségek adódnak:

1. A társadalmi reprezentáció hiánya. Ennélfogva hiányoznak a gyülekezetekből a gyerekek, nők, teljes családok, és minden bizonnyal alulreprezentált a polgári, az értelmiségi, illetve a vagyonos társadalmi csoportok.
2. Nincs szabad gyülekezetválasztás. A börtöngyülekezet – akárcsak maga a börtöntársadalom – kényszerközösség. Ha valaki részese kíván lenni a börtöngyülekezetnek, de annak értékrendjét nem osztja teljes egészében, akkor sem választhat helyette másik közösséget. Ebben a helyzetben az egyénnek két választási lehetősége van: Az ellentétek dacára vagy a gyülekezett tagja lesz, vagy kimarad abból.
3. A közösség tagjainak közös élete kiterjed a gyülekezeti életen kívüli élet lényegében valamennyi területére. A börtönökből hiányzik a privát szféra. Ez a megállapítás igaz a börtöngyülekezetekre is. Ez egyfelől különös teher a gyülekezet tagjainak, másfelől pedig alkalmas arra, hogy folyamatosan kontrollálják egymást. Ez a folyamatos kontroll, amennyire teher, annyira előnyös is a vallási értékek követésének szempontjából, ugyanis az értékek szempontjából mind a pozitív, mind pedig a negatív cselekvéseket nyomban követi a közösség reakciója. A különleges élethelyzetek és konfliktusok arra kényszerítik az egyházakat, és képviselőiket, hogy kilépjenek a komfortzónájukból. Az itt megtapasztalt élethelyzetek arra ösztönzik az egyházakat, hogy merjenek szakítani az európaiságot jellemző komfort-kereszténységgel és ennek következtében a misszió parancsolat tartalma tovább gazdagodik.

Az inkulturáció elméletének egyik tétele szerint az egyházaknak és gyülekezeteknek a helyi viszonyoknak megfelelően kell artikulálniuk az evangélium üzenetét, máskülönben az nem talál befogadó közegre.⁴⁹ Itt teljesedik ki a börtöntörvény uralta értékrendszer és a börtönmisszióra leginkább jellemző keresztény vallás értékrendszere közötti markáns különbözőség. Ezt a szakadékot kell a börtönmissziós lelkésznek áthidalnia és úgy közvetítenie a vallási értékeket, hogy azok érthetővé, vonzóvá és megélhetővé váljanak. Az inkulturáció mértéke szenzitív terület. Egyfelől el kell fogadni, hogy a vallási tanítás nem azt jelenti, hogy az egyházak magasabb rendű értéket közvetítenek, mert ezzel degradálnák a befogadó kultúrát.⁵⁰ Különböző értékek között ilyen módon nem lehet különbséget tenni. Úgy viszont igen, hogy melyek a társadalomban hasznos, támogatott, elfogadott, megtűrt, elutasított,

⁴⁸ VÁRI 2008, 54.

⁴⁹ BARNÓCZKI 2012.

⁵⁰ HUNSBERGER. – GELDER (ed.) 1996.

megvetett vagy éppen veszélyesnek ítélt értékek. Ebben a relációban az egyházak által közvetített értékek pozitív előjelűek. Az inkulturáció nem eredményezheti egyik fél önmeghasonlását sem, mert ez a pozitív értékek elvesztését eredményezi. Abban az esetben, ha elégtelen mértékű az egyházi tanítás helyi kultúrához kapcsolása, akkor az egyház csupán "szubkulturális gettó" lesz. A másik véglet pedig az, ha a kulturális értékekhez való alkalmazkodás válik meghatározóvá a folyamatban, mert ez esetben a kultúra fogja átalakítani az egyházi tanítást.⁵¹ Míg az első esetben meg van az esélye annak, hogy börtönben a hitét megélni akaró fogvatartott kiteszítettá válik, addig a másik lehetőség arra vezet, hogy a bűnözői karrierből kivezetni képes hit és annak értékrendszere súlytalaná válik. A kontextualizáció teológiai kifejezése arra irányítja a figyelmet, hogy az evangélium közlése során a ma élő emberek teljes élet-kontextusában kell Isten igéjének megszólalnia. Ez tehát sokkal inkább folyamat, mint esemény, amely mélységében áthatja az egyén és a közösség gondolkodását, kultúráját. Az inkulturáció pedig mindezek alapján a megfelelően kontextualizált és befogadott vallási tanítás sajátos átélése és megélése, amely a befogadó szempontjából értelmezi a hit és kultúra kapcsolatát, és lehetővé teszi, hogy az adott kultúrához tartozó saját kulturális gyökereinek megfelelően válaszolhasson Isten hívására.⁵² A missziót végző szervezet feladata, hogy a vallási tanítást kellő módon inkulturálja annak érdekében, hogy a befogadó közeg saját élethelyzetében, saját közegében a vallási tanítást értelmezni és a mindennapjaiban megélni tudja. Inkulturációs problémaként is értelmezhető Fiáth Titanillának az a kérdése, hogy azok a programok, amelyek a „kinti társadalom” világképe felől tekintve – vagy ahhoz illeszkedve – a személyiség fejlődését és a később jól hasznosítható tudás gyarapítását szolgálják, vajon hogyan épülnek be az ettől sok esetben különböző prioritásokkal bíró emberek értékrendjébe.⁵³

A kutatás további elemeinek célja éppen ennek a kérdésnek a megválaszolása, vagyis annak vizsgálata, hogy a börtönmisszió milyen hatást képes gyakorolni a fogvatartottak értékrendszerére. Ez megfogalmazható úgy is, hogy a börtönmisszió milyen mértékben képes inkulturálni a vallási értékeket a börtönszubkultúrába?

---

⁵¹ HUNSBERGER–GELDER (ed.): Uo.

⁵² BARNÓCZKI 2012, 46.

⁵³ FIÁTH 2013, 63.

3. A BÖRTÖNLELKÉSZI SZOLGÁLATRÓL

3.1 SZERVEZETI KERETEK

Korábban a Börtönlelkészi Szolgálat (továbbiakban: BLSZ) legfőbb szerepét a vallásgyakorlás biztosításában látam. Úgy tekintetem a Szolgálatra, mint a fogvatartottak vallásszabadságának egyik alkotmányos garanciájára. Ezt mind igaznak tartom ma is, de sokkal többről van szó. Egyfelől azért, mert a börtönmisszió túlmutat a Szolgálaton, hiszen számtalan egyházi szervezet kiveszi a részét ebből a szolgálatból. Másfelől pedig jól kirajzolódik a börtönmisszió reintegrációban betöltött szerepe, amely felfogható egyfajta kultúrmisszióknak is, mivel olyan értékeket közvetít, amelyek követése jelentősen csökkenti a visszaesés kockázatát. A „börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet” (továbbiakban: hatályos IM rendelet) több lényeges változást is tartalmaz a korábbi szabályozáshoz képest. E szerint a hatályos IM rendelet nem ragad meg a BLSZ-nél, hanem elismeri és jogilag szabályozza azoknak az egyházi szervezeteknek a börtönmissziós tevékenységét, amelyek nem vesznek részt a Szolgálat működésében. A Szolgálat keretei között kizárólag bevett egyházak működhetnek. Ez tényleges módon a Katolikus Egyházat, a Magyarországi Református Egyházat, a Magyarországi Evangélikus Egyházat és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségét jelenti. A taxáció akkor nem diszkriminatív, ha a többi vallási közösség tagja számára is biztosított a vallásgyakorlás. A Bv. kódex, illetve a hatályos IM rendelet szabályai alapján csak néhány különbség fedezhető fel a BLSZ-ben résztvevő egyházak és a többi vallási közösség között. Az első és legjelentősebb különbség a lelkész, ezáltal az egyházi szolgáltatás elérhetősége. Míg a BLSZ lelkészei bár mikor tarthatnak kapcsolatot a fogvatartottakkal, addig a többi lelkésznek és missziós szervezetnek erre csak előre egyeztetett időpontban nyílik lehetősége.

A BLSZ esetében tényleges módon nincsenek szervezeti szabályok. A BLSZ börtönlelkészi szolgálatot végző bevett egyházak szerinti önálló, azonos jogállású szolgálati ágakra tagozódik.⁵⁴ Ez azonban de facto nem jelent semmilyen szervezeti formát, vagy jogállást. A hatályos IM rendelet nem határozza meg a BLSZ szervezetét, ehhez hiányoznak a közigazgatásra jellemző szervezetalakító normák. Szervezeti értelemben de jure nem beszélhetünk a BLSZ-ről. A szervezeti jogállás hiánya miatt fel sem merülhet a központi közigazgatással való hierarchikus viszony. Tehát a BLSZ és a büntetés-végrehajtást felügyelő Belügyminisztérium közötti viszony egyértelműen az államtól elválasztott működés ténye mellett szól. Az egyházak által kirendelt lelkészek a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol szolgálatukat teljesítik. Ezért maga a BLSZ tényleges módon az egymástól független bv. intézetekhez kirendelt lelkészek összessége anélkül, hogy jogi értelemben vett szervezetté formálódna.

A börtönlelkészek az intézet parancsnokának közvetlen alárendeltségében szolgálnak. A szabályozásban érvényesül az egyházak önrendelkezési joga, mivel a hatályos IM rendelet értelmében „börtönlelkész: az az egyházi személy, illetve az az egyházi vagy felekezeti elöljáró által e feladattal megbízott személy, aki rendszeres jelleggel

---

⁵⁴ 8/2017. (VI. 13.) IM rend 3. § (4) bek.

börtönlelkési szolgálat körébe tartozó tevékenységet végez.”⁵⁵ Az idézett szövegből levezethetően a börtönlelkésznek nem kell a hétköznapi értelemben véve lelkésznek lennie. Vagyis nem feltétel, hogy a börtönlelkész felszentelt pap legyen, elég ha a felekezeti elöljárója börtönlelkési feladatokkal bízza meg. A hazai gyakorlatban a katolikus egyház részéről találkozni ezzel a megoldással. A kinevezés ugyan állami aktus, de ennek egyik feltétele a lelkész egyházi elöljárójának előzetes engedélye. Ez az engedély nem az állam cselekvési szabadságát korlátozza, hanem az egyházak autonómiáját védi. Az egyházi törvényeknek megfelelően általánosan bevett gyakorlat, hogy a lelkészeket a saját egyházuk rendeli ki e feladatra. A börtönlelkészek egyházi jogi értelemben sem alkotnak önálló szervezetet. Egyedülként a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei szabályozzák a BLSZ működését. E szabályok nem hoznak létre egyházi jogi értelemben vett elkülönült szervezetet.⁵⁶ A Magyarországi Református Egyházon belül a Református Missziói Központ Református Börtönmissziója tömöríti magába a börtönlelkészeket. Egyházi jogi értelemben azonban nem minősül önálló jogalanyisággal bíró egyházi szervezetnek.⁵⁷

3.2 A BÖRTÖNLELKÉSZI SZOLGÁLAT MŰKÖDÉSE

3.2.1 Állami, vagy egyházi szolgálat?

A BLSZ tipikusan az államtól elválasztott működés és az állami semlegesség határvonalán áll. Ezért érdemes megvizsgálni, hogy jellegét tekintve az állami, vagy inkább az egyházi szolgálat jellemzői a dominánsabbak-e. Az egyháztudomány számára kézenfekvő a válasz: Természetesen egyházi szolgálat, de állami köntösben. Ha pedig ugyanerről megkérdezzük a pönológust, akkor könnyen azt mondja, hogy a börtönlelkész büntetés-végrehajtási célként meghatározott reintegrációs munkát végez, ezért természetesen állami feladatot lát el, csak épp egyházi köntösben.

Az Alaptörvény szerint az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. Ismert olyan szakirodalmi álláspont, amely szerint a különvált működés annyi tartalmi többlettel bír az elválasztott működéshez képest, hogy kifejezi az állam és egyház együttműködésének rendszerét.⁵⁸ Minden együttműködés, amely meghatározott közös cél elérésére szerveződik, határterületnek tekinthető. Ugyanezzel a problémával találjuk magunkat szembe az iskolai hit- és erkölcsóra, valamint a Tábori Lelkési Szolgálat esetében is: van az államnak egy kitűzött célja, legyen az akár a gyermekek erkölcsi nevelése, a katonák lelki gondozása, vagy éppenséggel a fogvatartottak reintegrációja, amihez segítségül hívja az egyházakat.

A felekezeti egyenjogúság egyik sarokköve az állammal való együttműködés értelmezése, mert valódi együttműködés csak szuverén jogalanyok között lehetséges. Az Alaptörvény eredeti szövege az állammal való együttműködést tényként, nem pedig elérendő célként rögzítette. Az Alaptörvény negyedik módosításával kialakított szabályok szerint az együttműködés a közösségi célok elérése érdekében történő lehetőség, melyről a vallási közösség

⁵⁵ 8/2017. (VI. 13.) IM rend. 1. § 1. pont.

⁵⁶ 2005. évi V. tv. (egyházi) IX. fejezete.

⁵⁷ A Magyarországi Református Egyház Alkotmánya.

⁵⁸ SCHWEITZER 2014.

kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek.⁵⁹ Az együttműködés célja abban fogalmazódik meg, hogy a „bevett egyház” státuszának elnyerése nyitja meg a vallási közösség előtt a társadalmi céljai eléréséhez vezető utat.⁶⁰ Az együttműködés biztosítja a lehetőséget a börtönlelkészi-, és a tábori lelkészi szolgálatban, a közoktatásban, az egészségügyi ellátásban való közreműködéshez. Az együttműködés többszintű rendszerében csupán az első lépést jelenti az Országgyűlés döntése a bevett egyházi státusz elnyeréséről. Az következő szintet a kormánnyal kötött megállapodás jelenti, melynek célja meghatározott társadalmi célok elérése.⁶¹ Végül az együttműködés harmadik szintje a konkrét feladatok ellátására irányul. Ilyen a BLSZ börtönmissziós tevékenysége is, amely a büntetés-végrehajtási szervezet és a résztvevő egyházak közötti együttműködésen alapul.

Mindezek alapján egyetlen mondattal ekképpen lehet megválaszolni az alcímben feltett kérdést: A börtönlelkészi szolgálat a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálat. Nem vitás, hogy a reintegráció se nem állami, se nem egyházi, hanem leginkább társadalmi cél, minthogy a sikeres reintegrációból az egész társadalom profitál. Az állami keret ugyancsak vitán felül áll, mert egyfelől a BLSZ az állami büntetés-végrehajtás keretei között működik, a lelkészek állami alkalmazásban állnak, másfelől pedig az ott zajló folyamatok az állami felelősség körébe tartoznak. Végül pedig megállapítható, hogy a BLSZ kizárólag egyházi tevékenységet végez, sajátos egyházi eszközökkel, módszerekkel.

3.2.2 A működés megismerésének eszközei

A megismerés folyamatában forrást jelentett a korábban hatályban volt és a jelenlegi hatályos jogi szabályozás.⁶² Megkereséssel fordultam a BVOP felé annak érdekében, hogy a BLSZ működésére jellemző főbb adatokat megismerjem. Mindezek mellett interjúk segítségével igyekeztem megismerni a BLSZ működését. Felhasználtam azokat az interjúkat, amelyeket korábban vettem fel börtönlelkészekkel, majd ezeket bővítettem részben azonos, részben pedig továbbgondolt interjúkérdésekkel.⁶³ Korábban Budapest területén működő bv. intézetek börtönlelkészeivel vettem fel interjúkat. Az újabb interjúkat a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben, a Szombathelyi Országos Bv. Intézetben, valamint a Váci Fegyház és Börtönben vettem fel. Az interjú alanyok a Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház börtönlelkészei voltak. Az újabb interjúk elkészítésekor lehetőségem nyílt a börtönlelkészek és civil egyházi missziók munkájának közvetlen megfigyelésére, mert az interjúkat a legtöbb helyen vallási alkalmazással egybekötve

⁵⁹ Alaptörvény VII. cikk (4) bek.

⁶⁰ Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint van olyan egyház, amelyik államilag elismert, támogatott célokat szolgál, mégis az Országgyűlés mulasztása miatt abban a helyzetben van, hogy bizonytalan jogi környezetben kénytelen társadalmi céljait megvalósítani 36/2017. (XII. 29.) AB határozat.

⁶¹ Ehtv. 9. § (1) bek.

⁶² 13/2000. (VII. 14.) IM rend. és 8/2017. (VI. 13.) IM rend.

⁶³ TIHANYI Miklós: 2016.

vehettem fel. A börtönlelkész helyzete kettős jogállást takar. Egyházának törvényei szerinti egyházi személynek minősül, ugyanakkor állami szervvel áll közalkalmazotti viszonyban.⁶⁴ Szolgálatait a börtönpopuláció kényszerközössége számára végzi. Ennek a háromoldalú viszonyrendszernek megfelelően az interjúk során arra kerestem választ, hogy mi jellemzi a Szolgálat és a bv. intézetek, a kirendelt lelkész és egyháza, valamint a börtönlelkész és a fogvatartottakból álló gyülekezete közötti viszonyt. További vizsgált terület volt a börtönlelkészek szerepfelfogása, valamint a Szolgálat működésének körülményei. A rendelkezésre álló források körét tovább bővítette a hazai szakirodalom feldolgozása. Ezek között kiemelt helyet foglal el a Szolgálat tizenöt éves jubileumának alkalmából börtönlelkészekkel tartott kerekasztal beszélgetés írott anyaga.⁶⁵ A meghívott börtönlelkészek összetétele lefedte a BLSZ-ben résztvevő keresztény egyházakat. A BLSZ-ben szerepet vállaló egyházak közül a megbeszéléstől az izraelita felekezet távol maradt. A beszélgetés azokat a tárgyköröket érintette, amelyek e tanulmány tárgyát is képezik. Minthogy egy tematikus – meglepően nyitott és őszinte hangvétellű – beszélgetés jelent meg írásban, ezért műfaját tekintve leginkább az interjúhoz áll közel.

A Katolikus Egyház részéről korábban meghallgatott börtönlelkész az interjúkészítés előtt rövid idővel nyugállományba vonult, azóta missziós tevékenységet folytat több bv. intézetben. Kérdéseim aktív börtönlelkész időszakára vonatkoztak, így a válaszai adekvátnak tekinthetők. E bv. lelkész és az utóbb felvett interjúk egyikében meghallgatott katolikus börtönlelkész közös vonása, hogy egyik sem felszentelt pap, hanem teológiai jellegű végzettséggel rendelkező olyan személyek, akiket egyházi elöljárójuk börtönlelkészi feladatokkal bízott meg. Katolikus Interjú alanyaim között laikus börtönlelkész és felszentelt pap egyaránt szerepelt. A protestáns egyházak minden esetben felszentelt lelkészt rendelnek ki börtönlelkésznek.

3.2.3 A működés jellemzői

A BLSZ működésére jellemző elveket és mechanizmusokat elsősorban nem teológiai, hanem társadalomtudományi megközelítésben értelmezem. Nem maradhattam meg a tisztán jogi megközelítés mellett, mert ezzel nem írható le a működés minden aspektusa. Ennek megfelelően a jogi szabályozást mint kereteket értelmeztem és arra törekedtem, hogy ezt tartalommal töltssem meg.

1. Az ökumenikus szellemiség

A korábban hatályos IM rendelet rögzítette az ökumenizmus elvét. A szabályozásban használt szófordulat – „(...) ökumenikus szellemben (...) végzi” – arra utalt, hogy a jogalkotó nem normatív előírásként, hanem tényként rögzítette az ökumenikus működést.⁶⁶ A hatályos IM rendelet *expressis verbis* nem szabályozza, de tartalmából levezethető az ökumenikus természetű szolgálat.⁶⁷ A tartalmi azonosság és a joggyakorlat azonossága ellenére

⁶⁴ KASZÓ 2001.

⁶⁵ Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat.

⁶⁶ 13/2000. (VII. 14.) IM rend. 3. § (5) bek.

⁶⁷ 8/2017. (VI. 13.) IM rend. 2. § f) pont, 3. § (4) bekezdés.

helyesebb megoldás volt a korábbi. Az ökumené megjelenik a BLSZ összetételében, belső arányaiban. Az egyházak társadalmi reprezentativitásának biztosítása érdekében az egyházakkal együttműködve kerültek kialakításra a lelkészi szolgálati beosztások.⁶⁸ E mű megírásakor a BVOP tájékoztatása szerint 15 főállású (teljes munkaidős) és 4 részmunkaidős katolikus, 7 főállású és 4 részmunkaidős református, 2 főállású és 2 részmunkaidős evangélikus, valamint 1 főállású – országos „illetékességű” – izraelita börtönlelkész szolgál. Kitűnik, hogy a hatályos IM rendelet szerint intézetenként előírt 1 fő teljes munkaidős börtönlelkész foglalkoztatásával a Bv Szervezet és az egyházak még elmaradásban vannak.⁶⁹

Az ökumené a börtönfalakon kívül egyházi életnek is része. Olyan törekvést fogalmaz meg, melynek célja a szétszakadozott keresztyén egyházak közötti kapcsolat erősítése. Az ökumenikus szellemiség nem azt jelenti, hogy az egyházak és lelkészeik szakítanak hagyományaikkal, hitelveikkel, hanem azt, hogy különbözőségek helyett az azonosságok válnak hangsúlyossá. A kutatás alkalmával több egyházi alkalmon vettem részt. Ezekből azt a következtetést tudom levonni, hogy a lelkészek általában nem viselik az egyházakra jellemző liturgikus öltözetet. A közegyházi gyakorlattól eltérő viselettel is azt igyekeznek erősíteni, hogy felekezettől függetlenül bárki fordulhat hozzájuk.⁷⁰ Az ökumenikus szellemiség nem követel önmeghasonlást. Azt viszont igen és általában meg is valósul, hogy amíg a különbözőségek nem eredményeznek feloldhatatlan lelkiismereti konfliktust, addig a börtönlelkész nem hangsúlyozza a felekezeti különbségeket. Amikor ezek mégis felszínre kerülnek, akkor az eltérő vallási igényeket más egyházak közreműködésével törekszenek kielégíteni. E téren az ökumené szoros összefüggést mutat a külső együttműködés jellemzőjével. Az ökumenizmus keretein túlmutat az a jog által támasztott elvárás, hogy a lelkész koordinálja más egyházak és missziós szervezetek börtönmissziós tevékenységét. Ebbe ugyanis már olyan egyházak és híveik számára történő hitéleti tevékenység előmozdítása is beletartozhat, amelyek hitelveivel a keresztyén börtönlelkész belső meggyőződése szöges ellentétben áll. *Az a helyzet alakul ki, hogy a lelkész köteles egy számára idegen egyház tanításainak terjesztését elősegíteni még akkor is, ennek az egyháznak a tanításai homlokegyenest ellenkeznek saját belső meggyőződésével.* Úgy tűnik, mintha a jogalkotó azzal a logikával élt volna, hogy minden, ami vallás, az a lelkészhez tartozik, mondván mégiscsak ő a szakember, függetlenül a saját belső meggyőződésétől.

2. Külső és belső együttműködés

A külső együttműködés jellemzőjét már érintettem az ökumenikus szellemiségnél. A börtönlelkész feladatai közé tartozik a BLSZ szolgálati ágaival való együttműködés és a börtönmissziót folytató egyházak, illetve missziós szervezetek szolgálatának koordinálása. Csak néhány példát említek azok közül a missziós szervezetek és egyházak közül, amelyek rendszeres szolgálatot végeznek: Börtöncursillo, Magyar Evangéliumi Börtönmisszió, Mécses Szeretetszolgálat, Magyar Testvéri Börtöntársaság, Jehova Tanúi, Hit Gyülekezete, Hetednap Adventista Egyház. Az interjúk alapján nehéz megítélni a „bejárós” szervezetek működését. A megkérdezett lelkészek ellentmondásosan nyilatkoztak. Ami megállapítható, az a Jehova Tanúi, A Hit Gyülekezete, a Börtöncursillo aktivitása és ezzel együtt

⁶⁸ BÖKÖNYI 2000 77.

⁶⁹ 13/2000. (VII. 14.) IM rend. 4. § (1) bek.

⁷⁰ Egyikük megfogalmazásában: „Ha azt szeretném, hogy bárki bizalommal forduljon hozzám, akkor elsősorban Isten szolgájának kell lennem és csak másodsorban egyházam lelkészének.

a relatív elfogadottsága. A lelkészek álláspontja szerint ezekkel a szervezetekkel könnyű az együttműködés, mert elfogadják a börtön szabályokat és a börtönmissziós munkában betöltött szerepüket. A többi missziós szervezet elfogadottsága, munkájuk hasznosságának megítélése erősen megoszlott, semmilyen koherenciát nem mutat.

A belső együttműködés az intézeten belüli együttműködést jelenti. Érdemes megvizsgálni, hogy a börtönlelkész mennyire képezi az intézet integráns részét. A hatályos szabályozás megkülönbözteti a közalkalmazott börtönlelkészt a közalkalmazotti viszonytal nem rendelkező börtönlelkésztől. A BLSZ lelkészei mindannyian közalkalmazottak, ezért elsősorban e jogállású börtönlelkészekre fókuszálunk. Túlzóan leegyszerűsített válasz az, hogy közalkalmazottként természetes módon részét képezik az intézetnek és az adminisztrációnak. A tényleges helyzet ennél lényegesen összetettebb. A börtönlelkészek nem kizárólag közalkalmazottak, hanem egyben egyházuk törvényei szerinti lelkészek is. Tehát vonatkoznak rájuk az egyházuk törvényei éppúgy, mint az állami törvények. A hár ott húzható meg, hogy hitéleti tevékenységük („szakmai tevékenységük”) és lelkési jogállásuk az állami jog alóli immunitást élvezve az egyházjog hatálya alá tartozik, míg minden más (így különösen az intézet rendjére és biztonságára vonatkozó szabályok) tekintetében közalkalmazottak.⁷¹ A bv. intézet parancsnokának utasítás adási joga is ennek megfelelően korlátozott, csak az intézet működési rendjére terjed ki.

Az intézettel való jogi viszony szempontjából a jogalkotásban visszalépés tapasztalható. A börtönlelkészek az a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol szolgálatukat teljesítik. Ugyanennek a bv. intézetnek a parancsnoka rendelkezik a munkáltatói jogokkal, legalábbis ami a közalkalmazotti státuszt illeti. Ezért a börtönlelkészeknek közalkalmazottként olyan állami vezetője van, aki szolgálatukra meghatározó befolyással bír. Ugyanakkor ez a befolyást némiképp korlátozzák azok a szabályok, amelyek a munkaköri leírás kialakításához az egyházi elöljáróval történő előzetes egyeztetést, illetve a jogviszony megszűntetésekor az előzetes véleménykérést írják elő.⁷² A korábbi IM rendelet szerint a börtönlelkész „tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt állt.”⁷³ A hatályos IM rendelet ellenben már nem ilyen egyértelmű. A zavart a „börtönlelkész”, illetve a „közalkalmazotti státuszú börtönlelkész” közötti különbségtétel okozza. A „börtönlelkész a vallási tevékenységet egyháza belső szabályai szerint, más vallási közösségek önállóságának tiszteletben tartásával végzi. E tevékenysége kizárólag egyházi irányítás és felügyelet alatt áll.”⁷⁴ Ellenben a *közalkalmazott börtönlelkész*nél az irányítási jogkör eképen került szabályozásra: „A közalkalmazotti státuszú börtönlelkész a bv. intézet parancsnokának irányításával végzi munkáját. A bv. intézet parancsnoka a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhat.”⁷⁵ Itt nem mutatható ki az egyházi irányítás, csak az állami. Kissé felemás szabályozás született, mert a jogalkotó figyelmen kívül hagyta, hogy a *közalkalmazott börtönlelkészek* is egyházuk papjai, akik személyükben és hitéleti feladataikban az egyházi törvények hatálya alá tartoznak. Kettős jogállásuk természetéből eredően egyházi fegyelemsértés esetén a börtönlelkésszel szembeni eljárást az egyházi elöljáró folytatja le az egyházjog szabályai szerint. E döntése állami bíróság előtt nem tehető vitássá. Felmerülhet olyan konfliktushelyzet, melyben a vallásgyakorlás és az intézet

⁷¹ 32/2003. (VI. 4.) AB határozat.

⁷² 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 8. § (4) és (6) bek.

⁷³ 13/2000. (VII. 14.) IM rend. Legutolsó hatályos szövege 3. § (4) bek.

⁷⁴ 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 6. § (2) bek.

⁷⁵ 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 8. § (3) bek.

rendje, biztonsága egymással konkurál. Ebben a helyzetben a börtönlelkész közalkalmazottként felel az intézet biztonságáért, ugyanakkor lelkészként felel a rábízott gyülekezetért. Az ilyen jellegű konfliktus a jog számára nehezen feloldható, mert egyszerre van benne jelen a jogi parancs és a jog által biztosított lelkiismereti szabadságból eredő parancs. Helyeselhető megoldás a probléma kiküszöbölésére az intézet parancsnoka, a börtönlelkész(ek), valamint az őket delegáló egyházak együttműködése a börtönlelkészi szolgálat zavartalan ellátása érdekében.⁷⁶ Az együttműködési rendszerben ez a működés feltételeinek megteremtését célzó koordináció. Az alsóbb szintet – a napi együttműködést – a reintegrációs célok megvalósítása, valamint a fogvatartási kockázatok csökkentése érdekében való együttműködés képezi.⁷⁷ Ezzel a szabályozással jogi elismerést nyert a lelkész reintegrációban betöltött szerepe. Ugyanakkor érthetetlen, hogy a lelkész esetében az együttműködés gyakorlati szintjén a reintegráció mellett miért nem kerül szabályozásra a hitéleti tevékenység. Igaz, hogy a lelkész a reintegrációban vallási jellegű cselekmények útján vesz részt, de ez nem jelent kizárólagosságot. Másfelől a vallási rítusok gyakorlása – legalábbis közvetlen módon – nem minden esetben szolgál reintegrációs célokat. Ilyen lehet például az esküvői szertartás, vagy a gyermek keresztség. Ezek kiszolgáltatása sem nélkülözheti e belső együttműködést.

A BLSZ működésében meghatározó az intézet alkalmazottaival való együttműködés színvonala. Szinte nincs olyan vallási alkalom, amelyhez nélkülözni lehetne a személyzet együttműködését. Ahhoz, hogy a lelkész lelki gondozást végezzen, vagy be kell jutnia a zárkába, vagy a fogvatartottaknak kell onnan kijutnia hozzá. Egyik sem képzelhető el a felügyelők közreműködése nélkül. A csoportos vallási alkalmak megszervezése és végrehajtása pedig a nagyszámú személymozgás miatt még nagyobb igénybevételt jelent a személyzetnek. Ugyancsak az együttműködés jellemzi a reintegrációs tisztt munkáját a rendszeresen vallásgyakorló fogvatartottaknál. Esetükben a lelkész és a tisztt képes egymást jól kiegészíteni, támogatni. Az interjúkban ezért külön figyelmet szenteltem a személyzettel való együttműködés különböző szempontjainak. A meghallgatott lelkészek közalkalmazottként részesei a bv. szervezet hierarchikus rendjének. Kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy a működésükben ez nem jelentett problémát, nem kaptak olyan utasítást, amely ellentétes lett volna a szolgálatukkal, vagy lelkiismereti, vallási meggyőződésükkel. Az intézet rendjének megtartása összehangolható a munkájukkal. Korábban egy olyan alkalom került megemlítésre, amikor konfliktus keletkezett az intézet működése és a vallási gyakorlat között. Az egyik intézetben az örök leterheltsége miatt nem volt lehetőség a rabok házirendben szabályozott időben való istentiszteletre kísérésének. A megoldást az jelentette, hogy a lelkész az intézet parancsnokával megállapodott abban, hogy a helyzetre való tekintettel a házirendtől eltérő módon ugyanazon a héten másik alkalommal kerül megtartásra az istentisztelet. Ez az eset megfelelően példázza a börtönlelkészek egyöntetű véleményét, amely szerint az együttműködés a szolgálatuk működőképességének záloga.

A kutatásban részt vett börtönlelkészek a bv. intézettel való viszonyukat általában jónak értékelték. A korábban készült interjúkban a lelkészek arról számoltak be, hogy a felső vezetés lényegesen segítőkészebb, mint a középvezetéstől lefelé elhelyezkedő állomány. A legtöbb problémát a tiszthelyettesi állománnyal való együttműködés jelentette számukra. Többször tapasztalták, hogy az örök, felügyelők felesleges tehernek tartják az együttműködésből rájuk háruló feladatokat, melyektől szívesen szabadulnak. Leggyakoribb problémaként került említésre, hogy a rabokat késve hozzák a vallásgyakorlási alkalmakra. Egy lelkész pedig arról számolt be, hogy esetenként korlátozzák

⁷⁶ 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 5. § (1) bek.

⁷⁷ 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 7. § (1) bek.

a körletekben való mozgását, de ennek biztonsági okait nagyobb részben el tudja fogadni. Az időről-időre előforduló indokolatlannak tűnő nehézségek okaként többféle magyarázattal szolgáltak. Ezek között megtalálható volt a világnézeti ellentét, a rosszindulat, a gáncsokodás, a hanyagság, illetve az örök téves szerepfelfogása. A téves szerepfelfogás többféleképpen értelmezésre került. Az egyik szerint az örök hatalmat érznek a rabok felett, és ennek érzékeltetésére nem teljesítik a kéréseiket. A másik téves szerepfelfogás szintén egyfajta hatalmi attitűdöt fejez ki. Abból fakad, hogy a lelkész is kiszolgáltatott helyzetben van, mert az örök közreműködése nélkül nem tudja szolgálatát végezni. Amennyiben az őr nem úgy fogja fel a lelkész szerepét, mint aki a munkáját segíti azáltal, hogy a raboknak elviselhetőbbé teszi a büntetést, ezzel is csökkentve az agresszív, az addiktív, illetve a szuicid viselkedésmódok megnyilvánulásainak gyakoriságát, abban az esetben csak azt látja, hogy a lelkész is „munkát csinál” neki.

Az utóbb felvett interjúkban megkérdezett börtönlelkészek a korábbiaktól eltérően, szinte kivétel nélkül állították, hogy az intézet személyzetével való együttműködésük jó, hozzáállásuk támogató jellegű. Többségük a munkáját segítő külső tényezők közé sorolta az intézet munkatársait. Egy olyan lelkész volt, aki arról nyilatkozott, hogy a nevelőkkel, és az örökkel való kapcsolata konfliktusos és nagyfokú értetlenség jellemzi. Ennélfogva a munkájának nehezítő körülményei közé sorolta a személyzet hozzáállását. Általánosságban megállapítható a lelkész és az intézet többi munkatársa közötti jó kapcsolat. Ez arra utal, hogy a lelkészek elfogadják a börtönök különleges szabályait, és alkalmazkodnak a bv intézet rendjéhez, légköréhez. Ennek alapján nem volt meglepő, hogy többségükhöz szívesen fordul az állomány is olyan jellegű problémákkal, amelyek megoldásában a lelkészt hiteles személynek tartják.

A lelkészek nem csupán a kettős jogállásuk, hanem feladataik jellemzői miatt is különleges státuszt élveznek. Egyfelől részét képezik a börtönrendszernek, másfelől a személyzet körében is kívülállónak számítanak: se nem örök, se nem nevelők, se nem pszichológusok. Közvetlenül az intézet parancsnoknak alárendelve egyik szervezeti egységhez sem kötődnek. A szervezeti hierarchiában osztályvezetői besorolásúak, azonban nem tartozik hozzájuk egyetlen beosztott sem. Valójában „osztály nélküli osztályvezetők”. Ebben a helyzetben a börtönlelkész személyisége meghatározó tényezőnek számít. Ezt a személyiséget az elfogadás és az együttműködésre törekvés kell, hogy jellemezze, mert ez biztosítja számukra a sikeres működést.

A BLSZ feladatai között a hatályos IM rendelet nem említi a személyzet felé nyújtott szolgáltatásokat. Pedig nem kétséges, hogy a fogvatartotti szubkultúra és az intézeti szolgálattal együtt járó bezártság hatással vannak a személyzetre is. Valamennyi interjúból az látszik, a lelkészek ennek ellenére ellátnak ilyen feladatokat. Ez nem értelmezhető úgy, mint tudatos szembehelyezkedés a jogi normákkal, hanem a lelkiismereti meggyőződésükből fakadó hozzáállást fejezi ki, mert hitük és egyházuk törvényei szerint segíteniük kell a rászorulókon. Nem lehet olyan legitim indokot kimutatni, amely miatt korlátozni lehetne az állomány által igénybe vehető lelkigondozói szolgáltatást. Sőt az Ehtv. 3. § (2) bekezdés kifejezetten nevesíti a rendvédelmi szervek állományát mint a vallásgyakorlás különleges alanyait, akik vallásgyakorláshoz való jogát a szolgálatteljesítés során biztosítani kell. Ezért az állomány felé nyújtott egyházi szolgálatok szabályozatlansága a jelenleg hatályos IM rendelet egyik legnagyobb hiányossága.

3. A vallásgyakorlás legfőbb intézményes letéteményese

A börtönlelkész legelsősorban lelkész, ez a hivatása. Az, hogy ezt közalkalmazotti jogviszonyban teszi, a hivatás szempontjából mellékesnek tekinthető. Sőt még az sem sokat nyom a latba, hogy hol, milyen körülmények között

fejti ki szolgálatait.⁷⁸ A lelkészek által közvetített vallási üzenet, egyházuk szellemisége, szabályai, rítusai, nem változnak meg a börtönfalakon belül sem. Ezért azokat a módszereket igyekeznek börtönviszonyok közé adaptálni, amelyeket a civil társadalomban működő közegyházak is követnek. Ugyanúgy megtartják a közösségi alkalmakat, folytatnak egyéni lelki gondozást, vagy bármilyen más, vallási tematikájú programot (mint például filmklub, Biblia ismereti verseny, ima alkalmak stb.)

A vallásszabadság részjogosultságai kimerítően fel nem sorolhatóak.⁷⁹ Ezért csak néhány markáns példán keresztül mutatom be, hogy a BLSZ-nek milyen szerepe van a vallásszabadság gyakorlásában. Az egyéni vallásgyakorlás a szabad világban nem igényel egyházi közreműködést, a legtöbb esetben teljesen kívül esik bármiféle szabályozáson. A börtönök zárt világa ettől némileg eltér. A külvilágtól elzárt fogvatartott nem teheti meg, hogy közvetlen módon beszerzi a vallásgyakorláshoz kellő, azt elősegítő kegytárgyakat, eszközöket, vallásos irodalmat. A börtönlelkész egyik feladata ezek biztosításában való közreműködés. Az egyéni vallásgyakorlás körébe tartoznak azok a vallási rítusok, amelyek teológiai értelemben általában valamelyik szentséget jelentik. Ilyen a keresztség, a bérmálás, a konfirmáció, az esküvő, stb. Ezek a vallási alkalmak átmenetet képeznek az egyéni és a közösségi vallásgyakorlás között, mert ezek révén vallási értelemben az egyén egy közösség tagjává válik. Ezekben való részesülés elképzelhetetlen az egyházak nélkül. Már említésre került, hogy a börtönlelkész feladati közé tartozik az eltérő felekezetű személyek vallásgyakorlásának előmozdítása. Ez szükségképpen más felekezet bevonásával valósul meg. A börtönlelkészre hárul az egyén – a vallási közösség – és a bv. intézet közötti koordináció. A vallás egyik attribútuma, annak közösségben való megélése. Ezért kiemelt szerepe van a közösségi vallásgyakorlásnak. Ide értendő minden közösségi alkalom, legyen az akár csoportos beszélgetés, istentisztelet, vagy éppen filmklub.⁸⁰

4. Fókuszban a reintegráció?

E jellemző vonás kérdésként való megfogalmazása azt fejez ki, hogy a BLSZ működésének a reintegrációban betöltött helyének és szerepének megítélése közel sem egységes. A Bv tv. és a hatályos IM rendelet kétségtelenül a reintegráció szolgálatába rendeli a börtönlelkészeket és általában az egyházi szolgálatokat. Ugyanez a törekvés figyelhető meg az utógondozás területén is. Társadalmi céljait tekintve helyeselhető lenne a jogalkotói szándék, azonban a szabályozás nem veszi figyelembe sem az egyházak önmeghatározását, sem a vallásszabadságban betöltött társadalmi céljukat. Emiatt joggal tapasztalható a lelkészek részéről egyfajta értetlenkedés, még akkor is, ha az egyházak szerepfelfogása és ebből eredő feladataik, beilleszthetőek a reintegrációs folyamatokba. Ezt a problémát érzékelve igyekeztem az interjúkkal megvilágítani a reintegráció és a börtönlelkészi szolgálat működése közötti összefüggéseket. Ezt szolgálta a BLSZ céljaira, a lelkész szerepfelfogására, az eredmények értelmezésére és a lelkészi szolgálatnak a reintegrációba való illeszkedésére vonatkozó kérdések.

A BLSZ *céljaira* vonatkozó kérdés csak az újabban felvett interjúkban került elő. Az eredmények egyöntetűek voltak. A börtönlelkészi szolgálat céljai semmiben nem különböznek a lelkészi szolgálatnak a szabad világban be-

⁷⁸ Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat.

⁷⁹ ÁDÁM 2007, 276. A szerző a teljesség igénye nélkül a lelkiismereti és a vallásszabadságnak mintegy húsz összetevőjét, részjogosítványát sorolja fel.

⁸⁰ HAJDÚ 2006.

töltött céljaitól. Ugyanaz az evangelizáció és lelki gondozás jellemzi, mint bármely más egyházi szolgálatot. Egyetlen plusz elem került elő az interjúkban, mégpedig a BLSZ-en kívüli vallási közösségekkel való koordináció.

A *szerepfelfogás* értelmezésében meghatározó és közös álláspont az volt, hogy a lelkészt nem lehet nevelőnek, vagy pszichológusnak tekinteni. Önmagukat egyértelműen lelkésznek tartják a szó legnemesebb teológiai értelmében, vagyis olyan személynek, aki Istent szolgálatában állva az evangéliumot hirdeti. Ez a szerepfelfogás kifejezésre juttat egyfajta kívülállást megfogalmazó attitűdöt is. Ez a kívülállás nem azt jelenti, hogy a lelkészek szemben állnak a börtön rendszerével. Csupán azt fejezi ki, hogy saját magukat lelkésznek tartják, nem pedig a bv. intézettel jogviszonyban álló közalkalmazottnak. Úgy vélem ez a természetes hozzáállás, mert egyfelől kifejezi a feladatukkal való azonosulást, másfelől érvényre juttatja azt, hogy hitéleti feladataik az állami jog alól immunitást élveznek. A rendszeren kívüliségnek megvan az a kimutathatóan pozitív hozadéka a reintegráció szempontjából, hogy a fogvatartottakban bizalmat ébreszt. Biztosak lehetnek abban, hogy amit a lelkésznek mondanak, az bizalmas közlésnek számít. Valamennyi interjú közös eleme, hogy a lelkész bizalmi fórumot is jelent. Ez nem azt jelenti, hogy egy készülő jogellenes, vagy szuicid cselekményben a lelkész némaságával cinkos lenne. Ennek ellenére egy nehezen megítélhető határterület, mert a lelkészt egyfelől köti az egyházi titoktartás, másfelől a józanész, a keresztény etika és nem utolsósorban állami alkalmazásának szabályai szerint nem hagyhatja, hogy bárki olyat tegyen, amivel magának, vagy másnak ártana. Axiómaként el kell fogadni, hogy az egyházi titoktartás az állami jog számára érinthetetlen. Ezért a probléma megoldását az jelenti, hogy a lelkész a belső együttműködés keretei között bizalom alapuló megfelelő egyensúlyi állapotot alakít ki.

A lelkészek szerepfelfogása néhány esetben további szerepekkel egészül ki. Ezek igen változatos képet mutatnak. A korábban felvett interjúk alapján a jellemző közös vonás, hogy egyikük sem tartja a szolgálatát direkt hittérítésnek, evangelizációnak. A három felekezet részéről meghallgatott lelkészek háromféle szerepfelfogást követnek. A felekezeti megoszlásnak ebből a szempontból nincs relevanciája. Egyik szerepfelfogást követő börtönlelkész szerint ő arra hivatott, hogy a rabok számára az elvesztett emberi kapcsolatokat megpróbálja kompenzálni. Képletesen fogalmazva ő „*az ember*” az embertelen börtönvilágban azok számára, akik igénylik az emberi kapcsolatokat. A másik szerepfelfogás szerint a börtönlelkész nem más, mint „*olaj*”. Ezt a rövid meghatározást kétféle értelemben is helytállóan tartja az interjú alanya. Az egyik szerint a bibliai képet követve a lelkész az az olaj, ami a lámpásban égve maga körül fényt áraszt a sötétségben. Ebben a megközelítésben a börtönben lévő, reménytelen emberek számára nyújt világosságot. Az „*olaj*” másik jelentéstartalma szerint az a kenőanyag, amely egy szerkezet alkatrészei között a megfelelő kenést biztosítja a simább, gördülékenyebb működés érdekében. A lelkész saját szerepét úgy fogja fel, hogy ő maga nem része a szerkezetnek, mert se nem rab, se nem „*smasszer*”, ellenben ahhoz szükséges, hogy a rabokból és a személyzetből álló szerkezet jobban, gördülékenyebben, kevésbé sérülékenyen működjön. Végül az utolsó szerepfelfogás arra utal, hogy a börtönlelkész a nehéz helyzetben lévő emberek számára nyújt *reményt* és erőt. Az újabban felvett interjúkban megjelent a „*látogató*” szerepfelfogása. Értelmezése bibliai összefüggéseken nyugszik. Máté Evangéliumában mondja Jézus, hogy „(...) börtönben voltam és meglátogattatok”. Ezzel egy hosszabb tanítás részeként a vele és másokkal való közösséget, törődést hangsúlyozza. Ebben a teológiai értelemben vett látogató az, aki akkor is törődik a fogvatartottal, amikor más már elfordult tőle, magára hagyta. Ez a szerep olyan markáns kívülállóságot is kifejez, hogy az ezt követő lelkész a reintegrációt és a börtönben megvalósuló egyházi szolgálatokat egymástól teljesen eltérő dimenzióban értelmezi. Figyelmet érdemel, hogy a személyzettel való legtöbb konfliktusról is ugyanő számolt be. Minthogy egyedi esetről van szó, ezért nem vonok le általános következtetést, de igen valószínű, hogy a lelkészeket általában jellemző – és indokolt – kívülállóság túlzott

hangsúlyozása megnehezíti az együttműködést. Az együttműködés és a kívülállóság közötti érzékeny egyensúlyt a lelkésznek kell megtalálnia.

Valamennyi börtönlelkésze arról nyilatkozott, hogy egyházukkal való kapcsolatuk laza, lényegét tekintve a ki- rendeléssel megszűnik számukra az egyház szervezeti jelentősége. Az egyházak a maguk módján és lehetőségeik- hez mérten támogatják a börtönmissziót, de érzékelhető a lelkészek számára, hogy kikerültek az egyház „vérkerin- géséből”. Mutatja ezt az is, hogy a protestáns börtönlelkészek – az egyházközségi lelkészekkel ellentétben – nem tagjai egyházuk demokratikus elven működő döntéshozó testületeinek.

A szerepfelfogáshoz kapcsolódó kérdés volt, hogy mi az, amit a börtönlelkészek a szolgálatuk szempontjából *eredménynek* tartanak. A korábbi interjúk esetében az eredmények bemutatásának sorrendje megegyezik a sze- repfelfogások sorrendjével. Az első esetben a megkérdezett börtönlelkész egy öngyilkosságról való lebeszélést, illetve az emberi értékek közvetítését tartja eredménynek. Ez részben korrelál az emberi kapcsolatok pótlásáról val- lott szerepfelfogással. A második esetben a lelkész a lelkészi szolgálat pusztá létét is eredménynek tartja. Ezen kívül kézzelfogható eredményként leginkább szervezeti jellegű célkitűzések elérését tartja. Ilyen a 2 havonta megtartott családi istentisztelet, az egy hetes családi kapcsolat tábor, illetve az általa életre hívott Reintegrációt Elősegítő és Megvalósító Körletet, ahol a fogvatartottak részt vehetnek a családi istentiszteleteken és egyéb más vallási alkalmakon. Végül volt olyan lelkész, aki szerint eredmény a börtönszínház létesítése, illetve az, hogy a rabok egyike lelkésznek készül, melynek érdekében folyamatos előkészületeket tesz, többek között rendházának főnökével a későbbi papi szolgálat érdekében kapcsolatot tart. Az újabb interjúkban ugyanezre a kérdésre kapott válaszok egészen más dimenzióban értelmezik az eredményeket. *Ezek a válaszok elhelyezhetők egy olyan skálán, amely a szekularitás és a vallásosság dimenziójában határozza meg az eredményt.* A skála egyik végpontján a teljesen sze- kuláris eredményt jelentő visszaesés elkerülése található. A másik végponton pedig vallásilag teljesen elkötelezett válaszként, egy adott vallás elfogadása és rítusainak gyakorlása helyezkedik el. E két végpont között jellemző a hitbeli megtérés, és ennek folyományaként a visszaesés elkerülése, mint eredmény.

A lelkészi szolgálat és reintegráció közötti kapcsolat jól jelzi a börtönlelkészi szolgálat világi és egyházi értel- mezése közötti különbözőséget. Az állami jogalkotó és az állam nevében eljáró bv. intézet arra törekszik, hogy a lelkészi szolgálatot *expressis verbis* a reintegráció szolgálatába állítsa. Ez a szemlélet figyelmen kívül hagyja az egyházak autonómiájának elvét, amelyből eredően az állam nem szabhat feladatokat az egyházaknak. Számíthat rájuk némely közszolgáltatás magas színvonalú nyújtásában, megjelölheti az együttműködés kívánatos területeit, de feladatot nem szabhat. Ezért, ha a reintegrációban az állam partnerként számít az egyházak közreműködésére, akkor figyelemmel kell lennie az egyházi szolgálat sajátosságaira. *Ha az állam úgy gondolja, hogy a börtönökben az egyház feladata nem csupán a vallásgyakorlás egyházi szolgálatának ellátása, hanem más társadalmi célokat is szol- gálnia kell, akkor ennek feltételeit nem a rendeleti jogalkotás szintjén kell megteremteni.*

Mindezek előrebocsátásával nem meglepő, hogy az interjúkban megszólított lelkészek igen eltérő módon szól- tak a reintegráció és az általuk ellátott szolgálat közötti összefüggésre vonatkozó kérdésről. A már hivatkozott kere- kasztal beszélgetés is rámutatott arra, hogy a lelkészek egy része elfogadja az állam arra irányuló törekvését, hogy szolgálatukat a reintegráció egyik lehetséges eszközeként tartsa számon. Mások azonban a börtönlelkészi szolgá- latnak önálló karaktert tulajdonítanak. Abban azonban közmegegyezés mutatkozik, hogy nem lehet reintegrációs istentiszteletet, vagy bármilyen más vallási alkalmat tartani, mert ilyen egyszerűen nem léteznek. *Vagyis a lelkész az lelkészi szolgálatot végez és nem reintegrációs szolgálatot. Ugyanis a lelkész célja nem a társadalomba való visszave- zetés, hanem Isten útjára vezetés.* Ez két teljesen különböző cél- és eszközrendszert tételez, annak ellenére, hogy

kimutathatóak a társadalmilag hasznos kapcsolódási pontok. A legutóbb elvégzett interjúkban megkérdezett lelkészek *a reintegráció és a börtönlelkészek szolgálatának kapcsolatát egy olyan skála két végpontja között határozták meg, ahol az egyik végpontot az a felfogás jelenti, hogy e kettőnek semmi köze egymáshoz, a másik végponton lévő értelmezés szerint a lelkészek szolgálata maga a REINTEGRÁCIÓ.* Így, csupa nagybetűvel. A teljesen elkülönült értelmet vallók szerint a reintegráció és vallási nevelés közötti kapcsolat legfeljebb annyi lehet, hogy előnyös, ha valaki a megtérés által reintegrálódik. Az azonosságot, vagy még inkább azonosulást követők szerint azért esik egybe a reintegráció és a lelkészi szolgálat, mert ez utóbbi célja az evangélium hirdetése a megtérés érdekében. A megtéréssel gyökeresen átalakul az egyén értékrendje. A korábbi társadalmilag káros értékrendet tartósan felváltja az a fajta vallási értékrend, amely a hasznos társadalmi törekvéseket is előmozdítja. E két végpont közötti felfogásokat azok képezik, amelyek szerint a börtönlelkészi szolgálat az állami eszközöktől eltérő módon, eltérő célok és elvek mentén fejt ki hatását, de e célok összeegyeztethetők az állam reintegrációs céljaival.

4. AZ APAC ÉS MÁS VALLÁSI RÉSZLEGEKRŐL

4.1 AZ APAC EREDETE, ELTERJEDÉSE ÉS CÉLKITŰZÉSEI

Az APAC (Associação de Proteção e Assistência aos Condenados, angolul: Association for the Protection and Assistance of the Condemned) eredete a braziliai São Paulo melletti São José dos Compos börtönbe, elterjedtebb nevén a Humaitá-ba vezet. Dr. Mario Ottoboni 1972-ben São José dos Compos városi tanácsának tagja volt, amikor egy Cursillot követően felismerte, hogy valamit tennie kell a börtönben lévőkért. Ennek a felismerésnek eleget téve kezdte meg társaival a fogvatartottak lelki gondozását. Később csatlakozott hozzá dr. Silvio Marques Neto, aki ekkoriban bíróként szolgált. 1974-ben felismerték, hogy csak egy önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezet képes hatékonyan működni, ezért létrehozták az APAC-ot, amely már jogi felhatalmazással vehetett részt a fogvatartottak kezelésében.⁸¹ A Brazil APAC börtönöket jogi személyiséggel rendelkező magánjogi szervezetek működtetik a brazil büntető eljárásjogi kódex felhatalmazása alapján. Céljuk, hogy segítsék a büntetés-végrehajtás társadalmi reintegrációs célkitűzését.⁸² A program pszichológiai hátterének kidolgozója Dr. Hugó Veronese pszichológus professzor, akinek közreműködésével kidolgozásra került az APAC módszertana. Ez – mint később bemutatásra kerül – eltér minden szekuláris büntetés-végrehajtási rendszertől, mert olyan vallási alapú komplex reintegrációs rendszert jelent, amelyben a vallás nem csupán egy a sok egyéb kezelés, vagy program között, hanem a program egészét és annak minden elemét át-hatja. Nem kizárólag vallási nevelést, vallási foglalkozásokat jelent, hanem olyan reintegrációs módszert, amelynek valamennyi elemét keresztény szellemiség hatja át. Reintegrációs célokat tekintve épp úgy megtalálható a konfliktuskezelés, a családi és más társas kapcsolatok kezelése, mint a legtöbb reintegrációs programban. A különbség az, hogy ezeket a viszonyrendszereket keresztény elvek mentén kívánja pozitív irányba befolyásolni A Humaitát 1979-ben bírói ítélettel bezárták, majd 1984-ben, immár teljesen az APAC fenntartásában, mint magánintézményt újrainították.⁸³

Az APAC három fő célkitűzés elérésére törekszik:

1. A börtönök humanizálásának elősegítése anélkül, hogy szem elől tévesztené a büntetés célját.
2. A visszaesővé válás megelőzése.
3. Alternatívát nyújt arra, hogy helyes irányt vegyen az elítéltek élete.

Az APAC több mint 40 éves gyakorlattal rendelkezik Brazíliában. A kezdeti lépések óta egyre több Brazil államban létezik ilyen jellegű körlet, többek között Minas Gerais, Espírito Santo, Rio Grande do Norte and Maranhão államokban. Az elmúlt időszakban mintegy 32 APAC körletben, illetve börtönben összesen kb. 2000 fogvatartott ta-

---

⁸¹ Lásd: <http://www.fbac.org.br/index.php/en/institucional/how-to-start-an-apac>

⁸² SABBATELLI 2015.

⁸³ ROSZÍK 1998, 70.

lálható.⁸⁴ Az APAC elterjedése nem feltétlenül jelenti a Humaitában kidolgozott elvek teljes átvételét. Az első APAC börtön létrehozása óta eltelt időben, Brazíliában három típusa alakult ki az APAC-nak. Az első, amelyben a teljes börtön az APAC-ot működtető reintegrációs központ irányítása alatt áll. Lényegében ez az egyetlen, amely valamennyi alapelvet maradéktalanul betartja. A második csoportba azok a börtönök tartoznak, amelyekben a rendet változatlanul APAC módszerek alapján tartják fent, de a tizenkét alapkő nem kerül minden elemében érvényesítésre. Ezeken a helyeken csak félig nyitott és nyitott rezsimek működnek. Végül a harmadik csoportot azok a börtönök alkotják, amelyek nem teljes egészében a reintegrációs központok irányítása alatt állnak. Itt csak részlegesen valósulnak meg az alapelvek, több helyen pedig csak a jogi keretek állnak.⁸⁵ A világ többi részén leginkább APAC adaptációkkal lehet találkozni, semmint az alapelvek teljes átvételével. A nyugati világ első APAC részlege 1997 februárjában nyílt meg az angliai Dorsetben található Verne börtönben. Mintaként vette az Egyesült Államokban 1976 óta Kairos néven működő mozgalmat, amely a fogvatartottak és családjaik kezelését látta el. A Verne-ben működő részleget 1997 és 1999 között Kairos-APAC-nak hívták. Később Kainos community néven folytatódott tovább a program.⁸⁶ Ugyancsak 1997-ben nyílt meg az első amerikai APAC a Texas Állambeli Houston mellett található Jester II. börtönben. A következő évben megnyíltak Swaleside, Highpoint North, Highpoint South APAC körletei. Ezután sorra nyíltak meg a hasonló jellegű körletek Ausztráliában, Új-Zélandon és számos európai országban. Így ma már Dél-Amerikán kívül beszélhetünk APAC programról, Németországban, Bulgáriában, Lettországban, Norvégiában, és természetesen Magyarországon.⁸⁷ Az APAC számára a keresztény kulturális gyökerekkel rendelkező társadalmak jelentik a befogadó közeget. Feltehető az a kérdés, hogy miért nincs más vallási, vagy spirituális irányzatú, esetleg vallásközi büntetés-végrehajtási modell. Ismert olyan elméleti álláspont, amely szerint a kereszténység az vallási irányzat, amelyik hitelesen képes szólni a fogvatartottakhoz.⁸⁸ Ennek alátámasztásául az elmélet követői az alábbi indokokat hozzák fel:

1. Bűnösökkel való törődés. E szerint Jézus maga is azt hirdeti, hogy a bűnösökhöz jött, azért, hogy őket a bűneikből megváltsa. Többek között olyan embereket hívott el, akik a kor zsidó felfogása szerint bűnösök voltak. Így volt tanítványai között vámszedő és zelóta,⁸⁹ illetve nem egy bibliai történet szól arról, hogy a társadalom periferiáján élők, illetve kizsájtottak felé fordul szeretettel. *Az APAC ezt a feltétlen, érdek nélküli szeretet akarja közvetíteni.* A keresztre feszített Jézus a mellette szenvedő útonállónak (rablásért elítéltnak) nyújtja az örök élet vizsgáztatását. Jézus tettei mintaként kell, hogy szolgáljanak minden keresztény ember számára a bűnösökkel, fogvatartottakkal való bánásmódhoz. Később Jézusra is ráfogták, hogy bűnös Isten és az állam ellen. Így is ítélték el. Tanítványainak évszázadokon keresztül hasonló megítélésben és sorsban volt részük. A kereszténység az akkori zsidó és római látásmód szerint bűnös emberek gyülekezete. E helyütt a bűnös kifejezés nem a jézusi

⁸⁴ SABBATELLI 2015.

⁸⁵ Lásd: <http://www.fbac.org.br/index.php/en/how-to-create/apacs-classification>

⁸⁶ BURNSIDE at al. 2011.

⁸⁷ BARABÁS – FELLEGI – WINDT Szandra 2011, 173.

⁸⁸ BURNSIDE, at al. 2011.

⁸⁹ Zelóta: Róma-ellenes fegyveres zsidó felkelők pártjának tagja az Kr.u. első században.

értelemben vett bűnöket jelenti, hanem az uralkodó vallási és állami rend elleni bűnöket. A kereszténység a történelme során átélte, hogy milyen a társadalom periferiáján élni, mint bűnös, számkivetett emberek közössége, ez pedig megértővé teszi őket a kizsákolottakkal szemben.

2. Az emberi méltósággal való törődés. Az Biblia tanítása szerint Isten az embert saját képmására teremtette. Ebből az istenképüsből (imago Dei angolul: image of God) következik az ember méltósága, ami azt a kötelezettséget rója minden emberre, hogy embertársával is kellő tisztelettel és méltósággal bánjon, mint Isten képmásával.⁹⁰ Az elmélet szerint a fogva tartás célja, hogy elvonja az elítélt jogát a kapcsolatokról, az életeseemények szabad megválasztásától és a felelősségtől. Kérdéses, hogy ezek megvonása arányban áll-e a büntetési célokkal és korrelál-e a társadalmi érdekekkel. Ez a büntetés-végrehajtási rendszer jogszerűen működik, ezért a keresztényi elvek megkövetelik a börtönreformok melletti kiállást annak érdekében, hogy a jog által is elfogadott legyen a keresztény elvek alkalmazása.
3. Az igazságossággal és az igazságos büntetéssel való törődés. Az a kérdés, hogy a büntetés elvezet-e az igazsághoz, természetes módon veti fel az igazság és a büntetés problémakörét. A modern politika hajlamos arra, hogy a hatékonyság és gazdaságosság felől közelítse meg a problémát. Ez egyfajta menedzser szemlélet figyelmen kívül hagyja az áldozatok és tanúk érdekeit. Így az igazságosság a büntető-eljárás és a büntetés szinonim fogalmává vált. Ebben a szemléletmódban a kiszabott szankciók számának növelése növeli az igazságosság „mennységét” is. Ebben az összefüggésben a büntető igazságszolgáltatást a kormányzati politika, vagy a közigazgatás eszközei uralják, mint például a jogszabályok, körlevelek, direktívák által előírt célok és teljesítménymutatók. Ez a megközelítés kizárja a valódi igazságosságra való törekvéseket, elképzeléseket, beleértve a bibliai értelemben vett igazságot is. Az a büntetés, amely csak a megtorlásra és elnyomásra épül, az nem lehet teljes, mert hiányzik belőle a felszabadítás és a helyreállítás, ami az APAC filozófiája szerint Isten „mentőakciója”, amellyel jobbá teszi a büntetést. Bibliai értelemben ez a helyreállítás valósul meg Jézus kereszthalálában, melylyel Isten szerzett engesztelő áldozatot az emberek bűnéért. A büntetés és a kegyelem egybekapcsolódását mutatja az utolsó ítélet képe is. A bűnös, aki elfogadja Isten helyreállító kegyelmét, az üdvözülni fog, aki ezt elutasítja azé az örök büntetés. Ezért a kereszténységnek a bűnről, és büntetésről követett felfogása arra indíthat, hogy újraértelmezzük a modern büntető igazságszolgáltatást és a megtorlással szemben felmutassuk a kegyelem lehetőségét is.
4. A kapcsolatokkal való törődés. A keresztény vallás egyik meghatározó eleme a kapcsolatok rendszere, amely fennáll Isten és ember között. A bűnt éppen az jelenti, hogy az ember elveti ezt a kapcsolatot. Ezért a kegyelem szempontjából döntő jelentőségű a kapcsolatok helyreállítása. Ezért olyan fontos az APAC számára a kapcsolatok normalizálása.
5. A lelki átalakulással való törődés. Talán ez a legfontosabb körülmény, amellyel törődni kell, noha nem lehet elválasztani az előzőektől. A megtéréssel azonosítható, amellyel az ember belátja és megbánja bűneit, majd az Istenhez fordul, aki a megváltással elveszi bűneit. Ezzel pedig egy új, Istennek szentelt élet kezdődik.⁹¹

⁹⁰ FERENC pápa üzenete a migránsok és menekültek világnapjára (2018. január 14.).

⁹¹ BURNSIDE 2007.

4.2 AZ APAC HELYE, SZEREPE A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

A legtöbb helyreállító program világszerte a börtönökön kívül zajlik. Felmerül azonban annak az igénye, hogy miként lehet a helyreállító igazságszolgáltatás elveit a börtönfalak közé integrálni. A klasszikus helyreállító igazságszolgáltatás területén ismert olyan program, amelynek célja, hogy segítséget nyújtson az elkövetőnek az áldozatok irányába való ismeret és empátia fejlesztésében. Például Hamburgban az elkövetőkkel a büntetés első három hónapjában megismertetik általában véve az áldozattá válás problémáját. Utána az áldozattá vált személyek számolnak be az áldozattá válás tapasztalatairól. Majd részletesen áttekintik az áldozattá válás következményeit. Végül pedig befejeződik a program egy áldozat és elkövető közötti mediációval.⁹² Hasonló megoldás a Victim Offender Reconciliation Group által alkalmazott módszer, amelyben az elkövetői csoport meghívja a különböző áldozati csoportokat, hogy előadást és párbeszéd foglalkozást tartsanak.⁹³ Más programok a fogvatartottak és helyettesítő áldozatok közötti párbeszédet szerveznek. Ezek célja, hogy valóságos élménnyé tegyék az elkövetők számára az áldozattá válást és így elinduljon egyfajta párbeszéd, amely a hallott történeteken keresztül képes befolyásolni a fogvatartottak gondolkodásmódját. Az pedig külön érdekes, hogy ennek hatására nem csak az elkövetők, hanem az áldozatok gondolkodásmódja is változik.

A helyreállítás célja lehet, hogy megköveteljék, vagy lehetővé tegyék az elkövetőknek, hogy jóvátételt nyújtsanak áldozataiknak. Néhány program pénzbeli jóvátétel lehetőségét nyújtja, más esetekben a hangsúly a közösen mint közvetett áldozaton van. Erre példa az Egyesült Királyság három börtönében zajlott projekt, amelyben lehetőséget teremtettek a fogvatartottak számára a közösségi munkavégzéshez.⁹⁴ A helyreállító programok harmadik csoportja az elkövetők és áldozataik, illetve az ő családjaik és közösségeik közötti mediáció megkönnyítését célozza. Texas Államban fejlesztettek egy programot, amelynek célja, hogy megkönnyítse az elkövetők és áldozataik közötti találkozást. Ehhez tartozik egy előkészítő folyamat annak érdekében, hogy mindkét fél felkészüljön a találkozásra, és ez ne eredményezzen másodlagos áldozattá válást. A fogvatartottak egy része eltávolodott a családjától a bűncselekményekben való részvétel miatt. Az esetek egy részében a család valamely tagja az áldozat. Más esetben az elkövetők szembehelyezkedtek családjukkal, illetve az őket jellemző értékrenddel. Ezért az is segítség lehet, ha megkönnyítik a fogvatartott és családjuk közötti kapcsolat kialakítását, újrakezdését annak érdekében, hogy ők egymás között meg tudják beszélni a kapcsolat rendezését.⁹⁵ A célkitűzések között szerepelhet a börtön és annak helyet adó közösség közötti kapcsolat erősítése. Ez azzal az előnnyel kecsegtet, hogy csökkenti az izolációt és segít a közösség tagjai közül önkénteseket toborozni. A börtönökben megvalósuló helyreállító igazságszolgáltatás további lehetséges célkitűzése egy olyan kultúra megteremtése, amelyben a konfliktusok rendezésének békés módja az elfogadott.⁹⁶ Ez irányulhat egyfelől a kibontakozó konfliktusok felismerésére és kommunikációs módszerekkel való elkerülésére, másfelől arra, hogy segítsen azoknak a fogvatartottaknak is békés megoldást találni, akik éppen

⁹² HAGEMANN 2003.

⁹³ LIEBMANN – BRAITHWAITE 1999.

⁹⁴ COYLE 2001.

⁹⁵ VAN NESS é. n.

⁹⁶ BARABÁS – FELLEGI – WINDT 2010.

belekerültek egy konfliktus helyzetbe. Ismertek külön programok a személyzet számára, amely az erőszakmentes konfliktuskezelésre szolgál.⁹⁷

A programok egy része arra irányul, hogy a börtön és ezeket befogadó közösségek közötti kapcsolatot javítsa. A börtön elszigetelődik attól a közösségtől, ahol fizikailag megtalálható. Emiatt különböző félelmek és gátak alakulnak ki. Ezek feloldásához nyújthatnak segítséget a helyi lakosokból rekrutálódó önkéntesek. Ugyancsak ezt a célt szolgálják a fogvatartottak lehetőség szerinti bevonása az adott közösség érdekében végzett munkába.⁹⁸ A legambiciózusabb célkitűzések olyan programot és környezetet fogalmaznak meg célként, amelyben a fogvatartott teljes személyisége megváltozik. Cullen és társai erényes börtönnek nevezik azt az intézményt, ahol a helyreállító igazságszolgáltatás és a rehabilitáció kombinációja megvalósulna. Elutasítja a megtorlásra és elnyomásra épülő börtönöket, mert az ilyen börtönök hátráltatják az erények fejlődését. A helyreállító igazságszolgáltatás azon a feltevésen alapul, hogy a bűncselekményből eredő károk morálisan rosszak, és annak hatásait orvosolni kell. Ennek egyik legfontosabb eleme az, hogy az elkövető fel- és elismerje a bűnért való felelősségét, és e felismerésének engedve igyekezzon jóvátételt nyújtani az áldozatnak és a társadalomnak. Az erényes börtönök legfőbb jellemzőinek Cullen az értelmes cselekvést, a helyreállítás érdekében végzett tevékenységeket, az erényes emberekkel való kapcsolat erősítését, a rehabilitációs programokon való részvételt és a fogvatartottak magas életszínvonalát tartja.⁹⁹ Guidoni végső következtetése a börtönön belüli helyreállítás lehetőségeivel kapcsolatban az, hogy megvalósítását számos olyan tényező hátráltatja, amelyek a hagyományos büntetés-végrehajtás természetéből fakadnak. Ezek pedig ambivalenciát okoznak a fogvatartottak és a személyzet között is. Vázol néhány hatást, amely tipikusan a helyreállítás ellen fejti ki hatását:¹⁰⁰

1. A börtön rezsimszabályai erősen kontrollálják a fogvatartottak életét. Ez pedig a felelősségérzet fejlesztése ellen hat.
2. A börtönökre jellemző szubkultúra tipikusan deviáns jegyeket hordoz. Tényleges nehézségekbe ütközik az, hogy a meghatározó kultúra elvárásaival ellentétben bárki részt vegyen azokon a programokon, amelyek a helyreállítást és a változást szolgálják.
3. Az erőszak és a fenyegetés minden téren jelen van a börtönkultúrában. Ez jellemzi a fogvatartottak egymáshoz való viszonyát, a konfliktusok megoldását és ugyancsak ez jellemzi az őrök munkáját és fogvatartottakkal való bánásmódját. Mindezek gátolják azoknak a programoknak a hatásmechanizmusait, amelyek a konfliktusok békés rendezésének módszereire fókuszálnak.
4. Az őröknek, a személyzet más tagjainak és a fogvatartottaknak ritkán vannak azonos céljaik.
5. Az autoriter és hierarchikus börtönélet nehezíti az egyén autonómiájának fejlődését.
6. A börtönök az elkövetőkre fókuszálnak, ami természetes annak fényében, hogy ők vannak ott elhelyezve.

⁹⁷ SLOANE, 2002.

⁹⁸ COYLE 2008, 5-6.

⁹⁹ CULLEN 2001.

¹⁰⁰ GUIDONI 2003.

Emiatt különösen nehéz az áldozatokra figyelni.

Keresztény alapokon nyugvó resztoratív büntetés-végrehajtási programok működik számos országban „Platánfa” (Sycamore Tree) elnevezéssel. Magyarországon Zákeus program néven ismert. Az elnevezés azon a bibliai történeten alapul, amelyben Zákeus a vámszedő felmászott egy platánfüge – magyar fordítású Bibliában eperfüge – fára, hogy jobban lássa Jézust. Mikor ezt Jézus észrevette, lehívta onnan Zákeust, hogy este nála szálljon meg. Zákeus akkora örömmel fogadta, hogy Jézus megszólította és közösséget vállal vele, hogy megtérve ígéretet tett arra, hogy vagyona felét a szegényeknek adja, és ha valakitől valamit kicsalt, akkor annak négyszeresét fizeti vissza. Akik tanúi voltak e történetnek, mind felháborodtak azon, hogy Jézus egy bűnös embernél száll meg. Erre Ő (Jézus) a bűnös ember megtérését és bűneinek bocsánatát hirdette.¹⁰¹ A történet háttérében az áll, hogy a korabeli Izrael vámszedői a római császár által kivetett adót szedték be, ami önmagában véve sem tette őket népszerűvé honfitársaik körében, mert joggal tartották őket kollaboránsnak. De ami igazán megvetetté és bűnössé tette őket mások szemében, az az volt, hogy adószedőként többet követeltek és hajtottak be, mint amennyit a császár megkövetelt, és ez a kicsikart, kizsarolt többlet volt az ő bevételeik. Zákeus felismerve azt, hogy a szegények sanyargatása bűn, nemcsak, hogy felhagyott eddigi (jól jövedelmező) foglalkozásával, hanem a megkárosított embereket négyszeresen kárpótolta. A helyreállító igazságszolgáltatás (restorative justice) bibliai példájának nyomán működik a platánfa program. A program lényege szerint igyekeznek az elkövetőkkel megértetni, hogy milyen hatást gyakorolt a cselekményük az áldozatra, annak családjára és a társadalomra. Közben igyekeznek elfogadtatni az elkövetőkkel a személyes felelősségüket és rávenni őket arra, hogy nyújtsanak jóvátételt. A programban önkéntes oktatók, és facilitátorok működnek közre. Hat lépésből álló tematikája ekképpen vázolható:

1. Zákeus története alapján megbeszéljük, hogy mit jelent a helyreállító igazságszolgáltatás. Ez a fázis szolgálja arra is, hogy csoport tagjai és a foglalkozás vezetője megismerjék egymást.
2. Felelősségvállalás. Megbeszéljük a bűncselekményeknek az áldozatokra, az elkövetőkre és a közösségre gyakorolt hatását. Ezt a hullám hatásaival illusztrálják, ami azt jelenti, hogy az elkövetővel igyekeznek megértetni azt, hogy cselekményének hatási milyen messzire nyúlnak. Éppen úgy, mint a vízbe ejtett tárgy hullámai sem csak a közvetlen közelben fodrozzák a víztükröt.
3. A bűnvallás, és bűnbánat, ami lényegében a sajnálat szóban és tettekben történő kifejezése. Ehhez tartozik az áldozatok történeteinek meghallgatása.
4. Megbékélés. Beszélgetnek a vallomásról, a megbocsátásról és a megbékélésről. Megvitatják, hogy ez milyen előnyökkel jár az elkövetőkre, az áldozatokra és a közösségre nézve.
5. Annak megtervezése, hogy a bűn felismerését és elismerését követően milyen lépésekre van szükség. Tervet készítenek a megbánásra, bocsánatkérésre és a helyreállításra.
6. Szimbolikus helyreállítás, amelyben a bocsánatkérés kifejeződik egy levél, vers, vagy bármely egyéb műalkotás elkészítésével és átadásával, melynek elfogadása szimbolizálja a bocsánatkérés elfogadását. Ehhez a ponthoz kapcsolódhat maga a kárpótlás is.¹⁰²

¹⁰¹ Lk. 19, 1-10.

¹⁰² LIEBMANN 2011; BARABÁS – FELLEGI – WINDT 2010.

Noha a „plátánfa program” keresztény elvek mentén kíván hatást kifejteni, nyitva áll mindenki előtt, hívók és nem hívók, vagy éppenséggel más vallásúak előtt egyaránt. A hazai Zákeus programban az elkövetők tényleges módon nem találkoznak az áldozatokkal és a jelképes jóvátétel is közvetítőkön keresztül jut el rendeltetési helyére. Ez a megoldás bizonytalanságot eredményez az elkövetőkben, hiszen nem minden esetben kap visszajelzést arról, hogy az áldozat miként reagált, elfogadta-e a bocsánatkérést, vagy sem.

Az APAC több rokon vonást mutat a resztoratív igazságszolgáltatással. A sértett jóvátételére nem fordít meszemenő figyelmet, ezért nem sorolható a szűkebb értelemben vett börtönön belüli helyreállító igazságszolgáltatáshoz. Ugyanakkor léteznek olyan resztoratív igazságszolgáltatási elemek, amelyek megtalálhatóak az APAC módszerében is. Egyértelmű, hogy az APAC gyógyítani és nem büntetni akar, épp úgy, ahogyan a helyreállító igazságszolgáltatás sem büntetés központú. Célja, annak a torzult személyiségnek a helyreállítása, amelynek a következménye a bűncselekmény. A helyreállítás alapja az Isten és az ember közötti kapcsolat rendezése, ezen keresztül kívánják elérni, hogy az egyén szakítani tudjon korábbi – bűnös – életével. Minthogy az egyén megromlott életének helyreállítása a cél, ezért az APAC a kellően tágran értelmezett börtönön belül megvalósuló resztoratív igazságszolgáltatás keretei közé illeszthető.

Ugyancsak a kellően tágran értelmezett helyreállító igazságszolgáltatáshoz közelíti az APAC-ot a családi kapcsolatok ápolásának fontossága, a család működési zavarainak helyreállítása, a helyi közösséggel való kapcsolat hangsúlyozása, és a konfliktusok békés rendezésére való törekvés. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt a lényeges különbséget, amely minden más programtól megkülönbözteti. Ez pedig az, hogy az APAC nem egy szekuláris büntetés-végrehajtási intézményben elszigetelten működő – állandó, vagy projektszerű – program, hanem egy olyan, világnézetileg elkötelezett program, amelyben a fogvatartás és nevelés minden mozzanatát áthatja a keresztény ideológia. Emiatt az APAC méltán tekinthető világnézetileg elkötelezett – keresztény – büntetés-végrehajtási modellnek.

4.3 AZ APAC MÓDSZERTAN ELMÉLETI HÁTTERE

Noha az APAC szellemiségét a kereszténység határozza meg, mégsem lehet azt állítani, hogy egyedüli célkitűzése a térítés lenne. Három fő célkitűzés állapítható meg, amelyek elérésére törekszik. 1. A börtönök humanizálásának elősegítése anélkül, hogy szem elől tévesztené a büntetés célját. 2. A visszaesővé válás megelőzése. 3. Alternatívát nyújt arra, hogy helyes irányt vegyen az elítéltek élete. Az egyik legfontosabb elméleti alap a bűnhöz és a bűnös emberhez való viszony, melyet röviden így lehet összefoglalni: „A bűn: bűn, a bűnös ember: ember. A bűnös ember nem egyenlő a bűnével.”¹⁰³ „Öld meg a bűnt, hogy megmentsd az embert.” – tartja az APAC szellemisége.¹⁰⁴ Erre épül az a módszertan, amely miatt az APAC nem pusztán keresztény erkölcsi nevelés, de nem is kizárólag evangelizáció, hanem mindezzel együtt olyan reintegrációs módszer, amely egy utat nyit meg a fogvatartott előtt és ezen az úton

¹⁰³ DRAXLER Ferenc: 2013, 57.

¹⁰⁴ Lásd: <http://www.fbac.org.br/index.php/en/philosophy-of-apac>

végig is vezeti. Ha bibliai képet akarnék használni, akkor azt mondanám, hogy az APAC megmutatja és végigvezeti a fogvatartottakat azon a keskeny úton, amely Jézus felé és ezzel együtt egy megújult élet felé tart. Ezt tulajdonképpen egy gyógyulási folyamatként fogják fel. Ezért az elítéltekre nem a hivatalos jogi terminusokat használják, hanem gyógyulóknak (recuperando) hívják őket. Az APAC elmélet kidolgozói szerint a bűnelkövetés abból fakad, hogy az emberben sérült valamelyik, a személyiség mélyén rejlő, annak alapját alkotó képek egyike. A négy kép az anyakép, az apakép, az énkép és az istenkép. Az istenkép helyreállítása gyógyító erővel hat az emberre. Ezért alapvetően ezt igyekeznek elérni, mert ezáltal az összes többi kép is javul. Arra törekednek, hogy az ember képes legyen felismerni azokat a magában és másokban is meglévő – de eddig elrejtett – értékeket, amelyek a kiegyensúlyozott társadalmi élethez szükségesek. Ehhez az alapot Isten mindenkit elfogadó szeretete biztosítja. Ez az érzelmi gyógyulás alapja.¹⁰⁵ A visszailleszkedés mint végső cél nem valósítható meg annak a közegnek a közreműködése nélkül, ahová a fogvatartottat vissza akarjuk illeszteni – ez pedig maga a társadalom, kezdve annak legkisebb sejtjén, a családon és a közvetlen közösségen, ahonnan a fogvatartott származik.¹⁰⁶ Ezért az APAC módszertan nagyban épít a családra, illetve a társadalom önkéntes szervezeteire, tagjaira. Ritka kivételtől eltekintve csak olyanok kerülhetnek be a programba, akiknek a családja elég közel lakik a börtönhöz és vállalja a közreműködést, illetve a rendszeres kapcsolattartást. Fontos felismerés az, hogy család épp úgy lehet a gyógyulás, mint a romlás melegágya, ezért az APAC nem nélkülözi a család „kezelését” sem.¹⁰⁷ Az APAC nagyban épít a tisztelet, a bizalom, a felelősségérzet és az önbecsülés kulcsfogalmakra, mint olyan értékekre, amelyek képesek a megromlott énkép helyreállítására. Ez az első lépcső az istenkép helyreállításához. Az APAC családi funkciót is betölt, ahol az egymás iránt érzett feltétlen szeretet, bizalom, tisztelet és felelősség természetes értékeivel találkozhat a fogvatartott. Az itt elsajátított értékeket a szabadulás folyamatában és azután gyakorolhatja gyógyult ember.

4.4 AZ APAC MÓDSZERÉNEK ALAPKÖVEI (ALAPVELVEI)

Mikor a Magyar Testvéri Börtöntársaság jóvoltából a hazai közönség először ismerkedhetett meg az APAC börtönökkel, akkor ehhez kiváló forrást nyújtott Roszík Gábor Börtönügyi Szemlében megjelent írása. Szakirodalmi feldolgozás és személyes tapasztalatok alapján átfogó képet nyújtott az akkori brazil APAC-ok működéséről. A választott témát hasonló alapossággal dolgozta fel Takács Péter börtönlelkész is, akinek dátum és kiadó nélküli kézírata kellően mély és átfogó képet nyújt a modell működési mechanizmusairól. Az APAC működési elveiről a nemzetközi szakirodalom sem nyújt eltérő ismeretet. E tekintetben tehát a szakirodalom egységesnek tekinthető. A következőkben elsősorban a két hazai mű nyomán mutatom be röviden az APAC jellemző működési elveit.¹⁰⁸

¹⁰⁵ BURNSIDE, 2008, 3.

¹⁰⁶ TAKÁCS é.n., k. n., 6.

¹⁰⁷ ROSZÍK 1998, 71.

¹⁰⁸ ROSZÍK 1998; TAKÁCS é.n., k. n.

1. A társadalom részvétele

Az APAC felismerte azt, hogy ha a fogvatartottakat vissza akarják vezetni a társadalomba, akkor nem lehet ettől a közegtől őket elzárni. A társadalom önkéntesei anyagi ellenszolgáltatás nélkül, saját idejükből áldozva segítik a fogvatartottakat. Ezzel fejezik ki azt az önzetlen szeretetet, amely Istent jellemzi, amelynek helyreállítására törekednek. Érzékeltetik, hogy a fogvatartottak nem értéktelen tagjai a társadalomnak, hanem hordozzák az ember méltóságát és értékeit. Az APAC erősen épít a helyi önkéntesekre, hogy ezzel is közelebb hozza egymáshoz a börtönök lakóit és azokat a helyi közösségeket, amelyek a börtönöknek helyet nyújtanak. Ennek érdekében partneri kapcsolatokat építenek a hatóságokkal és más segítő szervezetekkel (alapítványok, egyesületek, egyházi közösségek, börtönmissziók), és a bent szolgáló önkéntesek szintén a helyi közösség tagjai. Aktívan részt vesznek a helyi közösség életében azzal, hogy különböző eseményeken jelen vannak és jóvátételi programokat szerveznek (közhasznú munka, kulturális események). Végül pedig az erőforrások megteremtése és felhasználása érdekében gazdasági érdekeltségeket alakítanak ki a kereskedőkkel és vállalkozókkal. Az önkéntesek jelenléte és működése nem csak annyi, hogy léteznek olyan emberek, akik ellenszolgáltatás nélkül résztvesznek a társadalmi reintegrációban. Az ő valódi szerepük az, hogy példát mutassanak a szeretetükkel. A legtöbb fogvatartott számára ismeretlen fogalom az önzetlenség, és a szeretet. Az önkéntesek éppen ezzel mutatják meg a fogvatartottaknak, hogy ők is értékes emberek, hiszen ha valaki ennyit áldoz rájuk, annak értéke kell, hogy legyen. Az önkéntesek igazi szerepe tehát Isten feltétlen szeretetének a közvetítése és hirdetése.¹⁰⁹

2. A fogvatartottak részvétele

A változásért elsősorban maga az egyén a felelős. Természetesen ebben a törekvésében számos segítőtje akad, de a hangsúly az egyén felelősségén van. A program egyik alapja, hogy a fogvatartottak alkossanak közösséget. Ez minden vallás esetében természetes, mert azok a filozófiai irányzatok, amelyek nem tartanak igényt a közösségi követésre, lényegében nem is tekinthetők vallásnak. Ilyen módon a kereszténység esetében is igaz, hogy a közösség megtartó erejének központi szerepe van. Az egymással való közösség megélésének abban is szerepe van, hogy ilyen módon a fogvatartottak megtanulnak közösségben élni. Megtanulják a „normális” emberi közösségek alapvető együttélési normáit. Ennek érdekében aktívan bevonásra kerülnek a börtön életébe. A hazai közönség számára az APAC börtönökben leginkább meglepő talán az örök és a fegyverek hiánya lehet. A civil szervezetek a fogvatartottakkal együtt felelnek az APAC irányításáért. Ezzel lényegében a fogvatartottak kezébe helyezik a saját sorsukat. Felelőssé válnak magukért. Ennek az elvi megfontolása onnan ered, hogy a bűnözővé válást nem ritkán az elkövető olyan hibás személyiségfejlődése eredményezi, amelyet gyenge, vagy teljesen hiányzó felelősségvállalás jellemez. Azzal, hogy az elítéltek tevékenyen résztvesznek a börtönélet irányításában, saját életük irányítását is átveszik. Bizonyos idő elteltével mindenkinek valamilyen tisztsége, hivatala, vagy meghatározott feladata és ezzel együtt felelősségi köre is lesz. Az APAC börtönök irányítását nagyrészt a fogvatartottak végzik. Ezáltal növekszik a felelősségérzetük, jobban azonosulnak a program célkitűzéseivel, és motiváltak lesznek a valódi változásra.

¹⁰⁹ BURNSIDE 2008, 8.

3. Munka

A munka a rehabilitáció részének tekinthető, ezért fontosnak tartják, hogy inkább formáló hatású legyen, sem mint profitorientált. Ennek megfelelően többféle munka képzelhető el, úgymint az intézetfenntartás, a terápiás munka, amely az önkifejezés és az alkotás élményét nyújtja, és végül a produktív munka. A munkalehetőségeket elsősorban a helyi vállalkozók biztosítják. Ezzel egyfelől összekapcsolják a helyi társadalmat a börtönnel, másfelől a fogvatartottak piacképes munkát végeznek.

4. Vallás

A vallás APAC-ban betöltött fontos szerepe már említésre került. Lényeges azonban ennek alapelveként való rögzítése is. A vallásoktatás vagy a vallási nevelés a legtöbb börtönben a világnézeti elkötelezettségével kilóg a szekulárisnak tekinthető többi nevelési eszköz sorából. Az APAC lényegében egy vallási elvek mentén szerveződő büntetés-végrehajtási modell, ahol minden programot áthat a kereszténység. Ez az interperszonális kapcsolatok, a nevelés, a munka, a napirend és a fogva tartás minden más elemének meghatározó ideológiai alapja. A kitűzött cél nem a hittérítés, hanem a személyiség formálása. Naponta mutatnak be szentmisét, rendszeresen tartanak hitoktatást, bibliaórákat, imaalkalmakat, szerveznek szemináriumokat, konferenciákat és lelki rekreációs programokat. Az ezeken való részvétel fakultatív. Kötelező azonban minden fogvatartott számára a Cursillo adaptált változatán, a reggeli imádságokon és heti vallás, illetve erkölcs órán való részvétel. Az APAC módszere tudatában van annak, hogy a vallási foglalkozások önmagukban nem elegendőek a reintegrációhoz. A teljes személyiség fejlesztését tűzi ki célul, melynek integráns része a lelki élet is, és annak szellemisége áthatja az összes egyéb tevékenységet. Természetesen nem lehet kizárni annak esélyét, hogy bárki csupán színleg akarjon változni és követni az APAC értékrendjét. A rendszeres vallási alkalmakkal igyekeznek ennek elejét venni. A bekerülésnek nem feltétele a keresztény hit követése. Ez lehet ugyan a célkitűzések között, de a személyes hit leginkább az önkéntesek jellemzője. A nem vallásos fogvatartottak és a más vallásokhoz tartozó fogvatartottak nincsenek kizárva a programból, de a beleegyező nyilatkozattal ők is elfogadják a program arculatát.

5-6. Jogi és egészségügyi segítségnyújtás

A hagyományos brazil börtönökben a fogvatartottak nem jutnak hozzá egyikhez sem, itt pedig a karitatív segítség egyik formája, mellyel Isten szeretetét akarják megjeleníteni a fogvatartottaknak. Ennek jegyében az ingyenes jogi képviselő és orvosi, pszichológiai ellátáson túl oktatják is azokat az alapvető egészségügyi és jogi ismereteket, melyek a civil életvezetésben nélkülözhetetlenek.

7. Emberi értékek fejlesztése

Az APAC módszerében kulcsfontosságú és az egész program alapját képező szemlélet, hogy a reintegráció az egyetemes emberi értékek mentén, azok fejlesztése által történik. Ennek eszközei az oktatás; a foglalkozások; a művészetek; a közösség; és a jócselekedetek gyakorlása. Fontos tényezője a programnak, hogy nemcsak tanítanak az emberi értékekről, hanem be is mutatják őket a mintaként szolgáló önkéntesekkel. A sokféle program, a munka mind ennek fejlesztését is célul tűzi maga elé. Ennek része az erkölcsromboló tevékenységek tiltása, mint amilyen a szerencsejáték vagy a pornográfia.

8. Család

A család éppúgy lehet a bűnelkövetés oka, mint a gyógyulás forrása. A bűncselekmény elkövetéséhez vezethet egy rossz családi minta, vagy a család diszfunkcionális működése. A cselekmények egy része pedig éppen a családon belül kerül elkövetésre. A fogvatartás alatt a családi viszonyok tovább romlanak azáltal, hogy az egyik kereső fél eltűnik, illetve a fizikai távolság miatt tovább lazulnak a kapcsolatok. A reintegráció nélkülözhetetlen eleme a családi kapcsolatok helyreállítása, fenntartása és fejlesztése. Minthogy a bűn egy része családi körülményekre vezethető vissza, ezért a társadalomba való sikeres visszatéréshez nem elégséges a fogvatartott gyógyítása, hanem szükséges a család felkarolása, esetenként gyógyítása, segítése. Erre is vezethető vissza, hogy az APAC-ba rendszerint azokat veszik fel, akiknek a családja vállalja a kapcsolattartást és arra fizikailag is képes. Az eredeti APAC módszer szerint a családi kapcsolattartás illeszkedik a modellre jellemző progresszív rezsimrendszerhez: e szerint zárt rezsimben hetente kétszer jöhetnek látogatók a fogvatartotthoz, a félig nyitott rezsimben a család akár naponta is jöhet, és van lehetőség eltávozásra is. Rendszeresen tartanak családgyógyító alkalmakat, amikor egy egész napot együtt tölthetnek a börtön falain belül (például családi istentisztelet, előadások). A kapcsolatok intenzitásán túl jellemző, hogy a tágabb család tagjait, ha lehet, bevonják az intézmény életébe. Ezen túlmenően a családtagok is ingyenesen igénybe vehetik a jogi, egészségügyi és pszichológiai szolgáltatásokat; az önkéntesek havonta meglátogatják a családot saját otthonában, sőt szükség esetén anyagi támogatást is nyújtanak a családnak. Fontos elem, hogy annak a fogvatartottnak, aki dolgozik kötelező a családját anyagilag támogatni.

9. Önkéntesek

Az APAC működését az önkéntes segítők teszik lehetővé. Ők azok, akik idejüket és nem-ritkán anyagi forrásaikat sem kímélve vezetik, segítik a fogvatartottakat, családjaikat és az intézetet egyaránt. Találni köztük orvost, ügyvédet, leköszent és megannyi más olyat, aki foglalkozásának gyakorlásával segítséget tud nyújtani. Önkéntesként szolgálhatnak azok a szabadultak (gyógyultak) is, akik saját életüket példaként állítva kívánják támogatni a bent lévőket. Az önkéntes szolgálat előnyei között tartják számon, hogy ezzel is kifejezésre kerül az emberiség, az önzetlenség és Istennek az emberek iránt érzett szeretete. Az önkéntesek maguk is hívő keresztények, akiknek részt kell venniük egy közel fél éves felkészítésen és rendszeres továbbképzéseken. A hosszú felkészítés szakmai alapokat biztosít és egyben szűrő, amely azt biztosítja, hogy csak azok kezdjenek bele a szolgálatba, akik képesek azt hosszú távon végezni. Talán ez az egyik olyan pont, ahol markáns különbség mutatható ki az APAC önkéntesek és a többi missziós szolgálatteltevő között. Míg előbbieket a gyógyulás hosszú, sok esetben évekig tartó útján végigkísérik a fogvatartottakat, addig az utóbbiak legfeljebb útbaigazítást nyújtanak. Az önkéntesek között is kiemelkedő a „keresztyszülők” szolgálata. Ők olyan idősebb önkéntesek, de még inkább házaspárok, akik személyesen felvállalnak egy fogvatartottat, és végigkísérik a program egész folyamata alatt, sőt még utána is. Ez a bensőséges kapcsolat sok ember életében korábban teljesen hiányzott, ezt igyekeznek pótolni.

10. Társadalmi Reintegrációs Központ

Ez az a bv. intézet, amely az APAC működésének kereteit biztosítja. Léteznek olyan állami börtönök, ahol az APAC módszere alapján önkéntesek dolgoznak, de ennél kívánatosabb, hogy létrehozzanak új, teljes egészében APAC elvek mentén működő börtönöket.

11. Érdemek elismerése

A módszer egyik alapelve a progresszivitás. A fogvatartottaknak kézzelfoghatóan érezniük kell, hogy haladnak előre, van gyógyulás és van értelme annak, amit nap mint nap csinálnak. Ezért a kedvezmények és a rezsimek közti átmenet az előrehaladáshoz van kötve.

12. A szabadulás útja Krisztussal

A Cursillo, illetve annak az APAC által adaptált változata adja meg azt az alapélményt, amiből az egész modell kinőtt. Ez egy intenzív vallási élmény, lényegében egy kurzus, amely Krisztussal való találkozásban teljeseedik ki. Ennek a találkozásnak külön kidolgozott programja van, amely meghatározott forgatókönyvet követ.¹¹⁰ Ezt minden fogvatartottnak, családtagjaiknak és az önkénteseknek is el kell végezniük.

4.5 AZ APAC ÉS MÁS VALLÁSI RÉSZLEGEK MAGYARORSZÁGI MEGVALÓSÍTÁSA

Az első APAC – ekkor még körletként – 2008-ban jött létre a Váci Fegyház és Börtönben. A Magyar Testvéri Börtön-társaság (továbbiakban: MTB) kezdeményezését Vatai Gyula bv. ezredes, intézetparancsnok fogadta be. A program későbbi meghatározó egyénisége Csuka Tamásné református börtönlelkész volt. Noha az APAC katolikus többségű társadalomban gyökerezik, kijelenthető, hogy elmélete és módszertana ökumenikus jellegű, mivel nincs benne olyan elem, amely katolikusokat és protestánsokat egymástól elválasztaná. Később még két APAC körlet került átadásra, az egyik a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet mélykúti telephelyén működő női körletben, a másik pedig a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. Kezdetben általános jogi felhatalmazás alapján jöttek létre a körletek. E szerint a speciális igényeknek megfelelő körletek kialakítására van lehetőség adott bv. intézetben. Az APAC első szabályozásra 2014-ig kellett várni. Ekkor adta ki az országos parancsnok az 53/2014. (XII. 23.) OP szakutasítást az APAC részleg működésével kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. A szabályozásban a körlet elnevezés helyét a részleg kifejezés vette át, ezért a továbbiakban ezt a fogalmat használom. A normatív szabályozás annyiban nagy előrelépést jelentett, hogy jogi elismerést és szabályozást nyert a részleg működése. A szabályozás egészén tükröződik, hogy annak kialakításakor figyelembe vették, sőt támaszkodtak a meglévő részlegek tényleges működési rendjére. Ugyanakkor megfigyelhető néhány olyan pont, ahol markáns eltérés mutatható ki az eredeti APAC szellemiséghez képest. A 2013-ban elfogadott bv. kódex 2015-évi módosítása vette fel a speciális részlegek sorába a vallási részleget, de ez tartalmilag kevésbé azonosítható az eredeti APAC-kal. A már meglévő APAC köretek és a vallási részleg elnevezése közötti különbség mögött több lehetséges ok húzódhat. Egyfelől a jogalkotó próbálhatta magyarosítani az APAC kifejezést és jobb híján annak egyetlen – igaz a leglényegesebb – pontját ragadta meg és az eredeti célokat nem sértve, ennek mentén talált az elnevezésre magyar megfelelőt. A másik ok az lehet, hogy az APAC és annak hazai megvalósítása közötti jelentős eltérések mutathatóak ki, amely miatt szükséges volt az elnevezés megváltoztatására. Végül pedig elképzelhető, hogy a vallási részleg egy általános megnevezés és ezen belül lehet megvalósítani az APAC adaptációját, ott ahol ennek feltételei adóttak.

¹¹⁰ Lásd: <http://www.fbac.org.br/index.php/en/apac-method/liberation-journey-with-christ>

A továbbiakban arra keresem a választ, hogy az APAC eredeti célkitűzései mennyiben valósulnak meg a magyar börtönviszonyok között. A törvény nagyon szűkszavúan a vallásgyakorlást és a családi kapcsolatok előmozdítását a reintegrációt elősegítő tényezőként határozza meg, utal ezek intenzitására és a befogadás, valamint az elhelyezés megszüntetésének szabályait rögzíti. Tehát lényegében a vallási részleges kereteit biztosítja. A keretek tartalommal való megtöltését a törvény a bv. szervezetre bízta. Törvényi szabályozás szintjén ennél több nem is szükséges. Ennek megfelelően 2017-ben került kibocsátásra a 24/2017. (II. 14.) OP szakutasítás a sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított és az egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos reintegrációs feladatok végrehajtásáról. Ennek **ötödik** fejezete foglalkozik a vallási (APAC) részlegekkel. A fejezet címe roppant beszédes. Egyenlőségelet tesz a vallási részleg és az APAC közé. A szabályozás tartalmában követi a 2014-évi szakutasítást.

4.6 AZ APAC ÉS VALLÁSI RÉSZLEGEK MŰKÖDÉSE MAGYARORSZÁGON

4.6.1 A működés alapjai

Vallási részleg ott működhet, ahol a bv. intézet és a vallási közösség együttműködési megállapodása erre lehetőséget teremt. A szabályozásnak ez a módja elismeri az egyházak autonómiáját, amelynek körében a törvényes keretek között maguk választják meg feladataikat. A vallási részlegnek bármely – a Bv. tv. vallási részlegre vonatkozó előírásainak megfelelő – elítélt tagja lehet hitbéli meggyőződésétől függetlenül, amennyiben elfogadja a vallási részleg működési rendjét, feltéve, hogy a Befogadási és Fogvatartási Bizottság (BFB) elfogadja a kérelmét.¹¹¹

A vallási részleg egyik különlegessége az a szabályrendszer, amit maguk a fogvatartottak alakítanak ki, és amelyet önkéntes vállalás útján magukra nézve kötelezőnek ismernek el. Ez a Regula, amely az APAC-ból átvett elem. Megtalálható a nem APAC-nak nevezett vallási részlegekben is. Ennek a szabályrendszernek a legfontosabb vonása, hogy a rabok maguk alakítják a tartalmát. A váci APAC-ban – amely azóta is mintaként szolgál a többi hasonló részleg számára – 2009-ben elkészült szövegezés nem egy lezárt, végleges szöveg, hanem olyan, amelyet a mindennapi élet igényeihez lehet alakítani a későbbiekben is.¹¹² Erre a módosításra közösen, konszenzus útján van lehetőség. Ez a jellemvonás adja a Regula legitimációs bázisának egyik pillérét. A másikat az jelenti, hogy ehhez a szabályrendszerhez a fogvatartottak önként csatlakoznak. A Regula határozza meg a vallási részlegre helyezettek önmagukkal szemben támasztott követelményeit, és mindennapi életét. A börtönviszonyok között, ahol a börtöntörvény a követendő „belső norma”, a Regula lényegében egy rivális normarendszer. Mindkettő self executive norma, de az érvényesülés egészen eltérő módon valósul meg. Az önkéntesség és a változtatás lehetősége hiányzik a börtöntörvényeknél. Itt a normakövetést lényegében a rabtársadalom kényszeríti ki, a normával való azonosulásnak kevés jelentősége van. A norma megszegői méltán számíthatnak a rabközösség sajátos szankcióira. Ezzel szemben a Regula követését az önkéntesség jellemzi, az elfogadását senki nem kényszeríti rá a fogvatartottra. Ő éppen azért kövei, mert képes azonosulni a tartalmával és érzi azt is, hogy ez a tartalom nem tőle függetlenül

¹¹¹ Bv. tv. 96. § (1) bek., valamint 109/A §.

¹¹² DRAXLER 2013, 62.

létező szabályrendszer. A Regula szabályai a börtöntörvények elnyomó értékeivel szemben az autonómiát hirdetik. Ugyanakkor a vallási részlegben lévő rabok nem tudják teljes egészében kivonni magukat a börtöntörvények alól. Ez akkor lenne lehetséges, ha a vallási és APAC részlegek teljesen önálló rendszert alkotnának, miként az a Dél-Amerikában lévő teljesen APAC irányítás alatt lévő börtönökben látható. Ennek híján azonban abban az itt lévő fogvatartottak e két, egymásnak homlokegyenest ellentétes normarendszer közös metszetében élnek.

A kereszténység – miként minden más vallás is – épít a közösség megtartó erejére. A Regula ennek a közösségnek az alapvető normáit foglalja össze. A Regula előszóból, alapvetésekből és zárszóból áll. Az előszó a Regula szükségességét fogalmazza meg, az alapvetések pedig a Biblia tanításaira, a Tízparancsolatra épülnek. Az általános elvárások mellett meg kell fogalmazni a vallási részlegen elhelyezett elítéltek – mint testvéri közösség – mindennapi életére vonatkozó konkrét vállalásokat, az imák rendjét, az egymás és más elítéltek közötti kapcsolatokra, a zárkán, a vallási részlegen belüli életre vonatkozó szabályokat is. A többi vallási részleg számára mintaként szolgáló Váci Börtön és Fegyház APAC Reguláját megvizsgálva az alábbi főbb megállapítások tehetők.

1. Két pilléren nyugszik, melyből az egyiket Jézus így foglalja össze: „Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből! Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!”¹¹³ A másik pedig Pál apostol szavaival így szól: „Most megmarad a hit, remény, szeretet, Ez a három, De köztük a legnagyobb a szeretet. Törekedjete a szeretetre!”¹¹⁴ A két pillér mindegyike egy közös pontra, a szeretetre mutat. Ebből lehet levezetni az egymás iránti tiszteletet, melybe beleértik a személyzetet is, a saját magukért és másikért érzett felelősségvállalást, a konfliktusok békés rendezését, amelyek olyan közösséggé kovácsolják a részleg lakóit, amelynek tagjai egymást testvérként fogadják el.
2. A tíz parancsolatot alapul véve olyan vallásos értékrendet állít a fogvatartottak elé, amely a békés egymás mellett élés alapjait jelenti.
3. A vallásos értékrendet tükröző napirendet, vagy még inkább életformát ír elő. Ezen az életformán tükröződik a kereszténységre jellemző értékrend. Ennélfogva a keresztény vallási alkalmak nem maradnak a börtönszubkultúra zárványai, hanem az itt elhelyezett fogvatartottak mindennapjainak részévé válik.

4.6.2 A részlegre helyezés

A vallási részlegben való elhelyezést a törvény a következő feltételekhez köti:

1. A várható szabadulásig legfeljebb három év van hátra.
2. Az elítélt írásban vállalja a részleg működési szabályainak betartását.
3. Végül pedig a reintegrációs tiszt a börtönlelkész véleményének kikérésével erre javaslatot tesz.¹¹⁵

¹¹³ Mk 12,30-31.

¹¹⁴ 1 Kor. 13, 13.

¹¹⁵ Bv. tv. 109/A § (2) bek.

A vallási részlegre a kiválasztási eljáráson sikeresen résztvevő elítéltek kerülnek be. A kiválasztás során figyelembe kell venni az MTB által is támogatott szempontrendszerét. Ezek szerint a fogvatartott lehetőség szerint dolgozzon vagy oktatásban vegyen részt; rendelkezzen rendszeres és rendezett családi kapcsolattartással; a család lehetőleg 100 kilométeren belüli lakhatással rendelkezzen; végül a család vállalja, hogy havonta két alkalommal látogató fogadáson megjelenik, rendszeresen látogatja az elítéltet.¹¹⁶ A csoportba helyezés előtt mérlegelni kell a fogvatartott által elkövetett bűncselekményt, az ítéletét, a várható szabadulásáig hátralévő időt, az ellene folyamatban lévő büntetőeljárást, a vallási közösség érdekében tett erőfeszítéseit, valamint vizsgálni kell a fogvatartott magatartását.¹¹⁷ A részlegbe helyezésről a BFB hozza meg döntést. Ennek során nincs kötve a lelkész véleményéhez, de természetesen fajsúlyos szempontként veszi figyelembe. A lelkész még csak javaslatot sem tesz hivatalosan, mert az a nevelő feladata. Ennek ellenére a börtönlelkész (nem hivatalos) javaslata meghatározó. A lelkészek azt tartják általában a maguk részéről támogathatónak, aki a részlegbe kerülése előtt is rendszeresen részt vesz a vallási alkalmakon és nem merülnek fel vele szemben magatartási problémák. Ez valójában egy minimális feltételrendszert jelent. A szombathelyi börtönlelkész ezzel be is éri és támogatja azt a megoldást, hogy a nevelő tegyen javaslatot, mert úgy érzi, hogy ő ehhez nem rendelkezik kellő információval. Ezzel szemben a váci APAC részlegben maguk fogvatartottak is tehetnek ajánlást a bekerülő személyre. Ez természetesen nem része a formális eljárásnak. Lehetne azt feltételezni, hogy a fogvatartottak olyan személyt kívánnak bevonni a programba, akivel össze akarnak játszani. Valójában azonban az eddigi esetek azt példázzák, hogy azokat részesítik előnyben, akiket együttműködőnek, nyitottnak ítélnék meg. Ez a megoldás erősíti a bizalmi légkört és növeli az egyén önértékelését. Mindkét fél számára ez a legelőnyösebb. Az ajánlást tevők érzik, hogy van méltóságuk, mert lehet véleményük és van, aki erre oda is figyel. A befogadott pedig már a legelején azt érzi, hogy valóban befogadják, nem pedig behelyezik egy közösségbe. Az egymás iránti felelősség és az egymással való közösség – mint lényeges hatóerő – így már a befogadáskor megjelenik. Természetesen nem mellőzik a hivatalos behelyezési eljárást, de ez az informális eljárás megkönnyíti az így bekerülőket a beilleszkedést. A pálhalmi APAC részlegben akként alakul a behelyezési protokoll, hogy a bentlakó kérelmi lapját a nevelő továbbítja a lelkésznek, aki véleményezi azt. Ennek során a lelkész figyelembe veszi, hogy a kérelmező korábban rendszeresen látogatta-e a vallási alkalmakat. Ezen túlmenően a lelkész egy *motivációs levelet* kér, amelyben a kérelmező nyilatkozik arról, hogy miért szeretne APAC részlegbe kerülni, majd sor kerül egy személyes beszélgetésre. Mindezek után a fogvatartottnak *vizsgáznia* kell a Regula szabályaiból, hiszen tisztában kell lennie azzal, hogy milyen értékrend és magatartási szabályok mellett kötelezi el magát. Végül pedig a fogvatartott családjának nyilatkoznia kell arról, hogy vállalják a rendszeres – havi három, de legkevesebb kettő – beszélőt, amelynek elmaradása azzal jár, hogy a fogvatartottat kihelyezhetik a részlegből.

A bekerülés feltételi között nem szerepel az, hogy a fogvatartott magát vallásosnak tartsa, az meg végképp nem, hogy valóban az is legyen. Lehetetlen megítélni azt, hogy valójában ki a vallásos és ki az, aki belső meggyőződés nélkül ezt állítja magáról. A fogvatartott részéről elegendő a bekerülés szándéka és az, hogy magára nézve elfogadja a szabályokat. A vallásos hit megélése csupán egy, a lehetséges célok közül. Az állam részéről legalább ilyen fontos cél az, hogy az egyén értékrendjének változását reméli a vallási alkalmakon való részvételtől.

¹¹⁶ 24/2017. (II. 14.) OP szakutasítás 76. pont.

¹¹⁷ 24/2017. (II. 14.) OP szakutasítás 77. pont.

A szabályozást több kritikai észrevétellel lehet illetni. *Egyrészt a vallásszabadság és annak gyakorlása szempontjából indokolatlan és alkotmányosan aggályos a büntetés hátralévő ideje alapján különbséget tenni a fogvatartottak között.* Indokolatlan, mert a társadalmi cél az lenne, hogy az egyén értékrendjében tartós és mélyreható változás álljon be. Esetenként ehhez hosszabb időre van szükség. Minél hosszabb ideje alkalmazkodik az egyén az őt körülvevő értékrendhez, annál valószínűbb, hogy ennek elemei beépüljenek a személyiségjegyei közé. Ez igaz a társadalmilag káros és hasznos értékrendekre egyaránt. Minél hosszabb idejű büntetést tölt valaki, annál nagyobb hatással lesz az egyéniségre a börtönkultúra.¹¹⁸ A szakirodalom egységesnek mondható a tekintetben, hogy ez a hatás ellentétes a reintegráció céljaival. A cél éppen az lenne, hogy ez a káros hatás a lehető legkevésbé és a lehető legrövidebb ideig érvényesüljön. *Ezzel szemben a kívánatos az, ha a társadalmilag elfogadott, sőt hasznos értékek a lehető legintenzívebben és legtovább fejthetik ki személyiségformáló hatásukat.* Ezért teljességgel érthetetlen az időkorlát alkalmazása, mert egészében a hatékonyság ellen fejt ki hatását. Meglehet, hogy a jogalkotó azért helyezte a hangsúlyt a szabadulást megelőző időszakra, mert úgy vélte, hogy a vallási részleg relatíve nyitottsága jól szolgálhatja a szabadulásra való felkészülést. Még valószínűbb, hogy ezzel a megoldással kívánta biztosítani a vallási részleg lakóinak rotációját. Még ha ez igaz is, abban az esetben sem az időkorlát a megfelelő eszköz, hanem sokkal inkább a vallási részlegek és a BLSZ ésszerű keretek közötti bővítése, mert a vallási értékrend és a családi kapcsolatok nem csak a szabadulást megelőző időszakban fejtenek ki pozitív személyiségformáló hatást. *A szabályozás alkotmányosan is aggályos, mert a büntetés hátralévő részének hossza nem lehet legitim indok, amely miatt a vallásgyakorlás eltérő módon korlátozható azonos jogállású személyek relációjában.* Nem vitatható, hogy a vallásgyakorlás szempontjából előnyösebb helyzetben van az, aki vallási, vagy APAC részlegen kerül elhelyezésre. Ha ennek akadálya a büntetés hossza, abban az esetben a hosszabb büntetési idejű egyén kizárólag emiatt szenved hátrányt, illetve kerül korlátozás alá a vallásgyakorlása a büntetés-végrehajtásra jellemző általános – és a vallási jellegű részlegnél szigorúbb – szabályok szerint. A tárgyalt szabályozás abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen történő elhelyezés tulajdonképpen kedvezménynek tekinthető.

A másik kritikai megjegyzés a reintegrációs tiszttal javaslatára vonatkozik. Ezzel olyan helyzetet teremt a jogalkotó, amelyben a semleges állam alkalmazottja felülírhatja az egyén vallási igényeit. Elfogadva azt, hogy a bv. intézet rendjét fenn kell tartani, *indokoltnak látszik a börtönlelkész véleményét kötelező jelleggel figyelembe venni, mely alóli kivételként a bv. intézet rendje és biztonsága érdekében hozhatna a BFB eltérő tartalmú döntést. Végezetül az elkövetett cselekmény figyelembevétele sem tűnik indokoltnak.* Azt a téves látszatot kelti, hogy nem minden bűnből van megtérés, nem mindenki számára áll nyitva a gyógyulás útja. Az eredeti APAC szándékosan nem mérlegeli az elkövetett bűnt, ugyanis ezzel azt a látszatot keltené, mintha csak a könnyű esetekre vállalkozna, mintha aszerint szelektálnának az elkövetők között, hogy az elkövetett cselekmény és az előélet alapján mekkora valószínűsége van a változásnak. Valójában ezzel Isten kegyelmét akarja az ember behatárolni azt mondva, hogy a kisebb bűnöket van hatalma megbocsátani, a nagyobbakat már nem; a „kicsit bűnös” ember lelkén változtathat, a „nagyon bűnös” ember lelkén már nem. Ez a megoldás tehát teológiai alapon is szemben áll az keresztény elvek mentén szerveződő APAC részlegek hatályos hazai megoldásával.

¹¹⁸ CLEMMER 1965, 301-302.

4.6.3 A vallási részlegeken folyó lelkigondozás eszközei

A vallási foglalkozások által elérni kívánt eredményhez szükséges, hogy ezeket integrálják olyan programokkal, amelyek az erkölcsi értékeket, a társas viselkedést, a közösségépítést, egyén felelősségét, a munkát, az önkifejezést és a családi kapcsolatokat fejleszti. E programok közös jellemzője, hogy csoportos programként kell működniük, mert ez adja vissza azt a dinamikát, ami a társadalmi kapcsolatokat is jellemzi. Lényegét tekintve ez a közösség egy integrációs környezetet teremt. Ezt szolgálják az APAC reintegrációs központok, illetve hazai viszonylatban a vallási vagy APAC részlegek. Ebben a közösségben képessé válnak a fogvatartottak arra, hogy megmutassák gyengeségeiket. Ez az attitűd igen messze áll a börtönök szubkultúrájától, ahol az erő és a hatalom fontos tényezők. Ebben a kulturális közegben a gyengeség alávetettséget jelent. Ezzel szemben a reintegrációs környezetben az emberi gyengeségek feltárása szorosan kapcsolódik a keresztény értékekhez (például bűnbánat, bocsánatkérés, megbocsátás).¹¹⁹ Szükséges, hogy az elkövető lásson egy olyan mintát, amely tükrözi azokat az értékrendi felfogásokat, amelyeket a vallás közvetít. Legalább ennyire fontos, hogy az így megismert értékrendet anélkül legyen képes gyakorolni, hogy emiatt társai vegzálásának legyen kitéve. A börtönökre jellemző értékrend miatt ez csak önálló részlegekkel elérhető célkitűzés.

A hazai viszonyokra jellemző, hogy valamennyi vallási részleg keresztény egyházi elvek mentén működik. E részlegek specialitásai közé tartozik, hogy az elítélt folyamatos lelki gondozásban részesül és a bv. intézet által rendszeres időközönként biztosított vallási alkalmakon a hozzátartozóival vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt, ami nem számítható a rezsimszabályokhoz igazodó látogató fogadásként.¹²⁰ A célkitűzések között szerepel a családi kapcsolatok fenntartása, ápolása, hiszen a visszaesés elkerülésében ennek a tényezőnek meghatározó szerepe van.¹²¹ A lelkigondozás módszereihez tartoznak a keresztény értékeken alapuló programok (Bibliakör, cursillo, közös imák, liturgikus csoportos foglalkozás, filmklub, énekkar); a börtönlelkész által tartott vallási foglalkozások; családi istentiszteletek; az önkéntesek bevonásával megvalósuló eseti jellegű és rendszeres vallásgyakorlási alkalmak; a bv. intézeten belüli és kívüli bűnmegelőzési és resztoratív célú, vallási, tanúságtételi rendezvények és programok; valamint korábban a vallási részlegről szabadult elítéltek jó példaként szolgáló tanúságtétele. A rendelkezésre álló eszközök nem kifejezetten reintegrációs célúak, a legtöbbjük megtalálható a civil egyházi életben is. Az egyházi életre általában jellemző vallási alkalmak kerültek adaptálásra a börtönviszonyok közé. A szombathelyi börtönlelkéssel felvett interjú azt mutatja, hogy egyházi oldalról nem reintegrációs célként kerül megfogalmazásra a vallási részleg működése, hanem sokkal inkább evangelizációnak élik meg, csak épp egy minden tekintetben különleges helyszínen és különleges élethelyzetben lévő emberek számára. Ezek után rábízják a fogvatartottra azt, hogy meghozza-e azt az életdöntést, vagy sem, amit a teológia nyelvén megtérésnek lehet megfogalmazni. A váci APAC részleg lényegesen „személyesebb”. Az itt szolgáló lelkész nem kizárólag evangelizációnak tartja a szolgálatát, hanem szerepfelfogásában megjelennek a nevelési és reintegrációs célok is.

¹¹⁹ BURNSIDE 2008.

¹²⁰ Bv. tv. 109/A §. (3) bek.

¹²¹ Korábbi kutatásaim alkalmával végzett interjúk egyikében a börtönlelkész így fogalmazott: „A legnagyobb visszatartó erő a család. Aki megtapasztalja azt, hogy családban élni jó, az utána már vigyázni fog erre az értékre, mindent megtesz annak érdekében, hogy kint maradjon.”

A pálhalmi APAC részleg lelkésze is evangelizációként határozza meg a szolgálatát. Álláspontja szerint nem folytat reintegrációt, legfeljebb a céljai akkor találkoznak a büntetés-végrehajtás céljaival, ha a megtérés azt eredményezi, hogy a fogvatartott beilleszkedik a társadalomba és annak hasznos tagjaként nem követ el újabb bűncselekményt.

A vallási részlegek kialakítása eltér az általánostól, és szimbolikájában a „normális emberi élet” jeleit viseli. Ennek érdekében a zárcák relatíve otthonosak, már amennyire börtönviszonyok között ez lehetséges. Lehetőség szerint kerülni kell a szokásos emeletes ágyakat. Ez nem csak elviselhetőbbé teszi a környezetet, hanem kevesebb súrlódást is eredményez. A fogvatartottak díszíthetik a falakat, megengedettek a színes falfestések, burkolatok, hangszereket és kegytárgyakat tarthatnak maguknál. Ezek a lehetőségek egyfelől az emberhez méltó elhelyezést szolgálják, másfelől pedig a vallási alkalmakat. Az itt lévők megbecsülik azt a lehetőséget, amit kaptak. Szembetűnő különbség volt tapasztalható a szombathelyi vallási részleg és a váci APAC részleg között. Míg az előbbi megjelenése és felszerelése lényegében nem tért el az intézet többi részlegétől, addig az utóbbi kifejezetten üde színfolt volt a sivár környezetben, ezzel is azt sugallva, hogy ez a részleg „más mint a többi”.

Sajnálatos módon a hazai viszonyok között a vallási részlegek és APAC részlegek között érdemi különbözőség nincs, mindkettő a büntetés-végrehajtás rendszerének egyazon különleges részlegét jelentik. E két részleg, valamint az eredeti APAC szellemiség között meglévő jelentősebb különbözőségeket emelem ki. Az általános szabályok alól két kivétel mutatkozik, mégpedig az intenzív vallásgyakorlás és a relatíve sűrűbb családi kapcsolattartás lehetősége. Ez utóbbi nem éri el az APAC eredeti célkitűzéseinek megfelelő erős családi kapcsolattartást. Nem mutatható ki a civil önkéntesek erős jelenléte. Az eredeti APAC egyik karizmatikus sajátossága a civilek közreműködése. Egyfelől a fogvatartottakkal együtt ők tartják fent a rendet, másfelől pedig helyettesítik a nevelőket és pártfogókat is. A civilek közreműködése egyetlen hazai vallási vagy APAC részlegben sem éri el azt a színvonalat, mint az a latin-amerikai példák esetében látható. A legaktívabb civil együttműködő partnernek tekinthető MTB is csak alkalmi jelleggel vesz részt a munkában. Igaz, hogy ennek aktivitása messze meghaladja a többi civil szervezetét, és az is igaz, hogy az APAC-okra különös gondot fordítanak. Ez természetesnek tekinthető, minthogy az APAC hazai elindítója maga a Társaság. Azokra a börtönökre, ahol teljes egészében megvalósulnak az APAC alapelvek jellemző az őrsemélyzet teljes hiánya. A hazai viszonylatok között nehezen elképzelhető az ekkora fokú bizalom és a rabok belső öngazgatása. Ezáltal ugyanakkor az a nevelési cél szenved csorbát, amely az egyén felelősségérzetét kívánja növelni. Sem a kiválasztási rendszer, sem pedig az APAC-ra jellemző előmeneteli rendszer nem mutatható ki. A hazai APAC részlegek kevés közös vonást mutatnak az eredeti Brazil APAC-al. A Humaitá megnyitása óta eltelt időben Brazíliában is számos változás történt. A korábbi fejezetekben bemutatott APAC részlegek közül a hazai APAC részlegek abba a csoportba sorolhatóak, amelyek állami büntetés-végrehajtás keretei között részlegesen valósítják meg az alapelveket. Minden hiányosság ellenére nem állítható, hogy a vallási és APAC részlegek ne egy sajátos – vallási – igényt elégítenének ki. Ehhez pedig sajátos keresztény célokkal és a hozzájuk rendelt eszközökkel rendelkeznek, melyek alapján méltán kerülnek megkülönböztetésre a többi részlegtől.

A hazai vallási és APAC részlegekben a rend fenntartása nem tér el az általános szabályoktól, ugyanakkor ennek eszközrendszere sajátos és kellően differenciált. Az alábbi fokozatos szankció skála áll rendelkezésre:

1. egyéni reintegrációs tiszti, börtönlelkész általi, pszichológusi meghallgatás;
2. egyéni vagy csoportos foglalkozás;
3. drámapedagógiai módszerekkel esetfeldolgozás;
4. konfliktuskezelés;

5. békítés;
6. vallási részlegen belüli áthelyezés;
7. figyelmeztetés;
8. fegyelmi eljárás kezdeményezése;
9. vallási részlegről történő kihelyezés kezdeményezése.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy ritkán kerül sor a legsúlyosabb szankció alkalmazására. Valamennyi megkérdezett lelkész szerint ennek az az oka, hogy ez körlet a legkomfortosabb, itt élhetnek a legtöbb szabadságukkal, itt valószínűleg meg a legszorosabb kapcsolat a családjukkal és itt a legalacsonyabb a konfliktusok szintje. Röviden: itt a legjobbak a körülmények.

4.6.4 A részlegről kihelyezés

A vallási részlegen való elhelyezés megszűnésének esteit a jogalkotó a következőkben határozta meg:

1. Az elhelyezés időtartama alatt az elítélttel szemben a végrehajtás alatt elkövetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás indul.
2. Az elítélt súlyos vagy ismételt fegyelmi vétséget követ el.
3. Az elítélt a vallási részleg működésére vonatkozó vállalt szabályokat nem tartja be. Ez a lényegét tekintve azonos a Regula szabályainak megsértésével.
4. Végül pedig azt az elítélt maga írásban kérelmezte.¹²²

Az újabb büntetőeljárás mint az elhelyezés megszüntetésének indoka abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen való elhelyezés nem csupán egy alkotmányos jog gyakorlását és egy sikeresebb reintegrációt szolgál, hanem kiváltságot, jutalmat jelent. Külön érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy az újabb bűncselekménynek elegendő a megalapozott gyanúja is. Ez a körülmény felveti az ártatlanság vélelmének sérelmét. Másfelől pedig az utóbbi elkövetett bűncselekmény elkövetési ideje úgy került meghatározásra, hogy a vallási részlegen való elhelyezést megelőzően elkövetett cselekmények gyanúja is az elhelyezés megszüntetését eredményezi. Ehhez képest elfogadhatóbb lenne az, ha a jogalkotó a vallási részlegen való elhelyezést követően elkövetett cselekmény gyanújához kötné az elhelyezés megszüntetését. Nem kerül meghatározásra a bűnösség formája sem. Ebből arra kell következtetni, hogy a részlegbe helyezés előtt elkövetett gondatlan bűncselekmények is (például a munkáltatással összefüggésben megvalósuló foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés) az elhelyezés megszüntetését eredményezik. Ennek arányosságához kétségek fűződnek.

---

¹²² Bv. tv. 109/A § (4) bek.

5. A VALLÁSI NEVELÉS EREDMÉNYEI

5.1 A VALLÁSI NEVELÉS EREDMÉNYEI A NEMZETKÖZI SZAKIRODALOMBAN

E fejezetben a könnyebb áttekinthetőség kedvéért azt a technikai megoldást választottam, hogy a módszerek mellett egyúttal az elvégzett kutatások eredményeit is bemutatom. Ezáltal együtt látható a vallási nevelés hatásainak nemzetközi gyakorlatban kialakult mérési módszerei és az így elvégzett mérések eredményei. Természetes, hogy egy ilyen jellegű bemutatás nélkülözni kényszerül a teljességre törekvést, ezért csak azoknak a vallási nevelési módszereknek néhány eredményét mutatom be, amelyek adaptációja Magyarországon is megtalálható.

Byron R. Johnson 1996. és 1999. közötti időszakban utánkövetéssel két braziliai börtönben lévő visszaesési arányait hasonlította össze. Az egyik az APAC elvek szerint működő Humaitá, a másik pedig az állami Bragança. Eredményei szerint a vizsgált időszakban a Humaitá fogvatartottainak visszaesési aránya 12% volt, ezzel szemben az állami börtönben ugyanez már 38%-ot mutatott, annak ellenére is, hogy a Humaitá fogvatartottai súlyosabb bűncselekmények miatt és hosszabb időn keresztül voltak börtönben.¹²³ Nancy G. *La Vigne* vezetésével Florida államban végzett kutatások a vallási alapú reszocializáció eredményeit vizsgálta. A visszaesések számaránya a 6, illetve 12 hónapos vizsgálati időszakban sem a nők, sem a férfiak esetében nem volt szignifikáns különbség ahhoz a kontrollcsoporthoz képest, akik nem vettek részt a vallási alapú reszocializációban. A legnagyobb mért különbség a 6 hónapos időszak alatt tapasztalható 2,1% volt. Ennyivel kevesebb visszaeső került ki a vallási reszocializációban részt vett csoport tagjai közül a kontrollcsoporthoz képest.¹²⁴

Gerry Rose 1996-1997 közötti időszakban vizsgálta Angliában és Walesben működő Kainos Community visszaesési arányait. Két eltérő statisztikai módszert alkalmazva hasonlította össze a vallási reszocializációban részesülő, illetve az ilyen programban részt nem vevő személyek bűnisméltési arányát. Az első módszer során kontrollcsoporttal került összevetésre a vizsgált csoport, míg a másik esetben a vizsgált csoport jellemző adatai alapján elkészített bűnisméltési prognózissal került összehasonlításra a tényleges eredmény. Egyik módszer sem eredményezett a két csoport között szignifikáns különbségeket. Első esetben a vizsgált csoport bűnisméltési aránya 22,6%, míg a kontrollcsoport esetében ez az arány 25,9 % volt. A második esetben a tényleges eredménnyel összevetett prognózis az alkalmazott előrejelzési modellektől függően 24, illetve 26%-os visszaesési számot mutatott.¹²⁵ Marian Liebmann Kainos community-re vonatkozó 2010-es adatai már kedvesőbb képet festenek. E szerint két év elteltével a visszaesés 35%-os arányt mutatott, a 68%-os nemzeti átlaggal szemben, és a visszaesők közül is csak 13% került ismét börtönbe.¹²⁶ Tom Ellis vezetésével 2012-2016 közötti időszakban vizsgálták Kainos commu-

---

¹²³ JOHNSON 2002, 6-11.

¹²⁴ LA VIGNE – BRAZZE – SMALL 2007.

¹²⁵ ROSE 2001.

¹²⁶ LIEBMANN 2011.

nity – Challenge to change program hatékonyságát. Ennek eredménye azt mutatta, hogy a büntetés-végrehajtás rendje elleni cselekmények és a visszaesés aránya jelentősen csökkent. Ennek eredményeként megállapításra került, hogy egy év elteltével a visszaesők aránya 18,5% volt, szemben a kontrollcsoport 23,5%-os visszaesési arányával. A mérési időszakban a nemzeti visszaesési arány 26% volt.¹²⁷ Simon Feasey és Patrick Williams 2009-ben Sycamore Tree program eredményeit mérték mintegy 5700 fő fogvatartotti mintán. Öt attitűdöt vizsgáltak, melyek változásai jelezték a program eredményeit:

1. Általános attitűd, amely azt jelzi, hogy az alany mennyire tartja kívánatosnak a visszaesővé válást. Minél alacsonyabb az érték, annál inkább elhatárolódik az elkövető a visszaeséstől.
2. Jövőbeni bűnelkövetés prognózisát mérő attitűd. Az alacsony értékek jelentenek előrelépést, hiszen kisebb visszaesővé válást prognosztizálnak.
3. Az áldozatok felé való attitűd mérése feltételezi, hogy az elkövetők elfogadják azt, hogy sérelmet okoztak. Az alacsony értékek azt jelzik, hogy az elkövető felismeri saját magatartásának az áldozatra gyakorolt hatását.
4. Annak értékelése, hogy megéri-e bűnelkövetővé válni. Az alacsony értékek azt mutatják, hogy az elítélt szerint nem éri meg elkövetővé válni, mert több a hátránya, mint ami nyereséggel kecsegtet.
5. Az elkövető jelenlegi problémáinak észlelése. Minél magasabb ez az érték, annál nagyobb az azonosított problémák súlyossága. Ugyanakkor a magasabb szám az elkövető nagyobb probléma meghatározási készségére is utalhat. A Brit kutatók a méréseket a Sycamore Tree program előtt és után egyaránt elvégezték. Méréseik szerint mind az öt attitűdben szignifikáns különbségek mutathatóak ki, ami egyértelműen változást jelent az elítélt attitűdjeiben.¹²⁸ Alexander Volokh a szakirodalmi adatok széleskörű elemzése révén árnyalt megállapításra jut. A vallási részlegek eredményeinek okait vizsgálva meglehetősen szkeptikus. Azt hangsúlyozza, hogy az itt elért alacsony visszaesési ráta szoros összefüggést mutat az önkéntességgel. Csak azok vesznek részt a vallási nevelési programokban, akikben egyébként is komolyan megvan a bűnözői életút elhagyásának szándéka. Így a visszaesés hiánya leginkább az egyént egyébként is jellemző választáson múlik, nem pedig a vallásos nevelés eredménye.¹²⁹ E megállapítás – elfogadva, hogy bármilyen reintegrációs programon való önkéntes részvétel dicséretes törekvésnek számít – nem veszi figyelembe, hogy számtalan más önkéntes program is kínálkozik a fogvatartottaknak, amelyek nem vezetnek hasonlóan kimagasló eredményre. Másfelől egy programban való részvétel önmagában véve még nem sokat jelent, hiszen közel sem biztos, hogy a fogvatartott azonosul is a program elveivel.

Angliában és Walesben végzett kutatások alapján Jonathan Burnside négy csoportba osztja azokat a fogvatartottakat, akiket vallási részlegen helyeznek el. Az elsőbe azok tartoznak, akik komolyan elhatározták, hogy változtatni akarnak eddigi életükön és ennek forrását a vallásban találták meg. A második csoportba azok tartoznak, akik könnyíteni akarnak a benti életükön és úgy gondolják, hogy a vallási részlegekben elviselhetőbb az élet. Sokan közülük még akkor is marad-

¹²⁷ ELLIS – ELLIS – LEWIS, Chris 2016.

¹²⁸ FEASEY – WILLIAMS 2009.

¹²⁹ VOLOKH 2011.

nak, ha közben rájönnek, hogy ez mégsem az ő útjuk. A harmadik csoportba azok tartoznak, akik ténylegesen vallásosak és hitüket a börtön falai között is szeretnék megélni. Végül megtalálhatóak itt azok, akik nem önként kerültek ebbe a részlegbe, hanem egyszerűen ide tették őket. Ennek okai között lehet az ágyhiány, vagy akár a fogvatartott sebezhetősége. A részleg valói vonzerejét a szerző abban látja, hogy itt anélkül érdeklődhet valaki a vallás iránt, vagy folytathat hívó életet, hogy a több fogvatartott részéről emiatt megbélyegzés érne.¹³⁰ Társaival közösen folytatott kutatásaiban Burnside később arra kereste a választ, hogy mennyire válnak vallásossá a vallási részleg lakói. Erre a célra kifejlesztett kérdőívvel végrehajtott vizsgálata arra világítanak rá, hogy a vallásossá válás szempontjából sokkal kisebb relevanciája van az egyén bekerüléskori vallásos tudatának, mint annak az időtartamnak, amit a vallási nevelésben eltölt.¹³¹

Nemzetközi szakirodalmi adatok arra mutatnak rá, hogy a vallási nevelés hossza és intenzitása meghatározó jelentőséggel bír az elérni kívánt eredményre. A projektszerű, illetve alkalmi programok nem kecsegtetnek hasonló eredményekkel.

5.2 A MÉRÉS ELMÉLETI ALAPJAI

Kitűzött kutatási célom szerint azt vizsgálom, hogy a vallási nevelésben résztvevő fogvatartottak értékrendjében bekövetkezik-e valamiféle változás azokhoz képest, akik nem vesznek részt ilyen nevelésben. Ehhez nélkülözhetetlen néhány további elméleti alapvetés tisztázása.

5.2.1 Az értékek fogalmáról

Az értékek fogalmával és természetével kapcsolatos releváns szakirodalom teljeskörű feldolgozása és bemutatása meghaladja e munka célkitűzéseit és terjedelmi korlátait. Ezért csak a választott téma szempontjából célhoz kötött elméleti alapokat vázolólok. Az értékek felfogásának két különböző módja ismeretes a tudományos elméletekben. Az egyik szerint értéknek tekinthető a választott vagy elutasított tárgy, illetve állapot, a másik szemlélet szerint pedig az érték maga az elv, amely alapján a tárgyak, személyek, jelenségek között választunk. Némiképp leegyszerűsítve az értékek értelmezésének két alapvető módja van: az egyik azt mondja, hogy az egyén bír valamely értéket (szubjektív megközelítés), a másik pedig azt állítja, hogy valamely dolog valamilyen értékkel bír (objektív megközelítés).¹³² Váriné Szilágyi Ibolya álláspontja szerint „Az értékek – mint elvont kognitív struktúrákban rögzülő, általános motívumosztályok – jelölik ki dolgok, események, helyzetek egész osztályainak fontosságát, s ezek ruházzák fel a mindenkori helyzet történéseit és szereplőit jelentőséggel (valenciával), vagy fosztják meg ezeket a lehetséges jelentőségtől. Ennyiben valóban részt vesznek a létezőként tudatosított társadalmi valóság sajátos konstruálásában.”¹³³

¹³⁰ BURNSIDE 2008.

¹³¹ ADLER 2008.

¹³² PACSUTA 2008.

¹³³ VÁRINÉ 1987, 69-70.

Az értékek fogalmi meghatározásának plurális irányvonalát képviselő Ádám Antal szerint érték az, amit az értékelő alany annak tart. Lényegét tekintve az ember értékelő tevékenységének eredménye. Keletkezésük arra a küzdelemre vezethető vissza, amelyet az ember vív a természettel, vagy a többi emberrel. Ennek a küzdelemnek a során értékke az válik, amit az értékelő ember értékesnek tart. E meghatározás szerint az érték az egyéntől függ. Ennek megfelelően ahány ember, annyiféle érték létezik.¹³⁴

Egy másik – univerzálisabb – megközelítésben az értékek sajátos eszmei objektívációk, amelyekben a dolgoknak az emberi létben betöltött szerepére és jelentőségére vonatkozó emberi tapasztalatok és ismeretek, vágyak és érzelmek sűrűsödtek bele valamiféle közmegegyezés eredményeként, közös tudás kikristályosodásaként. Az értékek egyik sajátos vonása, hogy az életfeltételek és- lehetőségek érzelmi-értelmi feldolgozásának különbözősége következtében jobban függenek az adott társadalom, kultúra domináns ideológiájától és általában az ideologikus mozzanatoktól. Ezért az értékek *társadalom-, illetve kultúrspecifikus* eszmei objektívációknak tekinthetők.¹³⁵ Ennek megfelelően meghatározhatóak a kultúrközösségeket jellemző értékrend elemei, és ezek egymáshoz való viszonya.

A nyolcvanas években kezdődő és napjainkban is folyó World Values Survey kutatások univerzálisabb értéktesztet alkalmaz. A kutatást vezető Inglehart és Welzel a materiális és posztmateriális, valamint a tradicionális és szekuláris tengelyek mentén vizsgálják az értékeket.¹³⁶ Ugyancsak az univerzalitás jellemzi a European Social Survey (ESS) kutatásokat, melyek a később bemutatásra kerülő Shalom Schwartz-féle kérdőívet használja.¹³⁷ Ez a teszt az emberi életnek nem a partikuláris területeit méri – mint a vallás, a politika, a munka stb – hanem egy olyan értékelési rendszer, amely több viselkedésre és attitűdre terjed ki az élet több területén. Ezeknek az irányoknak a mérésével az ESS képes hogy információt szolgáltatni az alapértékekről, amelyek relevánsak lehetnek bármilyen választott témához.

5.2.2 A börtönkultúra értékrendi sajátosságai

A vizsgált viszonyrendszerben a misszió által közvetíteni kívánt üzenetek és értékek befogadó közegét a vallásos közösségektől minden valószínűség szerint eltérő kulturális jellemzőkkel bíró börtöntársadalom jelenti. Meghatározott értékrendszerek egymásra gyakorolt hatásának tanulmányozása azt igényli, hogy megvizsgáljuk ezek kulturális sajátosságait. Ezért szakirodalmi adatok alapján legalább vázolni szükséges, hogy a börtönpopuláció milyen kulturális jellemzőkkel és értékrendszerrel bír. A pönológiai szakirodalomban elterjedt kifejezőmód szerint a börtönpopuláció egyfajta szubkultúrát képez, melynek alapjait a börtöntörvények teremtik meg. A szubkultúra elméletek közös nevezője, hogy a szubkultúrák egy meghatározott társadalmi problémára történő válaszadásként létrejövő csoportok, melyek saját norma- és értékrendszerrel bírnak. Ugyanakkor ez a csoport a társadalom részét képezi, nem pedig azon kívüli. A szociológia a szabad társadalomban létrejövő, attól önmagát megkülönböztető csoportként tekint a szubkultúrákra.¹³⁸ Az a kérdés tehető fel, hogy amennyiben a börtönök világa szubkultúráként értelmezhető, abban az esetben rendelkezik-e sajátos értékrenddel, és melyek ennek az értékrendnek a főbb jellemzői.

¹³⁴ ÁDÁM 2015, 163.

¹³⁵ VÁRINÉ 1987.

¹³⁶ INGLEHART – WENZEL, 2005.

¹³⁷ SCHWARTZ 2000.

¹³⁸ SCHWENDTNER 1976, 75–90.; COHEN 1969. 264–286. 273.; PICZIL 2002. 43–52.; KESZEG 2006.

A börtönök egyik jellemzője éppen a szabad társadalomtól való részbeni elszigeteltség. Ebben az elszigeteltségben sajátos szabályok mentén alakulnak ki az uralkodó értékrend jellemzői. A bekerült személy a prizonizáció folyamatában sajátítja el az elfogadott viselkedésmintákat. A prizonizáció fogalma a szocializációval rokon, azt eredményezi, hogy a fogvatartott életében a kinti világ helyett immár a börtön lesz a valóság.¹³⁹ Donald Clemmer eredeti meghatározása szerint a prizonizáció „(...) a fegyintézet társadalmi gyakorlatainak, erkölcsének, szokásainak és általános kultúrájának többé, vagy kevésbé történő az átvétele.”¹⁴⁰ E meghatározás részei a „társadalmi gyakorlatok”, az „erkölcs”, a „szokások”, valamint a „kultúra”. A társadalmi gyakorlatok a viselkedés helyes és elfogadott módját fejezik ki. Az erkölcs egyfajta értékítélet a rabok magatartására nézve. A társadalmi normák magatartás befolyásoló szerepét a rabtörvény, mint sajátos normarendszer veszi át. A szokások és az általános kultúra egyik jellemzője a totalitás, vagyis az, hogy egyfelől mindenkire hatással van, másfelől az egyénre a lehető legszélesebb hatást fejt ki. Ide tartoznak a bevett cselekvések, a viselkedés minták, a tradíció, a történelem, a társas gyakorlatok, a rabokra vonatkozó jogok és szabályok, az ideák, a rabok véleménye és attitűdje az otthonnal, családdal, oktatással, munkával, pihenéssel, kormányzattal, börtönrel, rendőrséggel, fegyőrökkel, bírókkal, illetve más rabokkal kapcsolatban. Clemmer meghatározza a prizonizáció szintjét befolyásoló tényezőket. Ezek között legerősebbnek a büntetés hosszát tartja. Ezen kívül megemlíti a személyiség stabilitását, a szabad világgal való kiegyensúlyozott kapcsolatok színvonalát, a börtönbeli csoportokba való integrálódás szintjét, a börtöntörvények és dogmák elfogadásának színvonalát, a zárkatársak személyiségét, az abnormális szexuális viselkedéshez és a szerencsejátékhoz való viszonyt.¹⁴¹ A prizonizáció magyarázatoként két elterjedt modell szolgál. Az egyiket „deprivációs modellként” szokás meghatározni. E szerint a börtönkörülmények frusztrációs hatásai eredményezik a fogvatartottakra jellemző értékrendszer kialakulását. A börtöntársadalom szerveződése a társadalom megvetésével való szembenézés eredményeként jön létre, és fő funkciója, hogy megvédje tagjait a társadalom elutasításától.¹⁴² Különböző frusztrációs élmények generálják a csoportszerveződés. Ezek közé tartozik meghatározott értékektől, úgy mint a javaktól és szolgáltatásoktól, a heteroszexuális kapcsolatok lehetőségétől, az autonómiától, valamint a biztonságtól való megfosztottság. A prizonizáció okaira és folyamatára magyarázatként szolgáló másik elmélet az „importációs” modell. Ennek kiindulópontja, hogy a börtönbe kerülők többsége már rendelkezik bizonyos szintű kriminalitással. Ez pedig feltételez egy már meglévő kriminális értékrendet. Ennek a pontos elemeit és a különböző elemek egymáshoz viszonyított súlyát nem ismerjük. A fogvatartottak a külvilágban létező deviáns értékrendszerüket a börtönben tovább alkalmazzák a benti viszonyokhoz igazodva. Az elmélet képviselői szerint a börtöntársadalom nem képez homogén közeget, hanem alapvetően három fogvatartotti típust foglal magában. Ezek egyike a „tolvajok”, akik már eleve antiszociális viselkedésmintával rendelkeznek és ezt adaptálják a börtönviszonyok közé. Ez a viselkedésminta az őket körülvevő társadalmi közeg, így a család, a barátok és más társadalmi kapcsolatok hatására alakul ki. Egyik közös jellemzőjük a hátrányos szociális helyzet és az ezzel járó iskolázatlanság, a másik pedig, hogy bűncselekményt követtek el. A fogvatartottak másik csoportja a „rabok”, akiket a börtönélet termel ki. Végül pedig

¹³⁹ FLIEGAUF 2013, 33.

¹⁴⁰ CLEMMER 1965, 299.

¹⁴¹ CLEMMER Uo. 301-302

¹⁴² MCCORKLE – KORN : 1955, 88–98.

jól elkülöníthető az „első büntényesek” csoportja, akik inkább az adminisztráció értékrendszerével azonosulnak.¹⁴³ A megfigyelések alapján az feltételezhető, hogy a börtönlét inkább növeli az egyén már meglévő kriminalitását.¹⁴⁴ A későbbi pönológiai munkák kritizálják Clemmert, mert úgy vélik, hogy az általa meghatározott prizonizációs okok némelyike inkább indikátora, nem pedig kiváltó oka börtönben zajló szocializációs folyamatoknak.¹⁴⁵ Az mindenestre megállapítható, hogy a prizonizációs folyamat kétségtelenül a reintegráció ellen hat.

Elismerve a „rabtársadalom” kulturális inhomogenitását szükséges a szakirodalmi adatok alapján vázolni a prizonizációs folyamatok által meghatározott börtönpopulációt jellemző értékrendszert. Az amerikai klasszikusok között elsőként Charles Wellford igyekezett lemodellezni, hogy a rabtörvényre mint érték- és normarendszerre milyen tényezők hatnak. Elméletében külső és belső tényezőket különböztetett meg egymástól. A külső tényezők közé sorolta az általános kulturális elemeket és a kriminális szubkultúra elemeit. A belső tényezők közé a totális intézeti, illetve a börtönkulturális elemeket helyezte.¹⁴⁶ A totális intézetek elmélete nem maradt kritika nélkül. Bírálói szerint a börtönökben soha meg nem szűnő tiltott tárgyak és tiltott cselekmények jelenléte arra utal, hogy korántsem beszélhetünk totális intézetekről.¹⁴⁷ Az egyik legmeghatározóbb érték az elítéltek közötti lojalitás a külvilágot megtestesítő őrökkel szemben. Ugyanígy érték az őrök manipulálása, kihasználása¹⁴⁸ Lloyd E. Ohlin szerint a fogvatartottak érték- és normarendszere a szabad életük időszakára vezethető vissza. A legtöbb korábban általuk követett érték megjelenik börtönéletükben is. Ezek között előkelő helyet tölt be a fizikai erőszak, az erő, a kihasználáson alapuló szexuális kapcsolat, valamint a pénz és vagyon szeretete, tisztelete. További értéként lehet említeni a csoporthűséget és szolidaritást, valamint az agresszív és kizsákmányoló kapcsolatot a civil társadalommal szemben. Ohlin azt állítja, hogy ez a kriminális értékrendszer adaptálódik a börtönbeli viszonyok közé. A kriminális értékrendszerben fontos szerepet tölt be a gazdagság és a siker, illetve azok a képességek, amelyek ezek megszerzéséhez vezetnek.¹⁴⁹ A külső kapcsolatok erőssége és a börtönön belüli értékrend közötti összefüggést vizsgálva értékes megállapítást tesz Papp Gábor. Empirikus kutatásai alapján a nemzetközi trenddel ellentétben arra a megállapításra jut, hogy minél intenzívebbek a fogvatartott külső kapcsolatai, annál kevésbé képvisel a börtön elvárásaihoz igazodó konform értékeket.¹⁵⁰ Fiáth Titanilla megállapításai szerint a börtönnépességet egyszerre jellemzi az autonómiára törekvés és az azonosulás törekvése. Míg előbbi a börtön uniformizmusa ellen igyekszik hatni, addig az utóbbi a csoporttudatot erősíti. Álláspontja szerint hangsúlyosan jelen van továbbá a hatalom, az erő, az érdekérvényesítés, és az önkontroll értéke.¹⁵¹ Az erő és az érdekérvényesítés szoros összefüggést mutat a hatalommal, hiszen ezek önálló értéként is és a hatalom megszerzésének, érvényesítésének feltételeként is értelmezhetőek. Az önkontroll és az

¹⁴³ IRWIN – CRESSEY 1962.

¹⁴⁴ CLEMMER, Donald: 1950m 319.

¹⁴⁵ WHEELER, 1961.

¹⁴⁶ WELLFORD 1967.

¹⁴⁷ FLIEGAUF 2013m 33-35.

¹⁴⁸ CLEMMER 1965m 152.

¹⁴⁹ OHLIN, 1956.

¹⁵⁰ PAPP 2012.

¹⁵¹ FIÁTH 2011, 76.

autonómia szintén értelmezhető egyazon értéktengely mentén, minthogy mindkettő az individuumhoz, annak kifejezéséhez, megéléséhez és másoktól való függetlenségének kifejezésére szolgál. Ugyancsak Fiáth jellemző értéként határozza meg a hipermaszkulinitást, amely dominanciát, fizikai- és akaraterőt, függetlenséget, heteroszexualitást, versengést fejez ki.¹⁵² Mutatkozik némi átfedés a felsorolt értékek között, ezek pontos tartalmát és határait a szerző nem fejt ki, ennek ellenére kirajzolódnak azok a pontok, amelyek a később bemutatásra kerülő értékeszt értékeivel megfeleltethetőek. Fliegauf Gergely emellett nevesíti a kockázatkeresést, mint karakteres értéket és példaként hozza fel a kábítószer használatot. A példában ott jelenik meg a kockázatkeresés, hogy a börtönökben nem csak a kábítószeresek, hanem a használatukhoz szükséges eszközök is tiltottak, ezért a fogvatartott a szerhasználat érdekében több kockázatot vállal mint általában a szerhasználók. Lebukhat a szerrel, az eszközökkel, a szerhasználati ártalmakkal pedig semmiképp nem fordulhat orvoshoz, mert ő is a börtön része.¹⁵³

A szakirodalmi adatok alapján megállapítható, hogy a börtönnépesség rendelkezik saját kultúrával, norma- és értékrendszerrel, saját szimbolikával, amely nagyban eltér a többségi társadalomtól. Ennek kialakulása eltér a társadalomban meglévő szubkultúrák dinamikájától. Se nem beleszületéssel alakul ki, mint például valamely társadalmi réteg, vagy etnikai csoport esetében, se nem pedig egy, a társadalom többségi értékrendjét tudatosan elutasító közösségként formálódik a börtönnépesség. Meglehet, hogy a többségi társadalom által elfogadott és követett értékekkel szembeni többé-kevésbé tudatos szembeszegülés eredményeként alakul ki ez a közösség, hiszen olyan cselekmény miatt kerülnek be, amely sérti, vagy legalábbis veszélyezteti az állam által oltalmazott társadalmi értékrendszer valamely elemét. De ettől még a börtönkultúra sok szempontból eltér a börtönnépesség kinti életét jellemző kultúrájától és attól eltérő új értékrendszert alkot. Ez a közösség nem meghatározott értékek mentén szerveződik, hanem kényszerű módon. Ebben a helyzetben a börtönbeli értékek elfogadása az alkalmazkodás részét képezi. Ha az a kérdés, hogy a börtönkultúra szubkultúráként is értelmezhető-e akkor szükséges megvizsgálni, hogy a börtönközösség részét képezi-e a társadalomnak. Jogi megközelítésben adott válasz szerint egyértelműen igen, hiszen a közösség tagjai nem számkivetett, vagy jogfosztott emberek, hanem jogaikban korlátozottak. Ugyanakkor a fogvatartottak a társadalmi folyamatokban legfeljebb csak érintőlegesen vesznek részt. Mégis kimutatható néhány olyan pont, ahol kapcsolódnak a társadalmi folyamatokhoz. Ilyen a foglalkoztatásuk és az oktatásban való részvételük. A legerősebb társadalmi kötődést a család jelenti. A családi közösségek mellett kisebb társadalmi szervezetek jelentenek még kapcsolódási pontokat, ilyenek a civil szervezetek és az egyházi közösségek. Mindezek alapján kellően tágra értelmezve a szubkultúra fogalmát, a börtönnépesség is felfogható egy ilyen csoportnak. A börtönszubkultúrát nem lehet homogén kultúráként értelmezni, mert a falakon belül is többféle értékrenddel találkozni, melyek létére a szakirodalom több magyarázattal is szolgál.

¹⁵² FIÁTH 2013, 63.

¹⁵³ FLIEGAUF 2013, 40.

5.2.3 A börtönmissziók által közvetített keresztény értékek főbb jellemzői

A börtönmisszióban résztvevő egyházi szervezetek szerepe ebben a viszonyrendszerben az, hogy a vallásos értékrendszert közvetítse a börtön szubkulturális viszonyai közé. Hogy ez a kultúra merőben eltérő, mint ami a börtönökben tapasztalható, az nem kérdéses. Az empirikus kutatás szempontjából lényeges vázolni ezeket az eltéréseket.

Valamennyi világvallásra igaz, hogy a tanításainak hatásai messze túlnyúlnak a spiritualitás határain és kiterjednek nagyon is evilági területekre. A vallási értékek alapjaiban határozzák meg annak a társadalomnak az uralkodó értékeit, erkölcsi rendszerét, szokásait, sőt a jogrendszerét is, amelyben az adott vallás a történelem egy hosszabb időszakában uralkodó világnézetként volt jelen. Az európai és így a hazai értékek rendszerében jól kimutathatóak azok az erkölcsi normák, és más társadalmi értékek, amelyek a keresztény szellemiségben, illetve keresztény értékekben gyökereznek. Az értékek vizsgálatakor meg kell különböztetnünk egymástól a spirituális értékeket azok társadalmi kifejeződéseitől. A spirituális érték az Isten és ember kapcsolatában meghatározóak. A vallás követői számára ezek a spirituális értékek leképeződnek a társadalmi életben is, hiszen ezeknek az értékeknek a mentén bizonyos magatartásformák követését kötelezőnek, helyesnek, előnyösnek, más magatartásokat pedig tiltottnak, károsnak, vagy éppen veszélyesnek ítélik meg. Az értékeknek a társadalmi többség általi hosszabb időn keresztül való követése kialakítja az adott társadalomra jellemző erkölcsi és értékrendszert. Az európai életben a leghosszabb ideje ható szellemi áramlat a kereszténység. Így természetes, hogy a keresztény értékek megjelennek a társadalmi életben és befolyásolják az egyének egymáshoz, a társadalomhoz, és a világ jelenségeihez való viszonyát. Ugyanakkor el kell fogadni, hogy a felvilágosodással megszűnt a kereszténységnek a társadalmi értékek világában betöltött egyeduralgó szerepe. Azóta pedig számtalan eszmei áramlat gazdagítja, színezi az európai és a hazai társadalom érték, és erkölcsi rendszerét.

Az értékrendszer szempontjából a társadalmak közel sem tekinthetők homogén közösségnek. Kimutatható, hogy meghatározott értékek, illetve ezek egymással való viszonya révén kirajzolódó értékrendszer jobban, vagy éppen kevésbé jellemző egy-egy csoportra, vagy nagyobb közösségre. Ilyen közösségként értelmezhetőek a keresztény vallás követői. Röviden igyekszem vázolni azokat az alapvető értékeket, amelyek a keresztény közösségeket jellemzik. Ezek között az értékek között léteznek olyanok, amelyek nem csak a keresztény közösségeket jellemzik, hanem általános európai értékké lettek, melyeket általában véve mindenki elfogad. Figyelmemet elsősorban azokra az értékekre fókuszálom, amelyek a társadalmi élet különböző területeire vonatkoznak. Azok életében, akiknek az Isten létező valóságot jelent, erősebben kell hatnia a kereszténység által kialakított, vagy közvetített értékeknek.

Fontos megjegyezni, hogy nem valamely felekezet értékeit igyekszem vázolni, hanem azokat a közös értékeket, amelyek felekezeti hovatartozástól függetlenül jellemzőek a keresztény társadalomszemléletre. Nem törekedhetek a teljességre, mert majdnem minden értékre igaz, hogy ha tovább bontjuk őket, akkor újabb és újabb értékek tárulnak fel. Ezzel szemben az én lehetőségeim végesek. Sőt, csak azokra az értékekre fordítok valamelyest figyelmet, amelyekről úgy ítélem, hogy a választott téma szempontjából relevanciával bírnak.

Minden demokratikus értékrend alappillére az *emberi méltóság*. Nem lehet állítani, hogy keresztény „találmány” lenne, mert meghatározott elemei az antikvitás értékei között is megtalálhatóak. A kereszténység mégis új

tartalommal töltötte meg ezt az értéket, melynek alap gondolata immár az ember istenképűsége (imago Dei).¹⁵⁴ Ez pedig abból ered, hogy Isten az embert a saját képmására teremtette. Sőt Isten az embert azért teremtette, hogy uralkodjon a teremtett világon. Mivel pedig Isten minden embert a saját képére teremtett, ezért ennek a méltóságnak a révén Isten előtt *minden ember egyenlő*. Később ebből a felfogásból fejlődik ki a modern emberi méltóság eszméje, melynek részét képezi az önrendelkezés joga, az jogegyenlőség, és számos olyan érték, amelyek nélkül a mai demokratikus jogrendszerek elképzelhetetlenek lennének. A felvilágosodás eszméi tovább formálták az emberi méltóság és az egyenlőség jelentését, de a kereszténységből származó tartalmi elemek nem kétségesek.¹⁵⁵

A *másik ember szeretete* kétségtelenül keresztény érték. Legalábbis, abban az értelemben, ahogyan az európai értékrendszerben megjelenik. A másik ember szeretete magában hordozza a másik ember tiszteletét, a másikkal való törődést, a másik érdekeinek figyelembe vételét. Ez az érték tilalmazza a másik ember kizsákmányolását. A felebaráti szeretet szorosan összefügg az istenképűséggel. Általa az értékelő egyén a másik emberben már nem csak egy „másikat” lát, hanem felismeri benne Isten képmását. Lényegében ez az az érzés, amely képes lehet a másik emberrel való közösség megteremtésére.¹⁵⁶ Minthogy Jézus parancsa szerint követőinek úgy kell szeretniük felebarátaikat mint magukat, ebben a parancsolatban benne van a másik emberrel való törődés és gondoskodás. De ez nem valamiféle kötelező „jó cselekedet”, hanem annak az isteni szeretetnek a továbbadása, amelyet minden keresztény megtapasztal.

A *karitás* kifejezetten keresztényi érték, minthogy a nyomorultak, elesettek támogatása korábban egyáltalán nem számított értéknek.¹⁵⁷ A keresztény ember érzi a kegyelem súlyát, azt, hogy ő maga érdemtelenül részesül benne. Ezért igyekszik mások felé is ezt a kegyelmet gyakorolni. Ebből fakad az az elvárás, hogy az ember ne csak azokat szeresse, akik őt szeretik, ne csak annak adjon, akitől kap. A másik ember szeretete vezethet el a szolidaritáshoz és azokhoz a szociális elvekhez, amelyek jellemzik az európai értékrendszert.

A *kegyelem* közismert uralkodói erény. A kereszténység számára a bűnök jogos büntetésének elengedése központi értéket jelent. A kiindulópontot az jelenti, hogy minden ember bűnös, melynél fogva büntetést, sőt teológiai értelemben halált, vagyis kárhazatot érdemel. Ebből az állapotból menti meg Isten az embert Jézusban elvégzett váltságmunkájával. Ezt az áldozatot az ember egyáltalán nem kiérdemelte, hanem ez az Isten kegyelme. A kegyelem nem csak bűn következményeitől való szabadulás, hanem mindaz a törődés, amit Isten az ember felé gyakorol.¹⁵⁸ A kegyelemből fakad, hogy ha valakit megbántanak, de az okozó azt megbánja, a sérelmet szenvedett köteles megbocsátani. Meglehetősen beszédes, hogy a büntetőjog a bűnök jogos büntetésének elengedésére is ugyanazt a „kegyelem” kifejezést használja, mint a Szentírás.

A kereszténység *univerzalizmusra* törekszik. Jézus a tanítványainak azt a parancsot adta, hogy menjenek és tanítsanak minden nemzetet. Ha az apostolok nem ismerik fel, hogy Isten népének meghatározása nem nemzetiségi kérdés, megmaradtak volna Zsidó szektának. Ehelyett az egyház egyetemes, univerzális küldetést kapott. Ennek

¹⁵⁴ BOLBERITZ 2004, 6-7.

¹⁵⁵ REZSŐHÁZY é. n.

¹⁵⁶ XVI. BENEDEK pápa Deus Caritas Est kezdetű enciklikája.

¹⁵⁷ BOLBERITZ 2004, 11-12.

¹⁵⁸ SEBESTYÉN 2000, 78.

megfelelően kereszténység nagy családja nemzetállamoktól és határoktól függetlenül összetartozik. „A keresztény erkölcs egyetemes érvényű. Követelményei mindenki számára mindenütt ugyanazok. A körülmények persze finomítják ezt a tételt, de nem változtatják meg.”¹⁵⁹ A *közjó* szinte valamennyi keresztény egyház társadalmi tanításainak egyik központi eleme. A *közjó* definícióját először XXIII. János pápa határozta meg.¹⁶⁰ E szerint, és a későbbi fejlődés eredményeként a *közjó* a társadalmi javakból történő részesedést jelenteti, másfelől pedig magában hordozza a társadalom működésének alapjait jelentő belső békét is, mint a javak megteremtésének feltételét. A protestáns egyházak sem nélkülözik a *közjó* fogalmának használatát. Sőt Luther és Kálvin szerint ennek biztosítása az állam legfőbb célja. A II. Vatikáni Zsinat „Gaudium et Spes” kezdetű enciklikája szerint „a *közjó* Napjainkban egyre egyetemesebbé válik, és az egész emberi nemet érintő jogokat és köteleességeket foglal magában. Minden csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjával is.”¹⁶¹ A *közjó* érdekében tehát törekedni kell azoknak a társadalmi feltételeknek az összességére, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben elérjék tökéletességüket. Ebben a meghatározásban kirajzolódik a *közjó* és az univerzalizmus közötti összefüggés.

Az *igazságosság* eszméje kiterjed az egyének egymás közötti, az egyének és a társadalmi szerveződések közötti viszonyra, valamint a jogi igazságosságra. Az egyének egymás közötti viszonyában az igazságosság a másik félnek falo károkozás tilalmát, illetve az ennek ellenére okozott kár jóvátételének kötelezettségét fogalmazza meg. Az egyén és közösség viszonyában az igazságosság a közösséggel szemben az elosztó igazságosságot fogalmazza meg, az egyén részéről pedig ennek elfogadását. A jogi igazságosság követelménye szerint a jogalkotás és a jogalkalmazás rendeltetése a *közjó* biztosítása.¹⁶²

A fogvatartottak és a kereszténység jellemző értékeinek rövid és vázlatos bemutatása alapján úgy vélem, megfogalmazható az a hipotézis, hogy a Schwartz-féle értékostályok közül az alábbi megfelelőségek tapasztalhatóak: A börtönök lakóinak értékrendjében az individualista, illetve a nyitottság értékmezőbe tartozó értékek lesznek igazán hangsúlyosak. Ezzel szemben a konzervizmus erősen és részben az idealizmus háttérbe fog szorulni. A keresztény közösségek értékrendjét hipotézisem szerint az idealizmus és a konzervizmus értékek hangsúlyos szerepe fogja jellemezni, melyekkel szemben az individualizmus mindenkép és részben a nyitottság háttérbe fog szorulni. Ha e két közösség értékrendjét egy skála két végpontjaként értelmezzük, mint egymással erősen szembenálló értékrendszereket, akkor a kutatási kérdés úgy fogalmazható meg, hogy ezen a skálán hova fog esni a vallási nevelésben résztvevő csoport értékrendje, melyik csoport értékrendjéhez fognak közelebb kerülni?

¹⁵⁹ REZSŐHÁZY é. n.

¹⁶⁰ XXIII. JÁNOS pápa „Mater et Magistra” kezdetű enciklikája.

¹⁶¹ II. Vatikáni Zsinat Gaudium et Spes kezdetű enciklikája I. rész 2. fejezet 26. pont.

¹⁶² HÖFFNER, 2002.

5.2.4 Az értékek és a cselekvések kapcsolata

Kutatás módszertanilag az egyik legfontosabb kérdés az, hogy az egyén értékrendje mennyire befolyásolja a mindennapi élet cselekvéseit. Másként megfogalmazva az egyén döntési helyzetekben a cselekvési alternatívák közül értékválasztás, vagy más meghatározó szempont mentén hoz döntést. Inglehart és Wenzel szerint az emberek alapvető értékei és hitei változásban vannak, ilyen módon pedig befolyásolják politikai, szexuális, gazdasági és vallási viselkedésüket.¹⁶³ Váriné a kérdést a tudatosság oldaláról közelíti meg. E szerint a *tudatosság* több értelmezési lehetősége is felmerül az értékekkel összefüggésben: egyfelől úgy, mint az egyén számára objektíve adott, közvetített társadalmi értékek ismerete, másfelől mint saját spontán értékvonásának és az ezzel ellentétes hatású értékeknek a tudatosulása, harmadrészt mint a saját identitás vagy a csoportidentitás élményét adó tudatos érték-választás mozzanata. Végül pedig a tudatosság megnyilvánulása a személyes értékek tudatos képviselése, vállalása, kivált konfliktusszituációkban.¹⁶⁴ A társadalom által képviselt értékek tudata – számos ideológiai és csoportosítás révén normatív igényével fogalmazódik meg. Ez az érték tudat azonban sohasem egyedülként ható tényező. Az érték tudati elemeket minden felnővekvő nemzedék egybeveti saját létének és környezetének a tapasztalataival, saját vágyaival, érdekeivel és szükségleteivel. Így az érték orientációban az *érték tudat* és az *érték tapasztalat* tényezők egyaránt közrehatást gyakorol. Pszichológiai szempontból az értékek általános motívumosztályok, amelyek a "kell", a "legyen" normatív minőségével és kívánatosságával rendelkeznek. Ebből eredően elvileg standardként szolgálnak a gondolat és cselekvés irányításához, helyzetek, eszközök és célok megítéléséhez. Az értékek jelölik ki az események, helyzetek történéseit és szereplőit, ruházzák fel ezeket azt jelentőséggel. Ezért is tekinthetőek az érték képzetek a gyakorlati étellel és tevékenységgel kapcsolatos jelentésszerveződésnek.¹⁶⁵ Max Weber tipológiája szerint a cselekvések négy típusát lehet megkülönböztetni:

1. Értékracionális;
2. Célracionális;
3. Érzelmi/Indulati;
4. Tradicionális.¹⁶⁶

¹⁶³ INGLEHART – WENZEL, 2005.

¹⁶⁴ VÁRINÉ 1987.

¹⁶⁵ VÁRINÉ 1987.

¹⁶⁶ WEBER 1987. Megjegyzendő, hogy a tradíció fogalom tartalma alatt Weber leginkább rutinszerű, berögzült cselekvéseket érti, nem pedig a „hagyományon” alapuló magatartás formákat. A célracionális cselekvést az határozza meg, hogy a cselekvő milyen viselkedést vár a külvilágtól, és mennyiben képes e várakozásokat mint feltételeket, vagy mint eszközöket felhasználni arra, hogy saját, racionálisan választott céljait sikeresen elérje. Az értékracionális cselekvést egy meghatározott magatartásnak – függetlenül annak sikerétől – a feltétlen etikai, esztétikai, vallási vagy bármilyen más önértékébe vetett tudatos hit határozza meg. Az érzelmi cselekményeket a cselekvő indulatai és érzelmei határozzák meg.

A cselekvőre jellemző tudatos mérlegelő tevékenység szempontjából meghatározható tengely egyik oldalán az értékracionális és a célracionális cselekvés áll, amelyekre a tudatos döntés jellemző, a másik oldalán pedig az indulati és a tradicionális cselekvések találhatók, attól függően, hogy a cselekvőt az érzelmei ragadják el, vagy automatikusan követi-e a mélyen rögzült mintákat.¹⁶⁷ Más felosztás szerint az értékracionális és az indulati cselekvések önértékel bíró cselekvési formák, tehát olyanok, amelyeknél önmagában a cselekvésben rejlik a cselekvés értelme. Ezzel szemben a célracionális és a tradicionális cselekvések esetében a cselekvéssel elért következmények biztosítják az értelmet¹⁶⁸ Ádám Antal az értékek és az emberi cselekvések összefüggéseit vizsgálva különbséget tesz az egyéni értékítélet és a személyes értékszemlélet, valamint a közösségi értékírányultság között. Az egyéni értékítéletet előre meg nem fontoltnak, véletlenszerűnek, esetlegesnek tartja. Ezzel szemben a személyes értékszemléletet megszilárdult, állandósult értékfelfogásként jellemzi, amely meghatározza az egyén szellemiségét és személyiségét is, ennél fogva pedig meghatározza az eseti értékítélet keretét és tartalmát is. A közösségi értékírányultságról azt tartja, hogy olyan mértékben hatja át a közösség egészét és tagjait, hogy irányt szab a megnyilvánulásainak. A közösség elvárja tagjaitól a közösségi értékek tiszteletben tartását és megköveteli azok követését.¹⁶⁹ Shalom Schwartz szerint az értékek alapvető jellemzőit tekintve viszonylagos konszenzus alakult ki az ötvenes évektől. Ezek a következők:

1. Az értékek „hitek”, tehát érzések. Például ha valakinek fontos a biztonság, akkor szorong, ha azt fenyegetve érzi, de boldog, amikor megélheti. Egyértelmű, hogy érzelmi töltetű fogalom.
2. Az értékek a kívánatos célokra utalnak.
3. Az értékek felülemelkednek a konkrét tevékenységeken és helyzeteken. Például a becsületesség és őszinteség egy érték lehet a munkában, a családban, a politikában, a sportban stb. Ez a jellemzője az értékeknek megkülönbözteti őket a szűkebb fogalmaktól, mint az erkölcs, a jog, vagy a morál, amelyek általában konkrét cselekvésre, vagy helyzetre vonatkoznak.
4. Az értékek standardként, vagy kritériumként szolgálnak. Az értékek a cselekvések, politikák, emberek, vagy események értékeléséhez, vagy szelekciójához vezetnek. Az emberek eldöntik, hogy ezek jók, vagy rosszak, indokoltak, vagy törvénytelenek, érdemes megközelíteni, avagy elkerülni őket aszerint, hogy aláássák-e az értékes értékeik, céljaik elérését.
5. Az értékek egymáshoz képest rangsorba állíthatók. A sorba rendezett értékészlet egy érték prioritási rendszert alkot. A kultúrát és az egyénet lehet karakterizálni az értékrendszer alapján. Meg lehet határozni, hogy adott értékek közül melyik a fontosabb, vagy kevésbé fontos a szereplők által hozott döntések útmutatójaként, vagy indokolásaként.
6. A releváns értékek halmazának relatív fontossága irányítja a cselekvést. Bármilyen hozzáállás vagy viselkedés tipikusan több értéket érint. Például az egyházhoz tartozás kifejezheti és előmozdítja a hagyomány, a megfelelőség, a biztonság és a jóindulat értékét a hedonizmus, az önigazgatás és a stimulációs értékek rovására. Következésképpen ez kompromisszum az egymással versengő értékek között, amelyek egyidejűleg jelen vannak abban az attitűdben vagy viselkedésben, amelyeket irányítják.

¹⁶⁷ WEBER Uo,

¹⁶⁸ BERTALAN 2001.

¹⁶⁹ ÁDÁM 2015.

Minden érték hozzájárul a cselekvéshez annak függvényében, amennyire releváns a cselekvés – és ennek következtében annak aktiválódásának valószínűsége szempontjából –, valamint amennyire fontos a cselekvő számára.¹⁷⁰

Mindezek alapján néhány lényeges következtetés megfogalmazható. Az egyén, a közösség és az értékek közötti összefüggések oly sokfélék lehetnek, hogy csak a kutatási téma szempontjából lényeges következtetések megfogalmazására szorítkozom.

- a) Bármely meggyőződés elfogadása és követése, egyben értékválasztást is jelent. A legtöbb – így a vallási – meggyőződés arra törekszik, hogy értelmezze a világ jelenségeit és meghatározza a hozzájuk való viszonyulás alapjait. Ezt a megállapítást nem befolyásolja, hogy némely meggyőződés a világ jelenségeinek lehető legtágabb körét univerzalizálásban szemléli, míg más meggyőzések megmaradnak a partikularitás szintjén. El kell fogadni, hogy meggyőződést az egyén nem olyan módon választ, hogy tudatosan mérlegelve kiválasztja a számára legelőnyösebbet, legvonzóbbat, hanem sokkal inkább úgy, hogy felismeri valamely meggyőződés igazságtartalmát és felismerése alapján azonosul vele. A meggyőzések, a világ általuk értelmezett jelenségeit értékítéletben is részesítik azzal, hogy hasznosnak, károsnak, avagy veszélyesnek ítélik azt. Ezáltal valamennyi meggyőződés sajátos értékészlettel bír.
- b) Az értékválasztás meghatározza, vagy legalábbis befolyásolja az egyénnek a világ jelenségeihez való viszonyát. Ezen keresztül pedig hasonló befolyással bír az egyén megnyilvánulásaira, cselekvéseire. Lényegében az egyén tudatos cselekvéseiben az érték szemlélete tükröződik vissza. Legalábbis annak sarkalatos elemei.¹⁷¹ Ez utóbbi megállapítás csak korlátozottan érvényes. Az egyéni érdekek olykor felülírhatják az egyéni értékeket. Ilyen lehet a veszélyhelyzet, amikor a létfenntartás és a biztonság lőtérbe kerül. De egy nem túl stabil értékrendre erős kihívást jelenthet az ezzel ellentétes, de igen nagy haszonnal kecsegtető cselekmény.
- c) Az egyén értékrendszerében nem bír minden érték egyforma súllyal. Döntéshelyzetekben, kivált pedig a konfliktusos helyzetekben az értékrendszer meghatározó elemei bírnak befolyással.

5.2.5 A vizsgált értékek jellemzői

Schwartz a szakirodalom alapján úgy határozza meg az értékeket, mint kívánatos, szituációkon átívelő célokat, amelyek vezérelvként határozzák meg az emberek életét. Az értékek közötti alapvető különbségek azok a motivációs célok, amelyeket kifejeznek. Annak érdekében, hogy az egyének összehangolják másokkal a saját céljaik elérését, a csoportok és az egyének ezt a követelményt kognitív módon képviselik, mint olyan konkrét értékeket, amelyeket kommunikálnak. Az emberi lét három alapvető feltételéből (az ember mint biológiai lény szükségletei, az ember mint társas lény szükségletei és a csoportok túlélési és jóléti igényei) hozott létre tíz értéket. A tíz alapvető érték megtalálható valamennyi kultúrában a világon, tehát valójában független a kultúráktól. Ez a tíz alapvető érték lefedi a korábbi értékelméletekben lévő kategóriákat, amelyek a kultúrákról, vallásról, vagy értékfilozófiákról szóltak. A konkrét listán szereplő minden értékelemet be lehet besorolni a különböző, kultúráktól motivációs szempontból különálló tíz alapérték egyikébe.

¹⁷⁰ SCHWARTZ 2000.

¹⁷¹ ÁDÁM Uo.

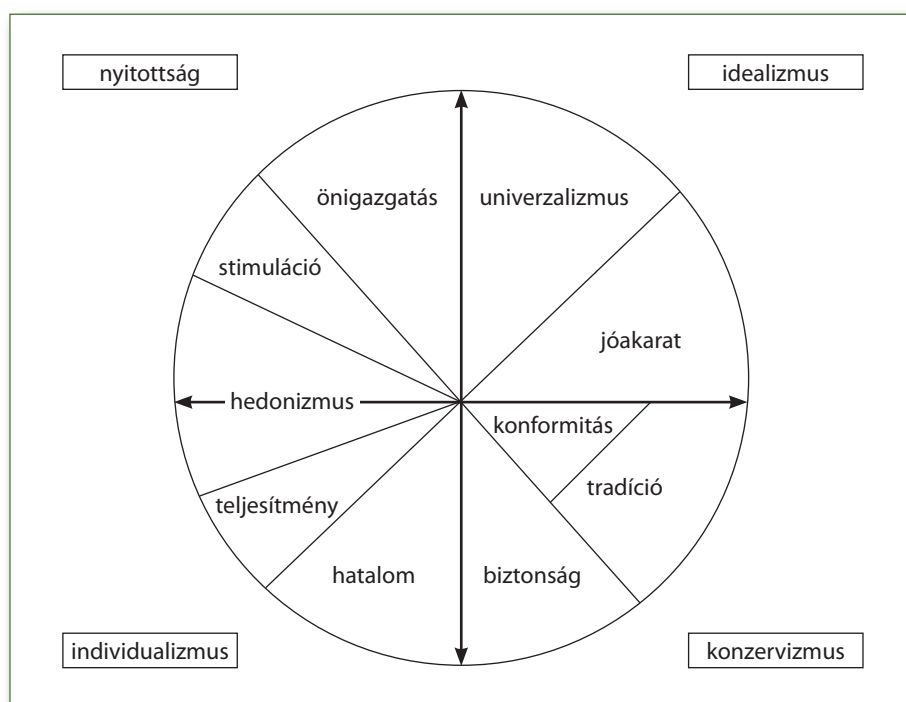
Schwartz a motivációk és a célok alapján az értéktípusokat és azok főbb tartalmi elemeit ekként határozta meg:¹⁷²

1. *Hatalom*: Társadalmi státusz, presztízs, ellenőrzés és dominancia az emberek és a források fölött. Jellemző a társadalmi hatalom, tekintély, jó mód, a nyilvánosság előtti megjelenés fontossága.
2. *Teljesítmény*: Személyes sikerek a személyes kompetenciák útján, a társadalmi sztenderdek szerint. Az egyént, akinek a teljesítmény fontos, a sikerek, az alkalmasság, az ambíció, a befolyásosság motivációi jellemzik.
3. *Hedonizmus*: Öröme és érzelmi kielégülés. Az öröme, önelégedettség, az élet élvezete a főbb motívációk.
4. *Stimuláció*: Izgalom, újdonság, kihívások az életben. Merészség, változatosság, izgalmas élet a jellemző motíváció. Akinek ez az érték fontos, az fenntartja az optimális, pozitív nem fenyegető aktivitási szintet.
5. *Önigazgatás (autonómia)*: A gondolatok és cselekvések szabad megválasztása, alkotás, felfedezés. Az értéket fontosnak tartókat a kreativitás, szabadság, függetlenség, kíváncsiság, saját célok megválasztása jellemzi.
6. *Univerzalizmus*: Az emberek jóléte és a természet érdekében való megértés, tolerancia és védelem. Akinek ez az érték fontos, annak a megértés, a bölcsesség, a társadalmi igazságosság és egyenlőség, egy idealizált világ, világbéke, egység a természettel, és környezetvédelem fontos szereppel bír.
7. *Jóakarát*: Az egyénnel gyakori kapcsolatban álló emberek jólétének megőrzése, fejlesztése. Az egyén motívációi között a segítőkészség, becsület, megbocsátás, hűség, felelősség a meghatározóak. A jótékonyági értékek a zökkenőmentes csoportmunka alapkövetelményéből, valamint a szervezethez kötődés alapkövetelményéből származnak.
8. *Tradíció*: Azoknak a szokásoknak és eszméknek az elfogadása, tisztelete és irántuk való elkötelezettség, amelyet a tradicionális kultúra és vallás nyújt nekik. Alázatos, istenfélő, hagyománytisztelő, helyét az életben elfogadó, mértékletes egyének jellemző értéke.
9. *Konformitás*: Jellemző a cselekvések korlátozottsága, elutasítja azokat a cselekvési formákat, hajlamokat, amelyek valószínűleg visszatetszést váltanak ki, vagy károsítanak másokat, vagy sértik a társadalmi elvárásokat, normákat (udvariasság, engedelmesség, önfegyelem, szülő és idősebbek megbecsülése). A konformitás értékek hozzásegítik az egyént az együttműködéshez abból a célból, hogy a negatív élményeket elkerülje. Ennek megfelelően a konformitás érték a mások által elvárt magatartáshoz való viszonyt tükrözi.
10. *Biztonság*: Jellemző az egyéni és közösségi biztonság, a harmónia, a társadalmi és kapcsolati stabilitás, belső stabilitás (család biztonsága, nemzet biztonsága, társadalmi rend, tisztaság).

A tíz motívációs alapérték meghatározása mellett Schwartz elmagyarázza az értékek strukturális aspektusát, nevezetesen a köztük lévő dinamikus kapcsolatokat. Az értékek cselekvésekben megnyilvánuló követésének vannak pszichológiai, gyakorlati és társadalmi következményei, amelyek összeütközésbe kerülhetnek, vagy épp ellenkezőleg, illeszkedhetnek már értékek követésével. Például a teljesítmény érték követése konfliktusban lehet a jóindulat érték követésével (saját sikereinek elérése valószínűleg akadályozza az egyént abban, hogy segítsen a rászoruló személyeknek, ellenben a teljesítmény érték elérése kompatibilis lehet a hatalom érték elérésevel). Az egyén sikereinek elérése valószínűleg erősíti azok a cselekvéseket, amelyek célja a saját társadalmi helyzetének és hatalmának másokkal szembeni megerősítése. Más példa: Az újdonságok és változások elérése (stimulációs értékek) valószínűleg aláássa az időtálló szokások megőrzését (tradíciós értékek). Ellenben a tradíciós értékek elérése párhuzamba állítható a konformitás értékekkel. Mindkettőt a külső elvárásoknak való megfelelés motíválja.

¹⁷² SCHWARTZ 2000.

Schwartz körábrán mutatja be az értékek közötti konfliktusok és összhangok teljes mintázatát. Az értékek köralakú elrendezése szemlélteti a motivációs kontinuumot. Minél közelebb van egymáshoz két érték, annál több a hasonlóság a mögöttes motivációjukban. Minél nagyobb a távolság két érték között, annál nagyobb az ellentét a mögöttes motivációjukban. A konfliktusok és összhangok a tíz alap értékező között egy integrált értékrendszert képeznek. Ezt az értékrendszert össze lehet foglalni egy koordináta rendszerbe. Egyik tengelye individualizmus vs. idealizmus értékeit mutatja: ebben a dimenzióban a hedonizmus, a hatalom és a teljesítmény értékek állnak szemben az univerzalizmussal és a jóindulattal (jóakarattal). Az előzőek az önérdek követését hangsúlyozzák, míg az utóbbiak odafigyelnek mások jólétére és érdekeire. A másik tengely a változásokra való nyitottság vs. konzervativizmus értékeit mutatja: ebben a dimenzióban az önigazgatás, a hedonizmus és a stimuláció értékek szemben állnak a konformitással, a biztonsággal és a tradícióval. Az előzőek hangsúlyozzák az önálló, független gondolkodást és cselekvést, az új tapasztalatokra való nyitottságot. Az utóbbiak pedig az önkorlátozást, a rendet és a változásokkal szembeni ellenállást hangsúlyozzák. A hedonizmus az előzőekhez képest annyiban képez kivételt, hogy megoszlik a nyitottság és az individualizmus között, vagyis mindkét értékezőhöz hozzátartozik ez az alapérték.

1. ábra: Az értékek közötti konfliktusok és összhangok teljes mintázata

Forrás: Schwartz (2000)

Ezt az alapvető szerkezetet találták a 67 nemzetből álló mintában. Rámutat azokra a széleskörű motivációkra, amelyek egy olyan egyetemes elvet alkotnak, amely az értékrendszereket szervező általános alapelvet képezhetik. Az emberek maguk alapvetően különbözhetnek abban, hogy ennek a tíz alapértéket képező értékeknek milyen fontosságot tulajdonítanak, de az értékek szemmel láthatólag a motivációs ellentétek és összeegyeztethetőségek ugyanazon struktúrája szerint szerveződnek. Az értékek közötti kapcsolatok integrált motivációs szerkezete teszi lehetővé annak tanulmányozását, hogy az egyedi értékekkel szemben a teljes értékrendszerek milyen módon áll-

hatnak kapcsolatban más változókkal, miképpen vonatkozhatnak más változókra. Az értékek összetételének figyelembevétele jelentősen hozzátesz azon képességeinkhez, hogy megjósoljuk és megértsük az értékek közötti kapcsolatoknak a magatartási formákhoz, a véleményekhez, a viselkedéshez és a társadalmi tapasztalatokhoz való viszonyát. Ha egy bizonyos érték egy másik változóra is vonatkozik, ezen érték mindkét oldalán közvetlenül megtalálható értékek, valamint az értékek struktúrájában ellentétes oldalon találhatóak is nagy valószínűséggel vonatkozni fognak arra a változóra.¹⁷³ Tehát ha az egyén támogat egy értéket, akkor nagy valószínűséggel az ugyanazon értékmező többi elemét is támogatni fogja, míg a vele ellentétes értékeket elutasítja.¹⁷⁴

Természetesen Schwartz is számol azzal a lehetőséggel, hogy az egyén a kérdőív kitöltésekor inkább megfelelni akar, semmint rámutatni a saját valós értékeire. Ezért tesztjének eredményeit összevetette más kutatási eredményekkel és azt tapasztalta, hogy az általa kidolgozott kérdésekre adott válaszokat nem befolyásolta a társadalmi közeg, illetve a feltételezett elvárások.¹⁷⁵

Az értékrend nem csupán a környező világ jelenségeihez való viszonyulást jellemzi; hanem ennek mentén meghatározó befolyással bír az egyén cselekvéseire. A döntési helyzetek jelentős része értékválasztást is jelent. Dönthet valaki úgy, hogy a másik ember, vagy akár a közösség egészének érdekeit figyelmen kívül hagyva csak a saját maga számára értékes magatartást tanúsítja, és dönthet valaki ezzel ellentétes módon is. Ennek megfelelően az értékek vizsgálata alkalmas lehet arra, hogy annak segítségével prognózist készítsünk az egyén jövőbeli cselekedeteinek irányultságára.

Schwartz értékesztje univerzális, társadalomtól, kultúrától független értékek relevanciáját méri, ezért alkalmazásával nem azt mértem, hogy a vallási nevelésben résztvevő fogvatartottak mennyire követnek vallásos értékrendet, hanem azt, hogy az ő értékrendszerük milyen párhuzamokat, avagy eltéréseket mutat a többi fogvatartotthoz és civil élet gyülekezeteihez képest. Ennek megfelelően az eredményekből nem lehet arra következtetni, hogy milyen arányban, vagy mennyire váltak vallásossá. Ugyanakkor következtetni tudunk arra, hogy a kriminogén értékrenddel bekerülő fogvatartottak közül a vallási nevelésben résztvevők értékrendszere milyen összefüggéseket mutat a vallási nevelésben részt nem vevők, illetve a civil gyülekezetek értékrendszerével. Ezzel megválaszolható az a kérdés, hogy a vallási nevelés milyen hatással van az egyén értékrendjére. Ha elfogadjuk azt, hogy az értékrend, vagy legalábbis annak meghatározó elemei befolyásolják az egyén cselekvéseit, akkor ezzel azt is meg tudjuk határozni, hogy a vallási nevelésben résztvevő fogvatartottak magatartás mintái melyik csoporthoz állnak közelebb. Ez nem azt jelenti, hogy adott élethelyzetekben mennyire fognak azonos magatartást tanúsítani, csupán annyit jelent, hogy adott élethelyzetben tanúsítható magatartásokat hogyan fogják értékelni és mennyire tartják azt követendőnek, vagy elutasításra méltónak. Amennyiben feltételezzük, hogy a civil élet gyülekezetei és a vallási nevelésben nem részesülő fogvatartottak értékrendje között markáns különbségek mutathatóak ki, akkor az a kérdés, hogy ezekhez képest a vallási nevelésben résztvevők értékrendje hogyan írható le.

¹⁷³ SCHWARTZ UO.

¹⁷⁴ Például az ösztönző értékek (stimuláció) pozitívan vonatkoznak az újító jellegű társadalmi gyakorlatok alkalmazásához való készséghez (például internethasználat). Ilyen még a hedonizmus és az önigazgatás, azok az értékek, amelyek a struktúrában közvetlenül az ösztönző érték mellett helyezkednek el. Ezzel ellentétben a hagyománnyal és a biztonsággal kapcsolatos értékek – a struktúra ellentétes oldalán található értékek – az újítások alkalmazásával szembeni negatív kapcsolatot mutatják.

¹⁷⁵ Schwartz 2000.

5.2.6 A mintavétel

Önmagában véve a vallási nevelésben résztvevő fogvatartottak értékrendje és az értékosztályok rangsora sokat nem árulna el a vallási nevelés hatásáról. Szükséges, hogy meghatározzuk azokat alapokat, amelyekhez mérve lehet azt mondani, hogy van-e és ha igen, akkor milyen hatása a vallási nevelésnek. Ennek méréséhez a vallási nevelésben résztvevő fogvatartottak mellett két kontrollcsoportot használtam. Az egyikbe azok a fogvatartottak kerültek, akik egyáltalán nem vesznek részt vallási alkalmakon. A másikba pedig azok, akik a szabad társadalom közegházaiban élnek aktív gyülekezeti életet, ennél fogva magukat vallásukat gyakorló keresztény embernek tartják.

Az intézetek és a fogvatartottak kiválasztása az egyik legnehezebben megoldható feladat volt. A kutatás érdekei azt kívánták, hogy kellő számú intézmény és relatíve nagy létszámú fogvatartott kerüljön bevonásra, mert ez biztosítja azt, hogy az adatok országos érvényességűek legyenek. Ennek érdekében négy intézetben összesen 200 fő fogvatartottal terveztem felvenni a kérdőívet. Hosszas egyeztetéseket követően megkaptam az engedélyt, hogy a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben legfeljebb 50 fő, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben legfeljebb 50 fő, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben 80-120 fő, és a Váci Fegyház és Börtönben legfeljebb 20 fő fogvatartott bevonásával elvégezhessem a kérdőívek felvételét. Az intézetek kijelölésének szempontja az volt, hogy működjön magas aktivitási szintű vallási program. Ezen a kitételen e tanulmány keretei között azt kell érteni, hogy legyen főállású börtönlelkész és legyen olyan program, amely nem merül ki az alkalmankénti vallási gyakorlatban, hanem a vallási alkalmak a mindennapok része. Pálhalmán és Vácott APAC részleg, Szombathelyen vallási részleg működik. Sátoraljaújhely az egyetlen bv. intézet, ahol a kutatás idején nem működött vallási nevelési részleg. Ugyanakkor itt jelentősnek mondható civil missziós munkát végez a Cursillo mozgalom.

A fogvatartottak mindegyike férfi volt. A hazai kutatások arra mutatnak rá, hogy az értékrend nemenként eltérő sajátosságokat mutat.¹⁷⁶ Minthogy a börtönpopuláció túlnyomórészt férfiakból áll, ezért a társadalmi reprezentativitást nem volt lehetséges biztosítani. Ennek megfelelően a férfi fogvatartottak értékrendjét vizsgáltam. A 200 fő bevonható fogvatartottat két csoportba soroltam. Az elsőbe azok tartoztak, akik részt vesznek valamilyen vallási nevelésben (értékelhető kérdőív összesen 98 fő), a másikba pedig azok, akik nem vesznek részt ilyen programokban (értékelhető kérdőív összesen 85 fő). A vallási nevelésben résztvevők között hatalmas eltérések lehetnek mind a rendszeresség, mind az aktivitás, mind pedig a motivációs bázis terén. Ennek megfelelően eltérő a vallási nevelés való részvétel intenzitása. Szükségesnek tartottam, hogy a mintafelvételkor rögzítsem, hogy az anonim alany milyen típusú vallási nevelésben vesz részt. Ez ugyanis egyben azt is megmutatja, hogy milyen rendszerességű és intenzitású az a vallási nevelés, amelyben rész vesz.¹⁷⁷ A kutatásba bevont intézetek magas intenzitású vallási nevelési programjainak résztvevői köre állandónak mondható. Legalábbis abban az értelemben, hogy a kérdőívek felvételekor már hosszabb ideje azonos személyek a különböző programok résztvevői. Rajtuk kívül bevontam a kutatásba azokat a fogvatartottakat, akik ugyan nem részesei az említett programoknak, de a lelkész megítélése szerint rendszeresen részt vesznek vallási alkalmakon. Pálhalmán kizárólag ilyen személyekkel vettem fel kérdőívet, a többi intézetben e tekintetben vegyes volt a minta. A mintavétel során külön jelzéssel láttam el a kérdőíveket

¹⁷⁶ Prazsák 2015.

¹⁷⁷ Az aktivitás és a motiváció nehezen mérhető jellemzők, ezért a fogvatartottakat kizárólag a rendszeresség szempontjából szelektáltam.

aszerint, hogy a kitöltője milyen vallási programban vesz részt. Ennek megfelelően az alábbi csoportokat alkottam: 1. APAC részlegben lévők (12 fő), 2. Vallási részlegben lévők (24 fő), 3. Cursillon résztvevők (11 fő), 4. Egyéb olyan, aki az előzőekben nem besorolható, de a vallási alkalmak rendszeres résztvevője (51 fő). Természetes módon adódik, hogy ez az utóbbi személyi kör az, amelynek tagjai a legkevésbé rendszeres és intenzív résztvevői a vallási nevelésnek.

Hangsúlyozni kell, hogy sem a büntetésnek, sem pedig az elkövetett cselekménynek nem tulajdonítottam jelentőséget. A lelkészek elmondásaiból tudható, hogy a különböző vallási programokban aktívan részt vevők között számtalan olyan van, aki emberölés, vagy más, súlyos és erőszakos bűncselekmény miatt tölti a büntetését. Rajtuk kívül a vallási alkalmakon rendszeresen résztvevőkre ugyanez igaz. Több olyan személy is részt vett a kutatásban, aki HSR részlegben került elhelyezésre.

Annak érdekében, hogy a civil kontrollcsoport értékrendjével való összehasonlítás lehetséges legyen, ennek a csoportnak a tagjait is kizárólag férfiak alkották. Minthogy nem meghatározott felekezeti, hanem egyetemes keresztény elveket követők értékrendjét kívántam összevetni a fogvatartottak értékrendjével, ezért törekedtem a vallási pluralizmus biztosítására. Ennek megfelelően katolikus és többféle protestáns felekezet tagjait vontam be a kutatásba (értékelhető kérdőív összesen 94 fő). A börtönpopuláció mintájában katolikus és protestáns lelkész által vezetett csoportok egyaránt szerepelnek. Ennek ellenére nem lehet azt állítani, hogy protestáns, vagy katolikus fogvatartotti csoportok léteznének. A börtön falai között a felekezeti különbözőség jelentősége elhalványodik. Ennek megfelelően ökumenikus jellegű közösségekkel találkozni az intézeti falak között.

5.2.7 A mérés menete és eredménye

Schwartz három lépésből álló mérést javasol. Első lépésként meg kell állapítani az egyén 21 kérdésre adott válaszainak átlagpontszámát. Lényegében ez az egyén értékgazdagságát jelenti. Második lépésében ki kell számolni az adott értékosztályra adott válaszok átlagát. Végül pedig a kettő különbsége megmutatja azt, hogy az adott értékosztály mennyire tér el az egyén értékgazdagságától, vagyis mekkora súllyal van jelen akár az egyén, akár a csoport értékrendszerében. Schwartz 21 kérdésből álló kérdőíve használatos a hazánkban is folyó European Social Survey kutatásokhoz. Ezt a kérdőívet a Gallup Intézet lefordította és adaptálta a hazai viszonyok közé, így nem kellett a kérdőívet a fordítanom és ezt követően újra validálnom.¹⁷⁸ A lefordított kérdőívnel figyelni kellett arra, hogy az adott személyiségtípusokra jellemző állítások mellett lévő hatfokozatú skálán a hatodik válaszlehetőség a legkisebb, az első érték pedig a legnagyobb fokú azonosulást jelenti. Ez némiképp furcsán hat, de a statisztikai számítás szempontjából nincs jelentősége, legfeljebb csak annyi, hogy az eredmények értékelésénél figyelni kell a fordított sorrendre. Ennek megfelelően a mérés végén a harmadik lépésként kapott legkisebb számértéken szereplő értékosztály jelenti a legnagyobb súlyt az egyén és a csoport értékgazdagságában.

SPSS statisztikai rendszer segítségével értékelve az adatokat a következő eredmények mutatkoztak. Az első mérés során valamennyi olyan személy egy csoportba került, akik rendszeresen vesznek részt vallási alkalmakon. Ez volt az egyetlen csoportképező tényező. Ennek megfelelően a vallási nevelés rendszeressége és intenzitása nem

¹⁷⁸ Lásd: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round5/fieldwork/hungary/ESS5_supplementary_questionnaire_HU.pdf

került megjelenítésre. Ezt a csoportot a továbbiakban az egyszerűség kedvéért bv. gyülekezetnek nevezem. Velük szemben állt a bv. kontrollcsoportnak nevezett közösség, amelynek tagjai egyáltalán nem járnak vallási alkalmakra, illetve a szintén kontrollcsoportként működő civil gyülekezeti csoportnak nevezett személyi kör.

Az értékosztályok átlagpontszámai alapján két szempont szerint végeztem el a csoportok értékrendszerének vizsgálatát. Egyfelől az értékek rangsora, másfelől pedig azok súlyozása szerint vizsgáltam a különböző csoportokra jellemző értékrendet. Az értékek rangsora önmagában véve annyit árul el, hogy az adott csoportnak mely értékeket tartja fontosnak és melyeket kevésbé annak. Hogy ezeket mennyire tartja fontosnak, illetve mennyire nem, arra már csak a különböző értékosztályok pontszáma adhatja meg a választ.

A csoportok értékrendszerében a következő adatok voltak megállapíthatóak .

	idealizmus		konzervizmus			nyitottság		individualizmus		
	Univerzalizmus	jóakarát	konformitás	biztonság	tradíció	önigazgatás	stimuláció	hedonizmus	Teljesítmény	Hatalom
Vizsgálati csoport	-0,4884	-0,7890	0,5439	-0,3592	-0,2367	-0,6245	0,0745	0,1102	0,5420	1,3092
Bv kontroll-csoport	-0,2588	-0,3374	0,8236	-0,2882	0,0647	-0,4779	-0,0997	-0,1470	0,1093	0,6035
Civil kontroll-csoport	-0,7957	-0,9801	0,2752	-0,4801	-0,4642	-0,4908	0,7379	0,3603	0,5411	1,2965

Az értékek sorrendjéből és a különböző értékosztályok pontszámainak összehasonlításából megállapítható, hogy a bv. gyülekezet és a civil kontrollcsoport értékeinek súlyai jóval szélesebb skálán helyezkednek el, mint a bv. kontrollcsoport értékei. Vagyis a bv. kontrollcsoport értékrendszere nem olyan differenciált mint a másik két csoporté. Valamely értékkel való azonosulásuk és más érték elutasítása között még a skála két végpontján sincs túlzottan nagy különbség. A másik érdekesség a bv. kontrollcsoport esetében az a megfigyelés, hogy a különböző érték tengelyek ellentétes pólusain lévő értékek jól megférnek egymás mellett az értékrendszerükben. Szembetűnő, hogy a leginkább támogatott érték az öngazgatás, a legjobban elutasított érték pedig a konformitás. Ebből kirajzolódik, hogy erős énközpontúság és ezzel párhuzamosan a környezet elvárásaival szembeni elutasítás jellemzi a fogvatartottak értékrendszerét. Nehéz megítélni, hogy a konformitással szembeni elutasítás a fogvatartó intézményrendszernek, vagy a börtönpopuláció többi tagjának szól-e, esetleg mindkettőnek. Ugyanakkor meglepő a jóakarát és a biztonság érték hierarchiában elfoglalt helye. Meglehet, hogy az eredmény leginkább ezek hiányából fakadó vágyak és elvárások visszatükröződése.

A civil kontrollcsoport által pozitívan értékelt és egyértelműen elutasított értékek pontosan kirajzolódnak. Az is megfigyelhető, hogy az azonos érték tengelyen lévő értékek egy része egymás mellett található. Ilyen a csoport által leginkább elfogadott jóakarát és univerzalizmus az idealizmus tengelyen és a biztonság, tradíció konformitás a konzervativizmus tengelyen. Ugyanakkor a nyitottság tengely értékei megoszlanak. Míg az öngazgatás viszonylagos elfogadottságnak örvend, addig a stimuláció már az erősen elutasított értékek között található. Roppant beszédes, hogy a csoport által leginkább elutasított érték a hatalom. Ez éppen ellentétes póluson található mint a csoport által leginkább támogatott értékek. Ebből következően értékeik az idealizmus-individualizmus tengelyen

kellően differenciált. A két szélső érték közötti nagy különbség azt mutatja, hogy a keresztény közösség számára sokkal fontosabb a másik ember jóléte, érdeke, mint az, hogy ő maga hatalmat gyakoroljon. Ez nem annyira meglepő eredmény, mint inkább természetes. Ugyanez mondható el a stimuláció, a teljesítmény és a hedonizmus elutasításáról. Előzetesen a hedonizmus erősebb elutasítására számítottam. Előzetesen az idealizmus és a konzervizmus mezők többé-kevésbé erős elfogadására számítottam. Ebbe a várakozásomba csupán az öngazgatás viszonylag magas értéke „zavart bele”. Úgy vélem ez az eredmény kellően egyensúlyozott értékrendszert mutat. Az öngazgatás erős súlyának hiánya azt mutatta volna, hogy a keresztény csoport értékrendjében a hagyományoknak, a közösségnek és mások érdekének való alárendelődés teljesen felülírja az egyén érdekeit. Az öngazgatás értéke így azonban egyensúlyt teremtett az egyéni és mások érdekei között.

A vizsgált csoport, vagyis a bv. gyülekezet értékrendjének előzetes értékelése azt mutatta, hogy nem rajzolódik ki a civil kontrollcsoportra jellemző idealizmus – konzervizmus tengely. Másfelől az is megállapítható volt, hogy a különböző értékek súlyában viszonylag kevés szignifikáns különbség mutatkozik a bv. kontrollcsoport értékrendszeréhez képest. Ez a két különbség a hatalom és a jóakarát értékekben jelent meg. A lényegi különbség nem az értékeknek a hierarchiában elfoglalt helye, hanem azok erőssége volt. A civil kontrollcsoporthoz képest szintén két érték mutatott szignifikáns eltérést. Az univerzalizmus inkább csak az erősségét tekintve, a stimuláció ellenben helyét és értékét tekintve mutatott jelentős eltérést. A vizsgált csoport és a civil kontrollcsoport értékhierarchiája a sorrendet relatíve sok hasonlóságot mutatott. Mindebből azt a következtetést lehetett levonni, hogy vallási nevelés valamelyest ugyan közelíti a fogvatartottak értékrendjét a civil gyülekezetek értékrendjéhez, de ez elmaradt az előzetes várakozásaimtól.

Az eredmények okait kutatva felmerült annak a lehetősége, hogy a bv. gyülekezeten belül különbség lehet azok között, akik csak vallási alkalmakra járnak, illetve azok között, akik valamilyen magas intenzitású vallási programban vesznek részt. A felvetés kézenfekvő volt, hiszen köztudott, hogy a vallási alkalmak látogatása mögött számtalan mögöttes indok húzódhat. Ezek az unaloműzéstől az összejátszáson át a jutalomig terjedhetnek. Igaz, hogy a magas intenzitású programok látogatása mögött is lehet más érdek, mint a vallás keresése, de pont ezek intenzitása az, ahol előbb-utóbb az egyén vagy kikerül a programból, vagy valamilyen változás áll be a motivációs bázisában. A felvetés ellenőrzése érdekében az adatfelvétel során tett megkülönböztetéseknek megfelelően újból elvégeztem a számításokat olyan módon, hogy a bv. gyülekezet tagjai közül kivettem azokat, akik csak eseti jelleggel – bár a lelkészek által rendszeresnek ítélt módon – járnak vallási alkalmakra.

Az így létrejött csoport (52 fő) már csak azokat tartalmazta, akik magas intenzitású vallási programban vesznek részt (APAC körlet, vallási részleg, Cursillo). Ez lényegében egy statisztikailag tisztított csoportot jelent. Ennek a csoportnak az értékkészletére az alábbi értékhierarchia jellemző.

vizsgálati-csoport 2. mérés	-0,5426	-0,7984	0,3003	-0,4016	-0,4785	-0,5266	0,0696	0,1657	0,5022	1,6946
--------------------------------	---------	---------	--------	---------	---------	---------	--------	--------	--------	--------

Ebből a leíró jellegű statisztikából az alábbi következtetések biztosan levonhatóak: a csoport tagjainak értékrendszerében élesen elválnak egymástól az idealizmus és az individualizmus tengely értékei. Ha elfogadjuk Schwartz koncepcióját az egymással rokon, illetve egymással szemben álló értékekről, akkor azt kell mondanunk, hogy ebben az értelemben a bv. gyülekezet értékrendszere az idealizmus – individualizmus tengely mentén erősen differenciáltan szerveződik oly módon, hogy határozottan követendőnek tartják az idealizmus értékeit és ugyanilyen

határozottan utasítják el az individualizmus értékeit. Tehát értékrendszerükre erősen jellemző a más személyek és a közösség egésze érdekeinek figyelembe vétele. Az értékek súlya közötti nagyfokú különbség pedig azt mutatja, hogy a közösségi értékek határozottan felülírják az egyén saját magát előtérbe helyező értékeket.

Összehasonlító statisztikai elemzés alapján a bv. gyülekezet és a civil kontrollcsoport értékeivel kapcsolatban az alábbi következtetések állapíthatók meg: a jóakarát, univerzalizmus, öngazgatás előkelő helye és súlya megegyező a civil kontrollcsoporttal. A konformitás érték a konzerváció mezőhöz tartozó értékek közül az egyetlen, amely elutasításra talál. A vizsgált csoport által elutasított értékek közül a hatalom és a teljesítmény helyét és súlyát tekintve is megegyezik a civil kontrollcsoporttal. Tehát az idealizmushoz tartozó értékek elfogadottsága és az individualizmushoz tartozó értékek elutasíthatósága hasonló mintát követ, mint a civil kontrollcsoport esetében. A súlyok kissé eltolódtak abba az irányba, hogy amilyen mértékkel alacsonyabb a jóakarát támogatottsága, közel olyan mértékkel erősebb a hatalom elutasíthatósága. Erre magyarázatként szolgálhat, hogy a jóakarát értékre jellemző mások felé fordulás a börtönfalak között kevésbé gyakorolható érték, ellenben a hatalomra törekvés, az elnyomás nagyon is kézzelfogható. Az individualizációhoz tartozó értékek még inkább a rangsor végére kerültek, hiszen a hatalom előtt közvetlenül a teljesítmény értéke található. Ezért az értéktengely két ellentétes pólusa közötti határozott választás még erőteljesebb. A tradíció és a biztonság – igaz egymással helyet cserélve – azonos helyet foglal el az értékhierarchiában, mint a civil kontrollcsoportnál. A vizsgált csoportnál a konformitás meglehetősen erős elutasításra talált. Hasonló súllyal szerepelt a civil kontrollcsoportnál is, de ott a kevésbé elutasított értékek közé tartozott. Érdekes lehet a stimulációs érték helye. Ugyan elutasításra talált, de jóval kevésbé, mint a civil kontrollcsoportnál. Észszerű magyarázatnak tűnik, hogy az izgalmak és a változatos élet keresése összefüggésben lehet a börtönélet egyhangúságával. Az értékek súlyait összevetve megállapítható, hogy egyedül a stimuláció értéke mutat szignifikáns különbséget a két csoport értékrendszerében.

A bv. kontrollcsoport és a civil kontrollcsoport összehasonlítása a várakozásoknak megfelelően a lehető legtöbb eltérést mutatta. Az alábbi értékek súlya mutatott szignifikáns eltérést: Hatalom, univerzalizmus, teljesítmény, stimuláció, konformitás, tradíció, jóakarát, hedonizmus. Lényegében csak az öngazgatás és a biztonság értékek súlya nem mutatott szignifikáns eltérést. Az idealizmus – individualizmus tengelyen lévő jóakarát és univerzalizmus -0,9801, és -0,7957 ponttal az első, illetve a második helyen szerepel a civil kontrollcsoport értékrendjében. Ehhez képest a bv. kontrollcsoportnál a jóakarát némileg felülmúlva a várakozásaimat 0,3374 ponttal a második helyre került. Tehát önmagában véve nincs jelentős rangsorbeli különbség. Annál nagyobb viszont az adott érték súlyának pontszámai közötti különbség, melyből látható, hogy a civil kontrollcsoport tagjainak életében a jóakarát jóval jelentősebb értéknek számít. Az univerzalizmusnál még szembetűnőbb ez a különbség, mert itt már a rangorból kitűnik, hogy a civil kontrollcsoport esetében nagyobb súllyal esik latba. Hasonló jelenség mutatkozik a tárgyalt értéktengely másik pólusán. A civil kontrollcsoport esetében a teljesítmény 0,5411 ponttal a nyolcadik, a hatalom pedig 1,2965 ponttal az utolsó a rangsorban. Ehhez képest nem minősül jelentős rangsorbeli különbségnek, hogy bv. kontrollcsoportnál a teljesítmény 0,1093 ponttal szintén a nyolcadik helyen áll, míg a hatalom 0,6035 ponttal a kilencedik helyen végzett. Ugyanakkor a pontszámok közötti jelentős különbség már jól mutatja, hogy a civil kontrollcsoport határozottabban elutasítja a tárgyalt értékeket. A stimuláció érték nem tartogatott túl sok meglepetést. Oly jelentős az eltérés, hogy amíg a civileknél az egyik leginkább elutasított érték volt, addig a bv. kontrollcsoportnál már valamelyest támogatásra talált. Ugyanez mondható el a konformitás és tradíció értékekről, azzal a kiegészítéssel, hogy a konformitás a leginkább elutasított érték volt a fogvatartotti kontrollcsoport értékrendszerében. Ez egyaránt utalhat a börtönrezsím, a fogvatartók és a rabtársak, vagy akár mindhárom tényező

elvárásaival való tudatos szembenállásra is. A bv. kontrollcsoport részéről a tradíció és ezzel együtt a hagyományok elutasítása már inkább a társadalom értékeivel való szembeszegülésre enged következtetni. Az öngazgatás érték pontszámai ugyan nem mutattak szignifikáns eltérést, ugyanakkor mégis beszédes adat, hogy a civilek a harmadik helyre, a fogvatartottak pedig az első helyre sorolták. Ebből két következtetés is levonható. Az egyik, hogy a fogvatartottak számára felértékelődik az egyén és annak önértékesítő képessége. A másik pedig, hogy a konformitás elutasításánál felvetett lehetőségek közül ez az adat a börtönrezsím és a fogvatartók elvárásaival való szembenállás téziséét erősíti. Végül pedig említést kell tenni a hedonizmusról, amely a civil csoport esetében elutasításra talál, a fogvatartotti kontrollcsoport számára pedig meglehetősen vonzó érték. A keresztény etika ismeretében ez cseppet sem meglepő, ráadásul jól korrelál az öngazgatás érték adataival.

A bv. gyülekezet és bv. kontrollcsoport értékeinek összehasonlító elemzése számos szignifikáns különbséget mutatott. Ezek a hatalom a konformitás, a tradíció, és a jóakarát értékeknél figyelhetőek meg leginkább. A hatalom mindkét csoportnál az erősen elutasított értékek között szerepel, de amíg a bv. gyülekezet esetében a hatalom a legerősebben elutasított, addig a bv. kontrollcsoportnál „csak” az utolsó előtti helyen áll a rangsorban. Ez tehát nem tűnik jelentős különbségnek. Ennél azonban sokkal beszédesebb adat az, hogy a vizsgált csoportnál ennek az értéknek a súlya 1,6946 pont volt addig a bv. kontrollcsoport esetében ez az érték csak 0,6035. Ez pedig azt mutatja, hogy a bv. gyülekezet messze menőig jobban elutasítja a hatalom értékét. Roppant mód hasonló jelenség tapasztalható az idealizmus – individualizmus tengely másik végpontján található jóakarát érték esetében. A bv. gyülekezetnél ennek az értéknek a súlya -0,7984 ponttal a leginkább támogatott értéknek minősül. A bv. kontrollcsoportnál ugyanennek az értéknek -0,3374 ponttal szereplő súlya már „csak” a második helyre volt elég. Első ránézésre tehát a rangsor béli különbség nem tűnik túl jelentősnek. Ugyanakkor a pontszámok közötti eltérés már mutatja a két csoport értékelése közötti jelentős eltérést. E szerint a bv. gyülekezet számára lényegesen fontosabb érték a jóakarát, vagyis a másik egyén jólétével, érdekeivel való törődés. Ez a két különbség egyértelműen abba az irányba mutat, hogy bv. gyülekezet értékrendszere az idealizmus – individualizmus tengelyen sokkal közelebb áll a civil kontrollcsoportéhoz, mint a bv. kontrollcsoportéhoz. Nem ennyire erősen, de hasonló jelenség figyelhető meg ugyanennek a tengelynek a másik két értéke, az univerzalizmus és teljesítmény értékek között. A békés társadalmi együttélés szempontjából talán ez az értéktengely a leglényegesebb, mert azt juttatja kifejezésre, hogy az egyén mennyire csak a saját érdekeivel törődik, vagy ezzel szemben mennyire veszi figyelembe a mások, avagy a közösség egészének érdekeit. A másik két szignifikáns különbséget mutató érték (a konformitás és a tradíció) a konzerváció értékmezőhöz tartozik. A tradíció nem csupán súlyát tekintve, hanem a hierarchiában elfoglalt helyét illetően is jelentős különbséget mutat. A vizsgált csoport számára lényegesen fontosabbak a hagyományosnak tekintett, illetve vallás értékek. A konzervációval szemben álló nyitottság értékmezőhöz tartozó öngazgatás, stimuláció, hedonizmus értékek között nincs szignifikáns eltérés.

6. A KUTATÁS ÉRTÉKELÉSE

Az első eredmények azt mutatták, hogy van némi, de nem meghatározó jelentőségű összefüggés a bv. gyülekezet és civil kontrollcsoport értékrendszere között. Ezzel párhuzamosan relatíve kevés szignifikáns különbség volt a bv. gyülekezet és a bv. kontrollcsoport értékrendszere között. Már itt is tapasztalható volt a vizsgált csoport értékrendszerének a civil kontrollcsoport felé való elmozdulása, de ez még nem tűnt meghatározó jelentőségűnek. A jelenség okainak kutatása közben statisztikailag megtisztítottam a bv. gyülekezet csoportot azoktól, akik csak a vallási alkalmak eseti látogatói. Az így megkapott csoport tagjai azonosak az APAC, és a vallási részleg lakóival, valamint a Cursillo tanfolyam résztvevőivel. Lényeges, hogy ez semmilyen összefüggésben nincs sem az elkövetett cselekménnyel, sem pedig a kiszabott büntetéssel. A lelkészekkel felvett interjúk alapján elmondható, hogy többen vannak közöttük, akik emberölés, vagy más hasonlóan súlyos, erőszakos bűncselekmény miatt töltik büntetésüket. A kérdőívekben az első kérdés arra vonatkozott, hogy a kitöltő a büntetését megelőzően rendszeres vallásgyakorlónak tartotta-e magát. A válaszok alapján ebben a csoportba ilyen személyek nem voltak. Ezzel az összetételű csoporttal ismét elvégzett mérések azt mutatják, hogy értékrendszerük csekély eltérést mutat a civil kontrollcsoport értékrendszeréhez képest, azzal több, meghatározó jelentőségű ponton azonos sajátosságokkal rendelkeznek. Ezzel párhuzamosan a bv. kontrollcsoport értékrendszeréhez képest számos szignifikáns különbség kimutatható.

Ha úgy tekintünk a civil kontrollcsoport és a bv. kontrollcsoport értékrendszerére, mint két szélső értékre, akkor meg tudjuk vizsgálni, hogy e két értékrendszer között hol helyezkedik el bv. gyülekezet értékrendszere. A stimuláció értékének kivételével azt lehet mondani, hogy a bv. gyülekezet értékrendszere egyértelműen és jelentősen közelebb áll a civil kontrollcsoport értékrendszeréhez, mint a bv. kontrollcsoportéhoz.

Igazolást nyert, hogy a vallási nevelés meghatározó hatással bír a fogvatartottak értékrendszerére. Ez a hatás egyértelműen a civil élet gyülekezeteihez közelíti az értékrendjüket. Az első mérés és a második mérés eredményei közötti különbség alapján az alábbi következtetések adódnak:

1. *Szignifikáns összefüggés mutatkozik az értékrend változása és a vallási nevelés intenzitása között. Csak a kellően intenzív és rendszeres vallási nevelés képes hatást gyakorolni a fogvatartottak értékrendjére.*
2. *Az eredményeket befolyásolja, hogy a fogvatartottak elkülönült részlegen kerülnek-e elhelyezésre, ahol a prizónizáció hatásainak a legkevésbé, a börtönmisszió inkulturális hatásainak pedig a legnagyobb mértékben vannak kitéve.*
3. *Lényeges az elkülönült részlegen folyó vallási nevelésben résztvevő fogvatartottak megfelelő kiválasztása, hogy valóban azok kerüljenek ide, akik nem kedvezménynek, hanem a bűnözői karrierből való szabadulás lehetőségnek látják a vallási nevelést. A kiválasztásban nem lehet szempont sem az elkövetett cselekmény, sem annak büntetése, kiváltképp pedig nem a büntetés hátralévő ideje. A szakirodalmi adatok arra mutatnak rá, hogy a kulturális hatás hossza szintén erős befolyásoló tényező. Ennek megfelelően indokolatlan a vallási részlegen történő elhelyezésnek a büntetés utolsó három évre korlátozása. Meghatározó szempont ugyanakkor az egyén motivációs bázisa, illetve ilyen lehet a családi támogatottsága.*

Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az egyén értékrendszere hatással van a cselekvésére, akkor okvetlenül adódik a következtetés, hogy a vallási nevelésben résztvevők társadalmi aktivitása, illetve cselekményeik, vagy legalábbis ezek meghatározó elemei sokkal inkább a társadalom számára elfogadható és hasznos vallási értékrendet fognak tükrözni, sem mint egy veszélyes, és méltán visszautasításra találó kriminális értékrendet.

Ahhoz, hogy az elért eredmények hosszú távon is tükröződjenek a társadalmi cselekvéseken, szükséges, hogy a szabadult fogvatartottak „vallási utónevelést” kapjanak. Ezek olyan programok lehetnek, amelyek elősegítik a gyülekezeti integrációt. A hívő ember élete nehezen áll meg egyedül. Jól mutatja Jézus példázata a vetőmagról, amely a tövisek közé kerül. Kihajt ugyan, de a világ gondjai, hatásai csírájában megfojtják a változást.¹⁷⁹ Ezért szükséges, hogy a vallási programokban résztvevőket a szabadulást követően a közegyház gyülekezeteibe integráljuk. Erre utal az a tény, hogy azokat, akik csak a vallási alkalmakat látogatják, de nem vesznek részt legalább részben elkülönült programokban, azokat erősebben befolyásolja a börtönélet, mint a vallási alkalmak. Különösebb magyarázatra nem szorul, hogy ezek a programok nem állami, hanem egyházi kezdeményezések kell, hogy legyenek.

Végül szólni kell arról, hogy a vallási nevelés nem jelent általános, minden helyzetben alkalmazható megoldást. Vagyis nem lehet azt állítani, hogy bármely fogvatartotti csoportnál hasonló eredményeket lehetne elérni általa. Ahogyan az APAC-nál megvan a kiválasztás, úgy a hazai vallási nevelésben is meg kell lennie. Ez nem jelenthet önkényt, vagy diszkriminációt. Csak annyit jelenthet, hogy azoknak az önként jelentkezőknek kell fenntartani ezeket a lehetőségeket, akikben megvan a nyitottság és az akarat a változtatásra és ehhez a vallásban találnak fogódzót.

---

¹⁷⁹ Luk. 8.1-15.

ABSTRACT

The purpose of this work is to introduce its readers to the effects and results of religious education carried out in the correctional facilities, jails and prisons in Hungary. The operation of the prison chaplaincy service as well as the changes in the inmates' value systems are the two key topics this research focuses on. The author carried out on-site observations and conducted interviews with prison chaplains in four facilities. Additionally, he compiled data by using questionnaires – namely Shalom Schwartz's value scale – to assess nearly 100 inmates participating in religious education activities and other nearly 100 non-participating inmates. In addition to these two groups, the author used the same questionnaire to assess a nearly 100-member civilian congregation as a control group. According to the author's findings, prison chaplains are not primarily parts of prison administration, but they are, first and foremost, chaplains whose goal is to proclaim and preach the gospels. To achieve this goal, chaplains use and adapt the means of the church, as they exist in the free world, to the conditions found in prisons. The operation of the prison chaplaincy service in the closed framework typical of law enforcement also means the constitutional guarantee of the freedom of religion. Upon examining the value systems of the inmates it can be concluded that religious education may have an impact on their value systems and it is also capable of shifting them from the world of crime towards that of religion. Thereby, values emphasizing individual responsibility and community interest can become underlined and more accentuated. These effects show no correlation with the crimes committed. At the same time, the intensity of religious education is of relevant and decisive nature. The more intense and closed the community whose members participate in religious education is, the bigger its capacity to receive and absorb values deeming positive for the society. The value systems of these inmates separate and drift apart from those of the other groups of criminals, and tend to converge towards values represented by the Christian communities.

1. SZ. MELLÉKLET

	idealizmus		konzervizmus			nyitottság		individualizmus		
	Uni- ver- za- liz- mus	jóaka- rat	kon- formi- tás	biz- ton- ság	tradí- ció	ön- igaz- gatás	sti- mulá- ció	hedo- niz- mus	Tel- jesít- mény	Hata- lom
Vizsgálati csoport	-0,4884	-0,7890	0,5439	-0,3592	-0,2367	-0,6245	0,0745	0,1102	0,5420	1,3092
Bv kontroll-csoport	-0,2588	-0,3374	0,8236	-0,2882	0,0647	-0,4779	-0,0997	-0,1470	0,1093	0,6035
vizsgálati-csoport 2. mérés	-0,5426	-0,7984	0,3003	-0,4016	-0,4785	-0,5266	0,0696	0,1657	0,5022	1,6946
Civil kontroll- csoport	-0,7957	-0,9801	0,2752	-0,4801	-0,4642	-0,4908	0,7379	0,3603	0,5411	1,2965

IRODALOMJEGYZÉK

SZAKIRODALOM

1. ÁDÁM Antal (2007): Bölcelet, vallás, állami egyházjog. Budapest–Pécs, Dialog Campus.
2. ÁDÁM Antal (2015): Bölceletek, vallások, jogi alapértékek. Budapest–Pécs, Dialog Campus.
3. ADLER, Joanna R. et al. (2008): Measuring Religion in Prisons Offenders' Beliefs and Attitudes', *Journal of Forensic Psychology Practice* 2008, 8:2,
4. ALBERT Fruzsina (szerk.) (2015): Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. Budapest, MTA TK.
5. Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa (2007): Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma. Budapest, Szent István Társulat.
6. BARABÁS A. Tünde, FELLEGI Borbála, WINDT Szandra (2010): Konfliktuskezelés elítéltekkel. Budapest, P-T Műhely az Országos Kriminológiai Intézet megbízásából
7. BARABÁS Tünde, FELLEGI Borbála, WINDT Szandra (2011): Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás. Budapest, P-T Műhely az Országos Kriminológiai Intézet megbízásából
8. BARNÓCZKI Anita (2012): Az inkulturáció jelenségéről. Sárospataki Füzetek 2012/1. Elérhetőség: http://srta.hu/wp-content/uploads/2015/08/az_inkulturacio_jelensegerol1.pdf (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
9. BÉKEFY Lajos (2004): A problémakezelő-személyiségfejlesztő börtönpasztoráció néhány elvi és gyakorlati kérdése (I. rész) *Börtönügyi Szemle* 2004/4
10. BÉKÉS Gellért OSB (1996): Bűn és bűnhődés. In.: SAJGÓ Szabolcs (főszerk.): Az emberről a bűnről. Budapest, Faludi Ferenc Akadémia.
11. BERTALAN László (2001): Előadások Max Weberről: Max Weber cselekvésemélete és cselekvéstipológiája. *Szociológiai Szemle*, 2001/3.
12. Biblia
13. BÍRÓ Emese, ALBERT Fruzsina (2016): Hogyan befolyásolják a családi kapcsolatok a börtönből szabadultak társadalmi reinmtegrációját? Budapest, Magyar Tudomány, 2016./2.
14. BODA László (1994): Inkulturáció Egyház, Európa Az evangélium és a kultúrák átültetése. Budapest, Mundecon Kiadó.
15. BOLBERITZ Pál (2004): Európa és a kereszténység In. Farkas Olivér és Sarbak Gábor (szerk.): Haza a magasban Előadások a Szent István Társulatban XIV. Budapest, Szent István Társulat.
16. BONHOEFFER, Dietrich (1999): Etika. Szentendre, Tillinger Péter Műhelye.
17. BORBÍRÓ Andrea – SZABÓ Judit (2012): Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében. *Kriminológiai Tanulmányok* 49. kötet. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
18. BÖKÖNYI István (2000): A magyar börtönlelkészség. *Börtönügyi Szemle* 2000/4.

19. BURNSIDE, Jonathan et al. (2011): My Brother's Keeper – Faith Based Unit in Prisons. London and New York. Elérhetőség: http://seekjustice.co.uk/MyBrothersKeeperDownloads/faith_religion_therapeutic_communities.pdf (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
20. BURNSIDE, Jonathan (2007): Beatitudes behind the bars – faith based therapeutic communities in prisons. Justice Reflections 2007/14 http://seekjustice.co.uk/MyBrothersKeeperDownloads/faith_religion_therapeutic_communities.pdf (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
21. BURNSIDE, Jonathan (2008): Religious intervention in prisons. Justice Reflections 2008/19.
22. CLEMMER, Donald (1950): Observations on Imprisonment as a Source of Criminality. Journal of Criminal Law and Criminology, 1950. volume 41. issue 3.
23. CLEMMER, Donald (1965): The Prison Community. New York. 1965. Holt, Rinehart and Winston.
24. COHEN Albert K. (1969): A szubkultúrák általános elmélete. In: HUSZÁR Tibor – SÜKÖSD Mihály (Szerk.): Ifjúságszociológia., Budapest, Közgazdasági és Jogi kiadó.
25. COYLE, Andrew (2001): Restorative justice in the prison setting. Elérhetőség: <http://restorativejustice.org/rj-library/restorative-justice-in-the-prison-setting/1516/#sthash.34RMnWp5.dpbs> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
26. COYLE, Andrew (2008): Understanding prison. In.: Prison Fellowship New Zealand 25th Anniversary Conference Changing the landscape 16 May.
27. CULLEN, Francis T., SUNDT, Jody L., WOZNIAK, John F. (2001): Virtuous Prison: Toward a Restorative Rehabilitation. In: PONTELL, Henry N. and SHICOR, David: (editors): From Contemporary Issues in Crime and Criminal Justice: New Jersey, Essays in Honor of Gilbert Geis pp. 265-286.
28. CSUKA Tamás (2003): Mi a bűn? Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. kötet 12.
29. DRAXLER Ferenc (2013): APAC körlet a Váci Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle 2013/4.
30. EBENSTEIN, William – EBENSTEIN, Alan O. (1991): Great Political Thinkers. Plato to the Present. Harcourt Brace College. Fort Worth (USA).
31. ELLIS, Tom; *Ellis-NEE*, Colm; LEWIS, Chris: (2016) The Effectiveness of the Kainos Programme Challenge to Change Final Report 2016. Elérhetőség: <http://www.langleyhousetrust.org/wp-content/uploads/2018/02/Kainos-Report-Evidence-of-Change-2017.pdf> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.), valamint <http://kainoscommunity.org/impact/evidence/> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
32. FEASEY, Simon – WILLIAMS, Patrick (2009): An evaluation of the Sycamore Tree programme: based on an analysis of Crime Pics II data. Sheffield.
33. FERENC pápa üzenete a migránsok és menekültek világnapjára (2018. január 14.).
34. FIÁTH Titanilla (2013): Édenkert a rácsokon túl. Budapest, Börtönügyi Szemle 2013/2
35. FIÁTH Titanilla (2013): Hugo Boss a tyúklábmintán. Budapest, Börtönügyi Szemle, 11/3.
36. FLIEGAUF Gergely (2013): Mi történt Goffman után? Pönológiai szemelvények a hetvenes évek amerikai kutatási eredményeiből. Budapest Börtönügyi Szemle. 13/1.
37. GAL Levente (2015): A munkaerő-piacon innen, a börtönön túl. In.: ALBERT Fruzsina (szerk.): Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. MTA TK 2015.
38. II. Vatikáni Zsinat Gaudium et Spes kezdetű enciklikája.
39. GUIDONI, Odillo Vidoni (2003): The ambivalences of restorative justice: Some reflections on an Italian prison project. Contemporary Justice Review Issue 1 volume 2.

40. GYENISNÉ Bertók Rózsa (2003): A bűn, a büntetés és a bűnmegelőzés összefüggései az etika történetében. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. kötet pp.19-20.
41. HAGEMANN, Ottmar (2003): Restorative Justice in Prison? In: Walgrave, L. (ed.), *Repositioning Restorative Justice* (Pp. 221–236). Collumpton: Willan Publishing.
42. HAJDÚ Miklós (2006): A börtönpasztoráció lehetőségei. *Börtönügyi Szemle* 1. szám.
43. HÖFFNER, Joseph (2002): *Keresztény társadalmi tanítás*. Budapest, Szent István Társulat.
44. HUNSBERGER, George R. – GELDER, Craig Van (ed.) (1996): *Church between Gospel and Culture*. Michigan, The Emerging Mission in North America.
45. INGLEHART, Ronald; WENZEL, Christian (2005): *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence* New York.
46. IRWIN, John and CRESSEY, Donald R. (1962): Thieves, Convicts, and Inmate Culture. *Social Problems*, Vol. 10, No. 2.
47. JOHNSON, Byron R. and SCHROEDER, Curtis S (2014).: *Religion, Crime, and Criminal Justice*. Oxford University Press. Elérhetőség: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935383.001.0001/oxfordhb-9780199935383-e-005#oxfordhb-9780199935383-e-005-bibliem-25> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
48. JOHNSON, Byron R. (2001): Does adolescent religious commitment matter? A reexamination of the effects of religiosity on delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Vol 38 Issue 1.
49. JOHNSON, Byron R. et al. (2000): Religion and Delinquency: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Contemporary Criminal Justice* í.Vol 16. Issue 1.
50. JOHNSON, Byron R. (2002): Assessing the Impact of Religious Programs and Prison Industry on Recidivism: *Texas Journal of Corrections* Vol. 28. No: 1.
51. JONES, Natalie J., BROWN, Shelley L., ZAMBLE, Edward (2010): Predicting Criminal Recidivism in Adult Male Offenders. *Criminal Justice and behavior*, Vol. 37 No. 8, August 2010. pp. 860-882.
52. KÁLVIN János (1910): A keresztyén vallás rendszere A keresztyén vallás rendszere (Institutio) [1559] fordította: CEGLÉDI Sándor és RÁBOLD Gusztáv. Pápa, Magyarországi Református Egyház.
53. KASZÓ Gyula (2014): Rendszerszemlélet a börtönlelkigondozásban. A lelkigondozó helyzete a „börtön” rendszerében. *Börtönügyi Szemle* 2001/4. szám
54. KATALÁN Gergely Tamás (2016): Reszocializáció és reintegráció – dogmatikai vagy terminológiai különbségek az új Bv. Kódexben? Budapest, ArsBoni 2016/2.
55. Katolikus Egyház Katekizmusa.
56. KESZEG Vilmos (2006): Csoportok és kultúrák. In. *Korunk* 2006/9. szám. Elérhetőség: <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00117/1814.html> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
57. LA VIGNE, Nancy G.; BRAZZEL, Diana; SMALL Kevonne (2007): *Evaluation of Florida’s Faith- and Character Based Institution*. Washington DC.
58. LARSON, Mark J. (2009): Calvin’s doctrine of state. Eugene, Oregon. [Ugyanakkor a szerző azon álláspontja, amellyel párhuzamot von szent háború és napjaink háborúi, valamint a totális háború között, erősen vitatható.]
59. LIEBMANN, Dr Marian (2011): Restorative justice in prisons – an international perspective. Elérhetőség: http://www.foresee.hu/uploads/media/MarianLiebmann_text.pdf (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)

60. LIEBMANN, Marian & BRAITHWAITE, Stephanie (1999): Restorative Justice in Custodial Settings. Report for the Restorative Justice Working Group in Northern Ireland. Elérhetőség: <https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Research%20into%20Restorative%20Justice%20in%20Custodial%20Settings.pdf> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
61. LIEBMANN, Marian (é.n.): Restorative justice in prisons – an international perspective. Elérhetőség: http://www.foresee.hu/uploads/media/MarianLiebmann_text.pdf (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
62. LUTHER Márton (1906): A világi felsőségről. In: MASZNYIK Endre: D. Luther Márton egyházszerzői iratai III. kötet. Pozsony, Wigand F. K. Kiadó.
63. MARÓTH Miklós (1996): A bűn fogalma a görög és az iszlám kultúrában. In.: SAJGÓ Szabolcs SJ (főszerk): A emberről, a bűnről. Budapest, Faludi Ferenc Akadémia.
64. McCORKLE, Lloyd W., – KORN Richard (1955): Resocialization within Walls. The Annals of the American Academy of Political and Social Science.
65. MUELLER, William A. (1954): Church and State in Luther and Calvin. Nashville, Tennessee, Broadman Press.
66. OHLIN, Lloyd E. (1956): Sociology and the Field of Corrections. New York, Sage Foundation.
67. O. Z.. monogramú ismeretlen szerző (2014): Kedves Testvéreim!. In: L. Molnár István, Magyarné Balogh Erzsébet (szerk). Nézz fel az égbe még egyszer! Történetek a rácsok mögül. Budapest, Kálvin Kiadó.
68. PACSUTA István (2018): A Debreceni Egyetem hallgatóinak értékvizsgálata. Pedagógusok szakmai-módszertani folyóirata. 2008. 6. évf. 1. szám, pp. 25-37. Elérhetőség: <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2008/tavasz/04.pdf> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
69. PAPP Gábor (2012): Az elítéltek külső kapcsolatai, a szabadulás utáni várakozások és a prizonizáció összefüggései – Egy előadás utóélete. Börtönügyi Szemle 2012/1.
70. PICZIL Márta (2002): Kultúra és szubkultúra elméletek. In: Pikó Bettina, A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban. Szeged, JATE Pres, pp. 43-52.
71. PRAZSÁK Gergő (2015): Marginális csoportok értékrendszerei. Elérhetőség: <http://kulturaeskozosseg.hu/pdf/2015/1/09.pdf> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
72. REZSÓHÁZY Rudolf (é.n.): A kereszténység szerepe az európai értékek kialakulásában. Elérhetőség: <https://btk.ppe.hu/uploads/collection/224/file/0eloadas.pdf> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
73. ROSE, Gerry (2001): Kainos Community and Reconviction Rates, in BURNSIDE, Jonathan ET AL, Kainos Community in the prisons: Report of an evaluation presented to Res. Dev. & Stats. Directorate, Home Office, HM Prison Service England & Wales & Kainos Community.
74. ROSZÍK Gábor (1998): A szeretet nem luxus. Börtönügyi Szemle 1998/1.
75. SABBATELLI, Maria Rosa updated by: ALMEIDA, Ana (22/10/2015): APAC: an alternative model in the Brazilian penitentiary system (European Union delegation to Brazil). Elérhetőség: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/d-br/dv/03_note_on_apac_ep_visit_/03_note_on_apac_ep_visit_en.pdf (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
76. SCHWARTZ, Shalom (2000): A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. Chapter 7 in the Questionnaire Development Package of the European Social Survey. Elérhetőség: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_human_values.pdf /letöltés 2017-10-31/
77. SCHWEITZER Gábor (2014): Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása. MTA Law Working Papers 2014.

78. SCHWENDTNER, ROLF (1976): A szubkultúra elmélete. Budapest. Helikon XXII.1.
79. SEBESTYÉN Jenő: Református Etika. Budapest, – Gödöllő 2000. Kálvin Kiadó
80. SLOANE, Stan: A Study of the Effectiveness of Alternatives to Violence Workshops in a Prison System <http://avpcalifornia.org/wp-content/uploads/2016/06/AVP-Effectiveness-Study-2002.pdf> 2002 (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
81. SZABÓ András: Igazságosan vagy okosan? Akadémiai Kiadó Budapest, 1993.
82. TAKÁCS Péter: APAC. Kézirat é.n., k. n. 6. o.
83. TIHANYI Miklós: A vallásszabadság különös alanyainak jogi lehetőségei PhD értekezés 2016. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola
84. TIHANYI Miklós (2017): Közrend, közbiztonság, rendészet a keresztény közgondolkodásban Államtudományi Műhelytanulmányok 2017/16 pp. 2-18.
85. Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat. Kerek-asztal beszélgetés lelkészekkel a szolgálatukról. Börtönügyi Szemle 2015/3.
86. VAN NESS, Daniel W. (é.n.): "Restorative Justice in Prisons" <http://restorativejustice.org/am-site/media/restorative-justice-in-prison.pdf> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
87. VÁRI Krisztina (2008): A Börtönlelkészség hét éve Magyarországon. Budapest, Börtönügyi Szemle.
88. VÁRINÉ Szilágyi Ibolya (1987): Az ember, a világ és az értékek világa. Kísérlet az értékek fogalmának behatárolására. Az értékek – eszmei objektivációk. In.: LENGYEL Zsuzsa (szerk) Szociálpszichológia. Budapest. Elérhetőség: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szocialpszichologia/ch05s04.html> (utolsó letöltés: 2019. szeptember 11.)
89. VOLOKH, Alexander (2011): Do Faith-Based Prisons Works? Alabama Law Review 2011 volume 63 Issue 1.
90. WEBER, Max (1987): Gazdaság és társadalom. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
91. WELLFORD, Charles (1967): Factors Associated with Adoption of the Inmate Code: A Study of Normative Socialization. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, 1967 volume 58. issue 2.
92. WHEELER, Stanton (1961): Socialization in Correctional Communities. American Sociological Review, 1961 volume 26. issue 5.
93. XVI. BENEDEK pápa Deus Caritas Est kezdetű enciklikája.
94. XXIII. JÁNOS pápa „Mater et Magistra” kezdetű enciklikája.

JOGI NORMÁK

95. Alaptörvény
96. 2013. évi CCXL tv. a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
97. 2011. évi CCVI. tv. a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
98. A korábban hatályban volt 13/2000. (VII. 14.) IM rend. a Börtönlelkészi Szolgálatról
99. 8/2017. (VI. 13.) IM rend. a Börtönlelkészi Szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről
100. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

101. 46/1994. (X. 21.) AB határozat
102. 32/2003. (VI. 4.) AB határozat
103. 36/2017. (XII. 29.) AB határozat
104. korábban hatályban volt 1979. évi 11. tvr. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról
105. 13/2000. (VII. 14.) IM rend. a börtönlelkészi szolgálatról
106. 8/2017. (VI. 13.) IM rend. a börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről
107. 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól.
108. 2005. évi V. tv. (egyházi) a Magyarországi Evangélikus Egyháznak az egyházi szolgálat külön területeiről
109. A Magyarországi Református Egyház (MRE) által kiadott 1992. évi II. tv. az MRE Alkotmányáról és kormányzatáról
110. 53/2014. (XII. 23.) OP szakutasítás az APAC részleg működésével kapcsolatos feladatok végrehajtásáról
111. 24/2017. (II. 14.) OP szakutasítás a sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított és az egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos reintegrációs feladatok végrehajtásáról

INTERNETES FORRÁSOK (UTOLSÓ LETÖLTÉS: 2019. SZEPTEMBER 11.)

112. http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round5/fieldwork/hungary/ESS5_supplementary_questionnaire_HU.pdf
113. <http://www.fbac.org.br/index.php/en/apac-method/liberation-journey-with-christ>
114. <http://www.fbac.org.br/index.php/en/how-to-create/apacs-classification>
115. <http://kainoscommunity.org/challenge-change/>
116. <http://www.fbac.org.br/index.php/en/philosophy-of-apac>
117. <http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/visitreligiouservices.jpg>
118. <http://www.fbac.org.br/index.php/en/institucional/how-to-start-an-apac>
119. Researcher Versus Parole Officer Assessment of Dynamic Risk <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0093854810368924>

A Nemzeti Közsolgálati Egyetem kiadványa

Kiadó:

Nemzeti Közsolgálati Egyetem;
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Olvasószerkesztő:

Császár-Biro Anna

Tördelőszerkesztő:

Mikes Vivien

ISBN 978-963-498-195-4 (elektronikus)

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú,
„A jó kormányzást megalapozó közsolgálat-fejlesztés” című projekt
keretében készült el és jelent meg.